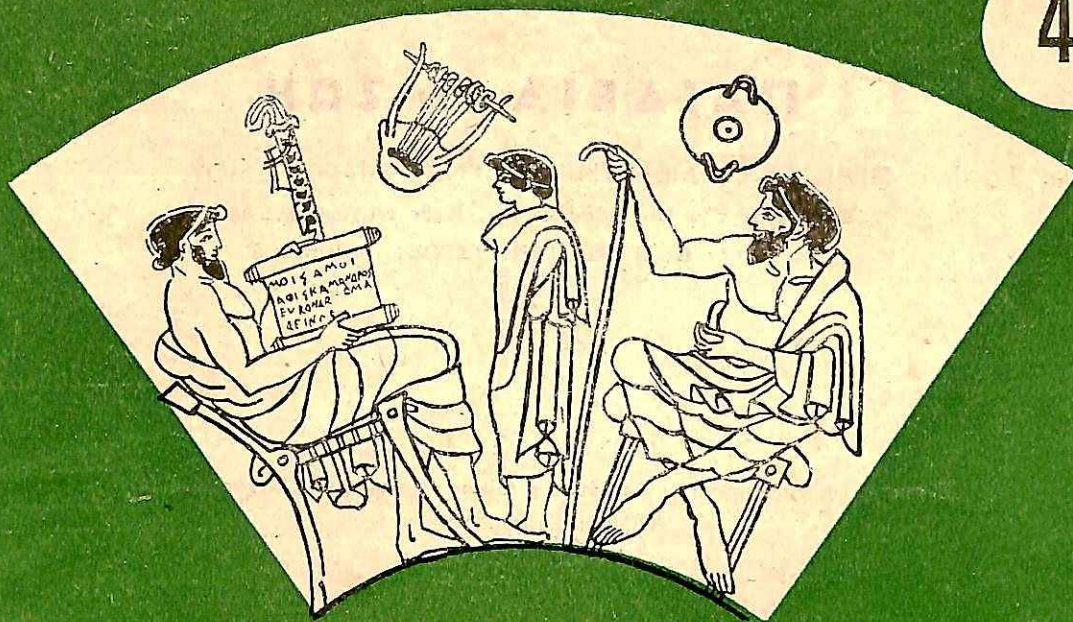

ΠΑΙΔΕΙΑ

ζή

ζωή

15 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1952

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

Αἴσιοι οἰωνοί	Ἡ Διεύθυνση
Ἡ ἐνότης τῆς Ψυχολογίας	Daniel Lagache
Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος καὶ ἡ μετάφραση τοῦ Θουκυ- δίδη (II)	Κ. Α. Παπαχρίστος
Ἡ παιδαγωγικὴ καὶ διδακτικὴ τέχνη τοῦ λόγου	Εὐριπίδης Σούρας
Ἡ πρώτη ἀνάγνωση	Εὐστάθ. Δευτεραῖος
Ἡ διδασκαλία σχετικὰ μὲ τὴ συλλογικὴ ἀσφάλεια τῶν λαῶν (II)	Paul Féraud
Ἄς διδάξωμε τὰ κορίτσια μας πῶς ν' ἀνατρέφουν τὰ παιδιά τους	Ἀριστοβούλη Καψιμάλλη
Τὸ Συνέδριο τῶν Γενικῶν Ἐπιθεωρητῶν Μέσης Ἐκπαι- δεύσεως	Ι. Θ. Κακριδῆς, Θ. Εὐδης
Βιβλιοκρισία	
Νέα Βιβλία	

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ—Στοά Ἀρσακείου

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ - ΕΡΕΥΝΑΣ - ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Έκδίδεται την 15η κάθε μηνός. Κάθε τεύχος σελ. 48.

Διευθυντής: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, Άρτοτίνης 6

ΓΡΑΦΕΙΑ

Σύνταξη και Διαχείριση: Έκδοτικός Οίκος Ιωάννου Ν. Ζαχαροπούλου

Αθήναι: Στοά Άρσακείου

Τηλέφ. 23-218

Έτησία συνδρομή:

Διά τας Σχολικὰς Έφορείας καὶ τὰ Νομικὰ Πρόσωπα	Δραχ. 90.000
Διά τὰ φυσικὰ πρόσωπα.....	» 75.000

Τόμοι προηγούμενων ἐτῶν:

1947	ἄδετος	δραχ.	75.000	πανόδετος	δραχ.	95.000
1948	»	»	75.000	»	»	95.000
1949	»	»	75.000	»	»	95.000
1950	»	»	75.000	»	»	95.000
1951	»	»	75.000	»	»	95.000

Τιμὴ τοῦ παρόντος τεύχους

Ἀπριλίου 1952 δραχ. 7.500

Διευθύνσεις σύμφωνα με τὸ ἄρθρον 6 § 1 τοῦ Α.Ν. 1092/1938:

Διευθυντὴς τῆς «Παιδείας»: Ε. Π. Παπανούτσος, Κατοικία: Άρτοτίνης 6

Έκδότης: Ιωάννης Ν. Ζαχαρόπουλος, Στοά Άρσακείου-Άρσάκη 6

Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Π. Σαββίδης, Κατοικία: Βασ. Τζαφέρη 2

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Μηνιαῖο Περιοδικὸ Μελέτης—Έρευνας—Διαφωτισμοῦ

ΕΤΟΣ Α' — ΑΘΗΝΑΙ, 15 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1952—ΤΕΥΧΟΣ 4

Αἴσιοι οἶωνοι

Ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας κ. Ἰω. Μιχαήλ, με τὴν εὐκαιρίαν τοῦ Συνεδρίου τῶν Γενικῶν Ἐπιθεωρητῶν Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ποῦ ἔγινε στὴν πρωτεύουσα ἀπὸ τὶς 31 Μαρτίου ἕως τὶς 2 Ἀπριλίου, ἔκανε στοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Τύπου τὶς παρακάτω ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσες δηλώσεις γιὰ τὶς λύσεις ποῦ ἡ Κυβέρνηση σκέπτεται νὰ δώσῃ στὰ προβλήματα τῆς Μέσης Παιδείας μας. Μὲ τὸ σοβαρὸ τοῦτο θέμα ἔχει κατ' ἐπανάληψη ἀσχοληθῇ τὸ περιοδικὸ μας καὶ σήμερα με χαρὰ διαπιστώνει ὅτι οἱ ὑπεύθυνοι γιὰ τὰ πράγματα τῆς Ἐθνικῆς μας Παιδείας φαίνονται ἀποφασισμένοι νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ ζήτημα φωτεινὰ καὶ θαρραλέα. Δημοσιεύοντας ὁλόκληρο τὸ κείμενο τῶν δηλώσεων τοῦ κ. Ὑπουργοῦ μιὰ εὐχὴ ἔχομε νὰ διατυπώσωμε: ὁλόκληρος ὁ πολιτικὸς μας κόσμος νὰ ἐγκολπωθῇ τὸ ἐξαγγελλόμενον πρόγραμμα, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ μιὰν ἐθνικὴ καὶ ὄχι στενὰ κομματικὴ ὑπόθεση, γιὰ νὰ μπῇ ἐπὶ τέλους ἡ ἐκπαίδευση τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ στὸ σωστὸ τῆς δρόμο.

«Τὸ πρόβλημα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως ἔχει καταστῇ εἰς τὴν χώραν μας ἐκτάκτως ὀξὺ καὶ σοβαρὸν, κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη. Ἐν πρώτοις δέον νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ Μέση Ἐκπαίδευσις ἀποτελεῖ τὴν σπονδυλικὴν στήλην τοῦ ὅλου ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος, ἀφοῦ δι' αὐτῆς μορφώνονται τὰ ἡγετικὰ στελέχη τῆς ἐπιστημονικῆς, τῆς οἰκονομικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς καὶ ἐξ αὐτῆς προέρχονται τόσοι οἱ σπουδασταὶ τῶν ἀνωτάτων πνευματικῶν ἰδρυμάτων μας ὅσον καὶ οἱ μέλλοντες διδάσκαλοι τῶν σχολείων τῆς Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως. Ὅταν λοιπὸν τὸ καίριον τοῦτο τμῆμα τοῦ σχολικοῦ ὀργανισμοῦ νοσῇ, εἶναι φυσικὸν νὰ κλονίζεται καὶ νὰ καταρρέῃ ὁλόκληρον τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας καθέστω. Ἀτυχῶς τοῦτο συμβαίνει σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ Γυμνάσιον, ὁ μοναδικὸς αὐτὸς τύπος σχολείου δευτεροβαθμίου γενικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐκ μακρᾶς παραδόσεως ἐπιβληθῇ καὶ κυριαρχήσει εἰς τὸν τόπον μας, ἀπορροφᾷ κατ' ἔτος δεκάδας χιλιάδων μαθητῶν ἀποφοιτῶντων ἀπὸ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, δὲν κατορθώνει ὅμως νὰ δώσῃ εἰς τὸ πλῆθος τοῦτο μόρφωσιν ἐπαρκῆ καὶ προσηρμοσμένην εἰς τὰς βιωτικὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ μας, καὶ τὸ μόνον ἀποτέλεσμα ποῦ ἔχει εἶναι νὰ ρίπτῃ κατ' ἔτος εἰς τὴν κοινωνίαν δέκα - πέντε ἕως δέκα - ὀκτὼ χιλιάδας νέων, οἱ ὁποῖοι ὡς μόνον προσὸν διὰ νὰ διεκδικήσουν τὴν θέσιν των εἰς τὴν

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ, Ἀπρίλιος 1952—10

ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΔΩΡΕΑ

ΗΜΕΡΟΜ.

ΑΡΙΘ.

Καλ. Χατζή

20.8.52

38305

ζωὴν ἔχουν ἐν ἀμφιβόλου ἀξίας γυμνασιακὸν ἀπολυτήριον. Ἐκ τούτων ὀλίγαι μόνον χιλιάδες ἀπορροφῶνται ἀπὸ τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα καὶ τὰς στρατιωτικὰς καὶ ἄλλας τεχνικὰς σχολάς. Οἱ ὑπόλοιποι ἀπομακρυνόμενοι ἀπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ πλαισίου τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς των καταδικάζονται εἰς τὸν κοινωνικὸν παρασιτισμὸν καὶ τὴν θεσιθηρίαν καὶ ὡς εἶναι ἀναπόφευκτον γίνονται εὐάλωτα θύματα ἀνατρεπτικῶν θεωριῶν.

Πολλὰ εἶναι τὰ αἷτια τὰ ὁποῖα ὠδήγησαν τὴν χώραν μας εἰς τὸ ἀδιέξοδον τοῦτο. Ἐν ἀπ' αὐτά, ἴσως τὸ σπουδαιότερον, εἶναι τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀρμόδιοι δὲν ἐπεχείρησαν νὰ ἀντιμετωπίσουν μὲ ἀποφασιστικότητα τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας πρόβλημα. Ὅλοι ἐπιζητοῦν καὶ πιέζουν τοὺς ἐκάστοτε Ὑπουργοὺς τῆς Παιδείας νὰ ἰδρῶσιν Ὑμνάσια ἐπὶ Ὑμνασίων εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς κωμοπόλεις των. Ἀδιαφοροῦν δ' ἐὰν ὑπάρχῃ ἐπαρκὲς διδακτικὸν προσωπικὸν διὰ νὰ ἐπανδρώσῃ τὰ σχολεῖα αὐτὰ καὶ ἀκόμη περισσότερον ἀδιαφοροῦν, ἐὰν δι' αὐτῶν πραγματικὰ ἐξυπηρετοῦνται αἱ μορφωτικαὶ ἀπαιτήσεις τοῦ λαοῦ καὶ αἱ ἀνάγκαι τῆς ἐθνικῆς μας οἰκονομίας. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι : νὰ καταπίπτῃ διαρκῶς ἡ στάθμη τῶν σπουδῶν εἰς τὴν Μέσῃ μας Ἐκπαίδευσιν ἀπὸ τὴν ἀριθμητικὴν ἀνεπάρκειαν τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ καὶ πλῆθος ἀγραμμάτων νέων νὰ ἐγκαταλείπουν κατ' ἔτος τὰ γυμνασιακὰ θρανία διὰ νὰ κρούουν ἐπὶ ματαίῳ τὰς πύλας τῶν Πανεπιστημίων ἢ διὰ νὰ ἐκλιπαροῦν τοὺς ἱσχυροὺς τῆς ἡμέρας ἵνα ἐξασφαλίσουν μίαν ἰσχυρότατα ἀμειβομένην «θέσιν», ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ γεωργία καὶ οἱ ἄλλοι τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς μας στεροῦνται ἀπὸ τὰ χέρια τὰ κατάλληλα διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τὴν προαγωγὴν των καὶ τὸ βιωτικὸν ἐπίπεδον τῆς χώρας μας γίνεται καθημερινῶς χαμηλότερον.

Διὰ ν' ἀντιδράσω εἰς αὐτὴν τὴν θλιβερὰν κατάστασιν καὶ νὰ συμβάλω ἀπὸ ἐκπαιδευτικῆς πλευρᾶς εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ κακοῦ, τὸ ὁποῖον ἀπειλεῖ νὰ ἐπισωρεύσῃ μεγάλην συμφορὰν εἰς τὸν τόπον μας, μελετῶ ἤδη μετὰ τῶν ἀρμοδίων ὑπαλλήλων τοῦ Ὑπουργείου μου σειρὰν νομοθετικῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἐλπίζω νὰ φέρω συντόμως εἰς τὴν Βουλὴν. Ἐπὶ τῶν γενικῶν γραμμῶν ἔχω καταλήξει εἰς ὀριστικὰς ἀποφάσεις. Πρὶν ὅμως ἐξαγγείλω αὐτάς ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ συγκαλέσω εἰς συνέδριον τοὺς Γενικοὺς Ἐπιθεωρητὰς τῶν σχολείων τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως, διὰ νὰ ἀκούσω τὰς σκέψεις των ἐπὶ τοῦ θέματος, πρόθυμος ν' ἀναθεωρήσω ἢ νὰ διορθώσω τὰς ἰδικὰς μου ἐὰν ἐκ τῶν συζητήσεων, αἱ ὁποῖαι θὰ γίνουν, πεισθῶ ὅτι εἶναι τοῦτο ἀναγκαῖον καὶ συμφέρον εἰς τὴν ἐθνικὴν μας ἐκπαίδευσιν. Τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα σκέπτομαι νὰ λάβω, διὰ νὰ φέρω τὴν μέσῃ παιδείαν μας εἰς τὸν σωστὸν δρόμον, εἶναι ἐν συντομίᾳ τὰ ἀκόλουθα :

1ον. Τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως θὰ διαχωρισθοῦν εἰς δύο βαθμίδας, μίαν κατωτέραν καὶ μίαν ἀνωτέραν, ἐκάστη δὲ τούτων θὰ ἀποτελέσῃ ἀπηρτισμένον κύκλον σπουδῶν μὲ σαφῶς καθωρισμένας μορφωτικὰς ἐπιδιώξεις.

2ον. Σχολεῖα τῆς πρώτης βαθμίδος θὰ ἰδρυθοῦν εἰς μεγάλην κλίμακα εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τῆς χώρας. Συνολικῶς θὰ εἶναι περισσότερα ἀπὸ τὰ σήμερον λειτουργοῦντα γυμνάσια καὶ γυμνασιακὰ παραρτήματα, θὰ δίδουν δὲ τὴν εὐκαιρίαν εἰς ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλύτερον ἀριθμὸν παιδιῶν νὰ συμπληρώσουν τὴν γενικὴν των μόρφωσιν μὲ τρόπον οὐσιαστικόν. Εἰδικὴ πρόνοια θὰ ληφθῇ ὥστε εἰς τὰ σχολεῖα αὐτὰ ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ διαπλάσθῃ τὸ ἦθος τῶν μαθητῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς πρακτικὴ ἐκπαίδευσις, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ διαγνώσουν τὰς κλίσεις καὶ τὰς ἱκανότητάς των καὶ νὰ προβοῦν συνειδητῶς πλεόν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος.

3ον. Ἐπὶ τῶν σχολείων τῆς πρώτης βαθμίδος θὰ θεμελιωθῇ ὁ δεῦτερος, ὁ ἀνώτερος κύκλος σπουδῶν τῆς Μέσης Παιδείας, ὁ ὁποῖος θὰ παρουσιάσῃ ὠρισμένας κυρίας παραλλαγὰς : τμῆμα ἱστοριοφιλολογικόν, τμῆμα φυσικομαθηματικόν, τμῆμα ἐμπορίου καὶ ξένων γλωσσῶν. Εἰς τὴν βαθμίδα αὐτὴν ὁ ἀριθμὸς τῶν σχολείων θὰ εἶναι λίαν περιορισμένος καὶ ἡ ἐγγραφή θὰ ἐπιτρέπεται μόνον κατόπιν αὐστηρῶν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων. Τοιοῦτοτρόπως θὰ φοιτοῦν εἰς αὐτὰ μόνον ἔφηβοι μὲ ἀπληκριβωμένας ἱκανότητας νὰ ἐπιδιοθοῦν εἰς σπουδὰς ἀνωτέρου ἐπιπέδου.

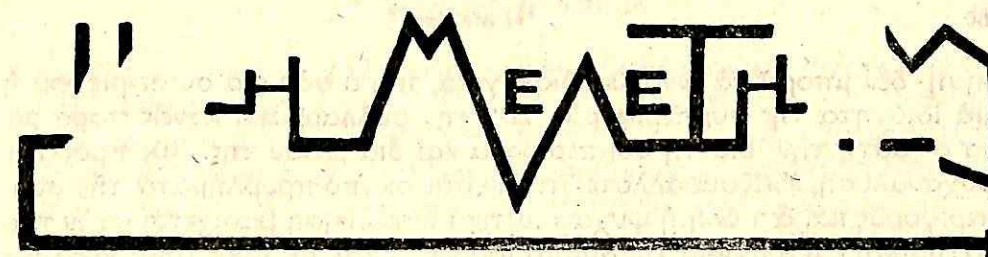
Φυσικὰ οὔτε θεμιτὸν εἶναι οὔτε τὴν πρόθεσιν ἔχομεν ν' ἀποκλείσωμεν ἀπὸ τὴν ἀνωτέραν βαθμίδα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως τὰς πτωχὰς τάξεις τοῦ λαοῦ μας, καὶ ἰδίως τῆς ὑπαίθρου. Ἀντιστρατεύεται εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ἡ ἰδέα νὰ γίνῃ ἡ ἀνωτέρα παιδεία προνόμιον τῶν εὐπορούντων. Ἐξ ἄλλου εἶναι διαπιστωμένον ὅτι τὰ ὑγιέστερα ἡγετικά στοιχεῖα τῆς κοινωνίας μας προέρχονται ἀπὸ τοὺς κόλπους τῶν βιοπαλαιστῶν καὶ τῶν ἀγροτῶν μας. Διὰ τοῦ περιορισμοῦ λοιπὸν τῶν σχολείων τῆς ἀνωτέρας βαθμίδος Μέσης Ἐκπαίδευσως καὶ διὰ τοῦ καθορισμοῦ αὐστηρῶν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων εἰς αὐτά, σκοπὸν ἔχομεν νὰ ἀποκλείσωμεν ἐξ αὐτῶν ὅχι τοὺς πτωχοὺς ἀλλὰ τοὺς ἀνικάνους διὰ θεωρητικὴν μόρφωσιν μαθητὰς. Διὰ νὰ ἀνοίξωμεν δὲ τὸν δρόμον εἰς τοὺς νέους τῶν ἀπορωτέρων τάξεων νὰ ἀνέλθουν τὰς βαθμίδας τῆς Ἐκπαίδευσως μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς κλίμακος, πρόγραμμά μας εἶναι νὰ ἐνισχύσωμεν μὲ ὅλας μας τὰς δυνάμεις τὸν εἰσαχθέντα ἐσχάτως καὶ παρ' ἡμῖν θεσμὸν τῶν κρατικῶν ὑποτροφιῶν. Οἱ ἀριστεύοντες εἰς τὰς ἐξετάσεις τῶν ἀνωτέρων σχολείων τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως ἀποροὶ μαθηταὶ θὰ εἶναι ὑπότροφοι τοῦ Κράτους καὶ θὰ δύνανται μὲ τὴν βοήθειάν του νὰ συνεχίσουν τὰς σπουδὰς των μέχρις ἀποπερατώσεως αὐτῶν.

4ον. Ὁ ἀριθμὸς τῶν σχολείων πρώτης καὶ δευτέρας βαθμίδος θὰ καθορισθῇ μὲ μέτρον τὸ διδακτικὸν προσωπικόν, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ μισθοδοτῇ σήμερον τὸ Κράτος, ὥστε ὅλα τὰ σχολεῖα νὰ ἔχουν ἐπάρκειαν καθηγητῶν καὶ ἐξησφαλισμένην τὴν ὁμαλὴν καὶ ἀπρόσκοπτον λειτουργίαν των. Ἐξ ἄλλου ὁ ἀριθμὸς ἐκάστου τύπου σχολείων θὰ ὀρίζεται εἰς ἕκαστον νομὸν τῆς χώρας ἀναλόγως τῆς πυκνότητος τοῦ πληθυσμοῦ του καὶ τῆς γεωοικονομικῆς του φυσιογνωμίας. Οὕτω δὲν θὰ ὑπάρχουν πλέον εἰς τὸ μέλλον περιοχαὶ τῆς χώρας ἐκπαιδευτικῶς εὐνοούμεναι καὶ ἄλλαι στερούμεναι τῶν ἀναλογούντων εἰς τὸν πληθυσμὸν των ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων.

5ον. Ἡ προσοχὴ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας εἰς τὸ ἄμεσον μέλλον θὰ στραφῇ πρὸς τὴν μελέτην τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ συνταχθῇ συμφώνως πρὸς τὴν νέαν διαρρύθμισιν τῶν σχολείων τῆς Μέσης Παιδείας, πρὸς τὴν ἐκδοσιν τῶν καταλλήλων δι' αὐτὰ διδακτικῶν βιβλίων καὶ πρὸς τὸν διαφωτισμὸν τῶν καθηγητῶν ἐπὶ τῶν νέων αἰτημάτων, τῶν ὁποίων θὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ πραγματοποιήσις μὲ τὴν ἐγκαινιαζομένην μεταβολήν.

Περὶ τὸν νὰ εἶπω ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ἀλλάξωμεν τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας καθεστὼς ἀπὸ τὴν μίαν ἡμέραν εἰς τὴν ἄλλην. Αἱ ριζικαὶ καὶ ἀποτομοὶ μεταβολαὶ ποτὲ δὲν ἔχουν ἀγαθὰ ἀποτελέσματα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν. Θὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἀλλαγὴν προοδευτικῶς καὶ κατὰ στάδια μὲ ἐξαιρετικὴν προσοχὴν καὶ περίσκεψιν. Πάντως εἶμαι βέβαιος ὅτι μὲ τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα θὰ λάβωμεν, ἡ Μέση μας Ἐκπαίδευσις θὰ ἀναμορφωθῇ, θὰ ἐξυγιανθῇ καὶ θὰ δυνήθῃ νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κοινωνίαν ὅσα προσδοκᾷ ἀπ' αὐτὴν τὸ Ἔθνος μας».

Ἡ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

Ἡ ἐνότης τῆς Ψυχολογίας*

(Πειραματικὴ καὶ Κλινικὴ Ψυχολογία)

Περιληπτικὰ, ὁποιαδήποτε καὶ νὰ εἶναι ἡ θεωρητικὴ καὶ λογικὴ ἀτέλειά της, ἡ κλινικὴ Ψυχολογία παρουσιάζεται ὡς ὁ τρόπος προσέγγισης ὁ περισσότερο προσαρμοσμένος σὲ κάθε συγκεκριμένη ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ (conduite), σὲ μιὰ δηλαδὴ πρωταρχικῆς σημασίας καὶ ταυτόχρονα πολὺ ἐκτεταμένη τάξη ψυχολογικῶν γεγονότων. Ἡ πειραματικὴ προσέγγισις εἶναι πιὸ αὐστηρὴ, ὁδηγεῖ σὲ ἀποτελέσματα πιὸ γενικά, ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτὰ δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὰ ἀμεσῆς ἐφαρμογῆς. Ἡ ἀπ' εὐθείας προσέγγισις εἶναι δύσκολη καὶ συχνὰ ἀδύνατη. Ἐν τούτοις, οἱ δυὸ αὐτὲς ἀπόψεις ἐπλησίασαν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη. Ἡ ἀντίθεση περιορίζεται στὴ διάκριση δύο πεδίων τοῦ πεδίου γενικὰ τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τοῦ πεδίου τῆς κάθε συγκεκριμένης ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς, καθὼς καὶ στὴ διαφοροποίηση τοῦ τρόπου προσέγγισης, σὲ συσχετισμὸ μὲ τὰ πεδία αὐτά. Ἄν ὅμως, ἀντὶ νὰ ὁξύνουμε τὴν ἀντίθεση, ἀναζητούσαμε τοὺς κοινούς παράγοντες στὴ σύλληψη τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἔρευνας, τοῦ τρόπου προσέγγισης καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων, καὶ ἂν κατορθώναμε ν' ἀποδείξουμε μιὰ βασικὴ κοινότητα ἀπόψεων ποὺ ὑπάρχει κάτω ἀπ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἐκδηλώσεις, θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ἓνα μεγάλο βῆμα πρὸς τὴν ἐνότητα τῆς Ψυχολογίας.

Γιὰ τὴν κλινικὴ Ψυχολογία, ὅπως καὶ γιὰ τὴν πειραματικὴ, ἡ Ψυχολογία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς συμπεριφορᾶς. Δὲν χρειάζεται νὰ προστεθεῖ στὴ συμπεριφορὰ τὸ «πείραμα» (¹) διότι τὸ πείραμα συνταυτίζεται εἴτε μὲ ὠρισμένες συμπεριφορὲς εἴτε μὲ σταθεροποιημένα καὶ ὀργανωμένα προϊόντα καὶ μορφὲς τῆς συμπεριφορᾶς. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν πειραματικὴν ψυχολογία, οἱ δεσμοὶ της μὲ τὴν συμπεριφορὰ εἶναι πάρα πολὺ στενοί. Δὲν εἶναι χρήσιμο νὰ ἐπιμείνουμε σ' αὐτό. Εἶναι φανερό, ὅτι ἡ Κλινικὴ Ψυχολογία βασίζεται στὴν παρατήρησις τῆς συμπεριφορᾶς καὶ στὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς συμπεριφορᾶς. Αὕτῃ ἡ ἴδια ἡ συνεί-

* Ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ συγγραφέα: «L'unité de la Psychologie. Psychologie expérimentale et Psychologie clinique» (Paris 1949). Εὐχαριστοῦμε τὸν ἐκδότη. (Presses Universitaires de France, διευθυντὴς ὁ κ. Bachelier) καὶ τὸν κ. Lagache, καθηγητὴ τοῦ παρισινοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόνης, ποὺ ἐπέτρεψαν τὴ μετάφραση καὶ τὴ δημοσίευσιν τῆς ἔργασίας τοῦ τελευταίου ἀπὸ τὶς στήλες τοῦ περιοδικοῦ μας.

1. Munn «Psychology» New-York, Houghton Mifflin Company, 1946 σελ. 16.

δηση δέν μπορεί νά έννοηθεῖ βιολογικά, παρὰ σάν μιὰ συμπεριφορὰ ἢ μιὰ ιδιότητα τῆς συμπεριφορᾶς. Δέν τήν συλλαμβάνει κανεῖς παρὰ μέσα σ' αὐτή τήν ἴδια τή συμπεριφορὰ καί διὰ μέσου της. Ὡς πρὸς τήν ψυχανάλυση, ἐδείξαμε ἄλλοτε ὅτι εἶχε σάν σκοπὸ προβλήματα τῆς συμπεριφορᾶς καί ὅτι ὅλη ἡ ψυχαναλυτικὴ διερεύνηση βασίζεται στὴν παρατήρηση καί ἐρμηνεῖα τῆς συμπεριφορᾶς. Ἐτσι, ὡς πρὸς τὸν τρόπο τῆς σύλληψης τοῦ γενικοῦ ἀντικειμένου τῆς Ψυχολογίας, ὑπάρχει πλήρης συμφωνία μεταξύ πειραματιστῶν καί κλινικῶν ψυχολόγων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ ὅρος τῆς συμπεριφορᾶς ποὺ ἐπιτρέπει τὴν πραγματοποίηση αὐτῆς τῆς συμφωνίας, εἶναι πιὸ εὐρύς ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ σύλληψη τῆς συμπεριφορᾶς (κατὰ τὸν Behaviorism τοῦ Watson) ποὺ τὴν περιορίζει σὲ γεγονότα στενὰ ὕλικά. Ὁ περιορισμὸς τῆς συμπεριφορᾶς στὶς ἐξωτερικὲς ἐκδηλώσεις συνεπιφέρει τὴν ἀναγωγή τῆς ψυχολογίας στὴ Φυσική. Ἡ συμπεριφορὰ εἶναι ἓνα «ἀνάβρυσμα» («emergent») ποὺ δέν εἶναι δυνατόν νά ἀναχθεῖ στὰ σχήματα τῆς Φυσικῆς.

Αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ἐξέλιξη τῆς μπεχαβιοριστικῆς ψυχολογίας ὠδήγησε στὴ σύλληψη ἑνὸς μπεχαβιορισμοῦ αὐτόνομου, ὁλοκληρωτικοῦ, δηλαδή μὴ ἀναγώγιμου στὴ Φυσικὴ καί στὴν Φυσιολογία, ποὺ θεωρεῖ τὴν συμπεριφορὰ σάν ἓνα πρωτότυπο ὅλον—σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ μεριστικὴ ἀντίληψη ποὺ ἀνασυνθέτει τὴ συμπεριφορὰ μὲ τὸ συνδυασμὸ προγενέστερων, ἀπομονωμένων στοιχείων. Τέλος, οἱ ιδέες τοῦ Kantor καί τοῦ Tolman ἀναγνωρίζουν στὴ συμπεριφορὰ σημασίες ποὺ πηγάζουν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἴδια παρέχοντας ἔτσι ἓνα νοητικὸ ὄργανο κατάλληλο γιὰ τὴν περιγραφή καί τὴν ἐρμηνεία τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς καί ἀναγκαῖο, πιστεύω, γιὰ τὴν παρατήρηση καί ἐρμηνεία τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ζώων⁽¹⁾. Πραγματικὰ ἡ μεθοδολογικὴ διαφορὰ μεταξύ πειραματικῆς καί κλινικῆς Ψυχολογίας προσδιορίζεται ὄχι μονάχα ἀπὸ τὸν τρόπο προσέγγισης, ἀλλὰ καί ἀπὸ τὸν τρόπο ἐρμηνείας τῶν γεγονότων. Ἡ πρώτη ἀντίθεση εἶναι λιγότερο ριζικὴ ἀπ' ὅ,τι φαίνεται. Καί στὶς δύο περιπτώσεις τὸ ἐπιδιωκόμενο ἀποτέλεσμα εἶναι πάντα ἡ ἐπανατοποθέτηση τῆς συμπεριφορᾶς στὸ σύνολο τῶν ὁρῶν της. Ὁ πειραματισμὸς τὸ κατορθώνει χάρις στὸν ἔλεγχο τῶν διαφόρων παραγόντων καί τῆς ἀνεξάρτητης μεταβλητῆς καί ἡ κλινικὴ ψυχολογία μὲ μιὰ ὅσο τὸ δυνατόν πλήρη καί πιστὴ διερεύνηση.

Ἡ ἀντίθεση μεταξύ ἐξήγησης καί κατανόησης μπορεί νά φαίνεται πιὸ δύσκολο νά ἐξουδετερωθεῖ. Πρόκειται γιὰ τὴ βασικὴ ἀρχὴ μιᾶς θεωρίας περὶ τῆς εἰδικότητος τῶν ἀνθρώπινων ἐπιστημῶν, ποὺ βγήκε ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας στὴ σύγχρονη Γερμανία⁽²⁾. Ὁ Karl Jas-

1. Tilquin «Le behaviorisme» Paris, Vrin 1942, σελ. 315 ἐπ..

1. R. Aron «Essai sur la théorie de l'histoire dans l'Allemagne contemporaine. La philosophie critique de l'histoire» Paris, Vrin 1938.

pers τῆς δίνει ρόλο κεφαλαιώδη στὶς ψυχοπαθολογικὲς ἐννοιές του⁽¹⁾. Συνοψίζεται οὐσιαστικὰ στὸ ἐξῆς: Ἡ αἰτιολογικὴ ἐξήγηση ἐρμηνεύει τὰ φυσικὰ φαινόμενα ἐφαρμόζοντας σ' αὐτὰ θεωρίες καί νόμους ἐπεξεργασμένους μὲ τὴν ἐπαγωγή. Οἱ θεωρίες καί οἱ νόμοι αὐτοὶ εἶναι τεχνητὰ πρότυπα τῆς πραγματικότητος, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δέν ὑπάρχει ἡ ἀπαίτηση νά δώσουν μιὰ πραγματικὴ σύλληψη τῆς φύσης, ἀλλὰ μιὰ διατύπωση εὐχρηστη, γόνιμη, ποὺ νά ἐπιτρέπει τὴν ἐπαλήθευση καί τὴν ἀκρίβεια. Ἡ κατανόηση ἐφαρμόζει στὰ ψυχολογικά γεγονότα «ἰδεατὲς σχέσεις κατανόησης», σχηματιζόμενες ἐπαγωγικά μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ πειράματος, ποὺ ἐπιτρέπουν νά ἐπιτύχουμε μιὰ παροχεύευσή τῆς ἀμεσης, τῆς βιωμένης πραγματικότητος. Ἡ γενικὴ σχέση εἶναι ταυτόχρονα ἀληθινή καί ὄχι πραγματικὴ, ἀφοῦ εἶναι ἰδεατὴ. Ἡ ἐρμηνεία τῆς ψυχολογικῆς πραγματικότητος ποὺ δίνει, ἂν τὰ πραγματικὰ δεδομένα εἶναι ἀρκετὰ πολυάριθμα καί συμπύκνουν, εἶναι ταυτόχρονα πιθανὴ καί ὄχι πραγματικὴ. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ κατανοητικὴ ἐρμηνεία ἀποκαλύπτει τὶς ἐννοιες ποὺ περικλείονται στὰ ψυχολογικά γεγονότα, εἴτε αὐτὲς ἐκφράζονται λεκτικὰ σάν βιώματα, εἴτε σάν ἐκφράσεις γενικά, εἴτε σάν συμπεριφορὰ. Οἱ ἰδεατὲς σχέσεις κατανόησης εἶναι ἓνα εἶδος ἀξιωματοποίησης καί σχηματοποίησης τῆς πραγματικότητος. Ἡ ψυχολογικὴ κατανόηση ὑπονοεῖ λοιπὸν μιὰ πραγματιστικὴ σύλληψη τῆς ψυχολογικῆς σαφήνειας, ἐνῶ ἡ αἰτιολογικὴ ἐξήγηση εἶναι συνδεμένη μὲ μιὰ ἰδεαλιστικὴν ἐρμηνεία τῆς Φυσικῆς.

Ἀρκεῖ νά ἰδοῦμε σὲ ποιά ἐποχὴ ὁ Jaspers ἔγραψε τὴ Γενικὴ Ψυχοπαθολογία του, γιὰ νά ὑποθέσουμε ὅτι ὑπάρχουν ποζιτιβιστικὲς καί πραγματιστικὲς καταβολὲς στὴ θεωρία του τῆς αἰτιολογικῆς ἐξήγησης. Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ τῶν θεωριῶν καί τῶν νόμων εἶναι καθυστερημένη ἢ τὸ λιγότερο ἀπαιτεῖ διορθώσεις. Ἄς πάρουμε τὴν περίπτωσιν τῆς ἀτομικῆς θεωρίας ποὺ ὁ Jaspers δίνει σάν ἓνα παράδειγμα φυσικοῦ προτύπου, ταυτόχρονα τεχνικοῦ καί εὐχρηστοῦ. Ἡ ἐξέλιξίς της τὴν πλησίασε ὅλο καί περισσότερο πρὸς μιὰ περιγραφικὴ σχηματοποίηση τῆς πραγματικότητος, ποὺ ἐπιτρέπει νά καταλάβουμε πῶς «τὸ φυσικὸ φαινόμενο βγαίνει ἀπ' τὸ φυσικόν». Ἀντίστροφα, βρίσκουμε στὴν Ψυχολογία γενικὲς σχέσεις τοῦ τύπου τῶν φυσικῶν νόμων, ποὺ ἐπιτεύχθηκαν μὲ τὴν ἐπαγωγή. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς μποροῦν νά μεταφρασθοῦν σὲ σημασίες ποὺ ἔχουν τὴν πηγὴ τους στὴν ἴδια τὴν συμπεριφορὰ, ἐπιτρέπουν δηλαδή ν' ἀποκαλύψουμε «πῶς τὸ ψυχικὸ φαινόμενο βγαίνει ἀπὸ τὸ ψυχικόν». Τέτοιοι εἶναι π.χ. «ὁ νόμος τοῦ ἀποτελέσματος», σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο «κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες προϋποθέσεις ἡ ἐπιτυχία καταλήγει στὴν ἐπανάληψιν τῆς ἀντίδρασης, ἡ ἀποτυ-

1. Karl Jaspers «Psychopathologie générale». Traduction française, Paris, Alcan, 1933.—D. Lagache «Jaspers et l'intelligibilité du psychique». Bulletin de la Faculté des lettres, Strasbourg 1941.

χία στην εξαφάνισή της». Ἀντίστροφα, ἄλλοι ψυχολογικοί νόμοι εἶναι λιγότερο προσιτοὶ στην «κατανόηση» ἢ μεταφράζονται δύσκολα σὲ ὁ-
ρους κατανοητοὺς, συγγραφεῖς δὲ πρὸ αὐστηροὶ κρίνουν ὅτι δὲν πρέπει
νὰ μεταφράζονται. Τέτοιοι εἶναι οἱ παράγοντες τῆς νοημοσύνης ἢ τῆς
προσωπικότητας (Donald W. Mc Kinnon, 1944). Ἀκόμα καὶ στην Ψυ-
χοπαθολογία ὑπάρχουν σταθερὰ σύνολα πού δὲν πρέπει νὰ ἐπιζητεῖ
κανεὶς νὰ τὰ «κατανοήσῃ». Ἀπ' αὐτὴ τὴ συζήτηση, βγαίνει τὸ ἀκό-
λουθο συμπέρασμα: Στὶς ἐπιστῆμες πού ἔχουν ἀντικείμενο τὴ φύση καὶ
τὸν ἄνθρωπο, ἰδιαίτερα δὲ στην Ψυχολογία, μποροῦμε μὲ τὴν προο-
πτικὴν τὴν ὁποία τοποθετούμαστε, νὰ διακρίνουμε δύο εἰδῶν γενικέσχέ-
σεις: Οἱ μὲν εἶναι ἀφηρημένες καὶ ἔστω καὶ ἂν θεμελιώνουν τὴν πρόβλεψη,
δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν ν' ἀναπαραστήσουμε πῶς «τὸ φυσικὸ φαινόμενο,
βγαίνει ἀπ' τὸ ψυχικόν». Οἱ ἄλλες εἶναι πρὸ συγκεκριμένες καὶ ἐπιτρέπουν
ν' ἀναπαραστήσουμε τὴν ἀλληλουχία τῶν φαινομένων, τὶς σχέσεις πού
πηγάζουν ἀπ' αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ φαινόμενα πού παρατηρήθηκαν πραγ-
ματικά. Ἔτσι, ἡ ἀντίθεση μεταξὺ τοῦ πειραματισμοῦ καὶ τῆς κλινικῆς
Ψυχολογίας δὲν πρέπει νὰ ὀξυνθῇ μὲ μιὰ ἀγεφύρωτὴ ἀντίθεση μεταξὺ
τῆς αἰτιολογικῆς ἐξήγησης καὶ τῆς ψυχολογικῆς κατανόησης. Ἡ κατα-
νοητικὴ ἐρμηνεία εἶναι τὸ ἀπαραίτητο ὄργανο τῆς κλινικῆς καὶ ψυχανα-
λυτικῆς ἐξερεύνησης τῆς συμπεριφορᾶς. Οἱ «ἰδεατὲς σχέσεις τῆς κατανό-
ησης» τοῦ Jaspers δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ μιὰ σχηματοποίηση τῆς
ὁργάνωσης καὶ τοῦ ξετυλίγματος τῆς συμπεριφορᾶς. Καὶ ἡ συγκρότη-
σή τους δὲν διαφέρει οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὴ συγκρότηση ὠρισμένων ἀρ-
χῶν τῆς Φυσικῆς.

Ἄν τῶρα περάσουμε στην ἐξέταση τῶν ἀρχῶν, σύμφωνα μὲ τὶς
ὁποῖες ἡ πειραματικὴ καὶ ἡ κλινικὴ Ψυχολογία περιγράφουν καὶ ἐξη-
γοῦν τὴ συμπεριφορὰ, ἡ ἐνότητα τῆς θεωρίας παρουσιάζεται μὲ ἀξιο-
σημεῖωτο τρόπο. Γιὰ μιὰ τέτοια ἀντιμετώπιση παρέχεται ἀπὸ τὴ
σύγκριση τῶν ἀρχῶν τῆς συμπεριφορᾶς σύμφωνα μὲ τὶς θεωρίες τοῦ
«Learning» (μάθηση) καὶ σύμφωνα μὲ τὴν Ψυχανάλυση.

Ἡ λειτουργικὴ ἐρμηνεία τῆς συμπεριφορᾶς εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἴδια: τὸ
νόημα τῆς συμπεριφορᾶς εἶναι πάντα ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἐνότητας
τοῦ ὁργανισμοῦ, ὅταν ἡ ἐνότητα αὕτὴ ἔχει ἀπειληθεῖ ἀπὸ τὴν ἔνταση
τῆς συμφυῆς σὲ μιὰ φυσιολογικὴ ἢ ἀποκτημένη ἀνάγκη. Ἡ ἀρχὴ τῆς «ὁ-
μοιοστάσεως» (homeostasis) τοῦ Cannon (1) στην ὁποία καταφεύ-
γουν πρόθυμα οἱ Ἀμερικανοὶ ψυχολόγοι, παίζει ρόλο ἀνάλογο μὲ τὴν
ἀρχὴ τῆς «σταθερότητας» πού ὁ Freud (2) ἐπῆρε ἀπὸ τὸν Fechner. Σύμ-
φωνα καὶ μὲ τὴ μιὰ ἀρχὴ καὶ μὲ τὴν ἄλλη ὁ ὁργανισμὸς τείνει πάντα νὰ
περιορίζει τὴν ἔνταση σ' ἓνα εὐνοϊκὸ ἐπίπεδο, δηλαδὴ τείνει νὰ ὑπακούει

1. W. B. Cannon «Organisation for physiological homeostasis», *Physiological Re-
view*, IX σελ. 399—431 (1929).

2. Sigmund Freud «Essais de Psychanalyse» traduction française, Paris, Payot,
1936.

στὸ πρὸ ἰσχυρὸ κίνητρο. Ἡ ψυχαναλυτικὴ θεωρία ἐξηγεῖ μὲ ἐπιτυχία
δύο φαινομενικὲς ἐξαιρέσεις.

Ἡ πρώτη ἔχει σχέση μὲ τὴ σεξουαλικὴ ἱκανοποίηση, τῆς ὁποίας
ἡ ἀναζήτηση προϋποθέτει μιὰ προοδευτικὴ αὐξηση τῆς ἔντασης. Ὅσο
ἡ ἔνταση εἶναι μεγάλη, τόσο ἡ χαλάρωση πού ἐπακολουθεῖ δίνει μεγα-
λύτερη ἱκανοποίηση. Ἡ δεύτερη ἀφορᾷ τὶς διαχωριστικὲς διαδικασίες
καὶ τὴν ἀπώθηση, πού παίζουν ἓνα τόσο μεγάλο ρόλο στην ψυχανα-
λυτικὴ ἐξήγηση τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς καὶ πού φαίνονται ἀντι-
τιθέμενες πρὸς τὴν ἰδέα ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τείνει νὰ ἐπαναποκαθιστᾷ
ἢ νὰ διατηρεῖ τὴν ἐνότητα τοῦ ὁργανισμοῦ. Ἀλλὰ μιὰ ἐξέταση πρὸ βα-
θειᾶ δείχνει ὅτι τὴν περίπτωσιν αὕτὴ ἡ ἐνότητα τῆς συμπεριφορᾶς συν-
τελέσθηκε πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ πρὸ ἰσχυροῦ κινήτρου, δηλαδὴ κατὰ
γενικὸ κανόνα τῆς ἀνάγκης τῆς ἀσφάλειας, ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τὸν
ὅσο τὸ δυνατόν μεγαλύτερο περιορισμὸ τῆς ἔντασης. Ἡ διαδικασία αὕτη
μπορεῖ νὰ παραλληλισθεῖ μὲ τὸ ἀνατομικὸ φαινόμενο τῆς ἐγκύστωσης.

Θέλοντας πρωτίτερα νὰ δώσουμε ἓνα παράδειγμα «κατανοητοῦ»
πειραματικοῦ νόμου, ἀναφέραμε τὸ νόμο τοῦ «ἀποτελέσματος». Ἡ ἐ-
πιτυχία ὁδηγεῖ τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἀντίδρασης, ἡ ἀποτυχία στὸν πε-
ριορισμὸ τῆς. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς «ἀνταμοιβῆς» καὶ τῆς «τιμωρίας» ἔχει
τὸ ψυχαναλυτικὸ τοῦ ἀντίστοιχο τὴν «ἀρχὴ τῆς ἡδονῆς» καὶ τὴν
«ἀρχὴ τῆς πραγματικότητος». Καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς βρίσκουμε τὴν
ἴδια ἐπιχειρηματολογία πού ἀνάγει τὴν τιμωρία τὴν ἀνταμοιβή, τὴν
ἀρχὴ τῆς πραγματικότητος τὴν ἀρχὴ τῆς ἡδονῆς: Ἡ ἀντίδρασις τὴν
τιμωρία προέρχεται ἀπὸ ἓνα ἰσχυρότερο κίνητρο καὶ ἐξασφαλίζει, κατὰ
συνέπειαν, μιὰ περισσότερον πλήρη ἐλάττωσιν τῆς ἔντασης. Ἡ ψυχανά-
λυσις καὶ ἡ θεωρία τῆς «μάθησης» καταλήγουν ἔτσι σὲ ἀπόψεις παρα-
πλήσιες μὲ τὴν παρακώλυσις καὶ τὴ σύγκρουσις. Οἱ πειραματικὲς ἐν-
νοιες τῆς «ἐπίτασης» (διαδικασία σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἐνισχύεται ἡ
σύνδεσις μεταξὺ ἐνὸς ἐρεθίσματος καὶ μιᾶς ἀντίδρασης) καὶ ἡ «δύναμις
τῆς συνήθειας» συμπίπτουν ἐν μέρει μὲ τὴν ψυχαναλυτικὴν ἐννοίαν τῆς
«προσέλωσις».

Οἱ πειραματιστὲς ἀφιέρωσαν πολυάριθμα ἔργα στὴ γενίκευσιν τῶν
συνηθειῶν, τὴν ἐπέκτασίν τους δηλαδὴ σὲ καταστάσεις ἱστορικὰ και-
νούργιες, ἀλλὰ λειτουργικὰ ἰσοδύναμες. Εἶναι φανερό ὅτι ἔχουμε νὰ κά-
νουμε μὲ καταστάσεις βασικὰ ἀνάλογες μὲ τὴν ἐννοίαν τῆς συμπεριφο-
ρᾶς πού περικλείουν οἱ ψυχαναλυτικὲς ἐννοιες τοῦ «συμπλέγματος» καὶ
τῆς «μεταφορᾶς». Ὁ ὅρος μάλιστα τῆς «μεταφορᾶς» εἶναι κοινὸς καὶ στὶς
δύο θεωρίες.

Θὰ μπορούσαμε νὰ συνεχίσουμε πρὸ λεπτομερειακὰ τὴν ἀπόδειξιν
Περιορισθήκαμε στὸ νὰ ὑπογραμμίσουμε μερικὰ χτυπητὰ σημεῖα. Πῶς
ἁπλῶς μποροῦμε νὰ καταλήξουμε παρὰ μὲ τὴ διαπίστωση ὅτι οἱ ἐρευ-
νές πού ἔγιναν ἀπάνω σὲ διαφορετικὰ ὑλικά, μὲ διάφορες τεχνικὲς, κατέ-
ληξαν πρακτικὰ σὲ ταυτόσημες ἀρχὲς ἐξήγησης τῆς συμπεριφορᾶς;

(Ἀκολουθεῖ)

DANIEL LAGACHE
Μετάφραση Δ. Βουτσινᾶ

Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος καὶ ἡ μετάφραση τοῦ Θουκυδίδη II *

III

Γιὰ νὰ σχηματίσῃ κανεὶς μιὰ μικρὴ ἔστω, ἀλλὰ καὶ ἄμεση ἰδέα τῆς μεθόδου ποὺ ἀκολούθησε ὁ Βενιζέλος καὶ τῶν ἐπιτευγμάτων ποὺ εἶχε, πρέπει νὰ προσεχτοῦν μερικὰ σημεῖα τῆς μετάφρασης μετὰ παραβολὴ τοῦ ἀρχαίου κειμένου. Πιὸ σκόπιμο θεωρῶ νὰ ἐξετασθοῦν ὠρισμένα χωρία τῆς μετάφρασης τοῦ Ἐπιταφίου (B, 34—47). Γιατὶ ὁ Ἐπιτάφιος καὶ ἀποτελεῖ τὴν λυδία λίθον γιὰ τὸ μεταφραστὴ καὶ προσεῖλκυσε γιὰ τὸ περιεχόμενό του τὴν ἰδιαίτερη φροντίδα τοῦ Βενιζέλου. Κατὰ τὴ μαρτυρία μάλιστα τοῦ Κακλαμάνου (1) ὁ «Ἐπιτάφιος τοῦ Περικλέους ἦτο τὸ πλέον ἀγαπημένον του κείμενον τῆς ἀρχαίας φιλολογίας».

Στὴ μετάφραση τοῦ Ἐπιταφίου ἀπαντῶνται πολλὲς ἐλεύθερες ἀποδόσεις τοῦ κειμένου : Στὸ 35,1 ἡ πρότασις «οἷα καὶ νῦν περὶ τὸν τάφον τόνδε δημοσίᾳ παρασκευασθέντα ὁρᾶτε» ἀποδίδεται «ὅποια εἶναι ὅσα βλέπετε παρομαρτοῦντα εἰς τὴν ὑπὸ τῆς πόλεως παρασκευασθεῖσαν ἐπιτάφιον αὐτὴν τελετήν». Στὸ 41,5 ἡ πρότασις «καὶ τῶν λειπομένων πάντα τινὰ εἰκὸς ἐθέλειν ὑπὲρ αὐτῆς κάμνειν» μεταφράζεται «καὶ καθεὶς ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ἐπιζῶντας εἶναι πρόθυμος φυσικὰ νὰ ὑποφέρῃ τὰ πάντα πρὸς χάριν τῆς». Ἐδῶ τὸ ρῆμα εἰκὸς ἐστὶ μεταφράζεται σὲ ἐπίρρημα καὶ τὸ ἀπαρέμφατο σὲ ρῆμα χωρὶς ἰδιαίτερο μεταφραστικὸ λόγο. Στὸ 42,1, τὸ «Δι' ὃ δὴ καὶ ἐμήκυνα τὰ περὶ τῆς πόλεως» μεταφρ. «Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἐπεξετάθην περισσότερο εἰς τὰ τοῦ μεγαλείου τῆς πόλεως». Στὸ 42,4 τό : «ἔργω δὲ περὶ τοῦ ἤδη ὀρωμένου σφίσιν αὐτοῖς ἀξιοῦντες πεποιθέναι» μεταφρ. «ἀλλ' ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸν παρόντα καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των κίνδυνον, ἐστηρίχθησαν μόνον εἰς ἑαυτοὺς καὶ τὸ προσωπικόν των θάρρος». Γίνεται καλὰ φανερό, πῶς τὸ «περὶ τοῦ ἤδη ὀρωμένου» ἀποδίδει ὁ Βενιζέλος περιφραστικὰ —ὁ Κακριδὴς μεταφράζει «ὥστόσο γι' αὐτὸ ποὺ ἀντίκρυζαν πιά μπροστά τους»— καθὼς καὶ τὸ «σφίσιν αὐτοῖς». Στὸ 43,1 τὴν ἔκφραση «τοὺς δὲ λοιποὺς» τὴν ἀποδίδει «ἐξ ἄλλου οἱ ἐπιζῶντες». Στὸ ἴδιο ἐδάφιο τὴν πρότασις «ὅτι τολμῶντες καὶ γιγνώσκοντες τὰ δέοντα καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αἰσχυρόμενοι ἄνδρες αὐτὰ ἐκτήσαντο» μεταφράζει ὁ Βενιζέλος «ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ἀπέκτησαν ἄνδρες τολμηροί, οἱ ὅποιοι ἐγνώριζαν τί ἔπρεπε νὰ πράξουν καὶ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ κινδύνου ὠδηγοῦντο ἀπὸ ὑψηλὸν αἶσθημα τιμῆς». Ἐδῶ παρατηρεῖται ἀπόδοσις τῆς μετ. τολμῶντες

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο (30) τεῦχος μας, σελ. 123.

1. Δημ. Κακλαμάνου κ.λ.π. Ἐφημ. «Ἐλευθέριον Βῆμα», 18 Μαρτίου 1948.

μὲ οὐσιαστικὸν, ἐλεύθερη ἀπόδοσις τοῦ ἐν τοῖς ἔργοις καὶ ἀνάλυση τοῦ αἰσχυρόμενοι στὸ «ὠδηγοῦντο ἀπὸ ὑψηλὸν αἶσθημα τιμῆς», ποὺ δὲν ἀποδίδει πιστὰ τὴν ἔννοια τῆς λέξης τοῦ ἀρχαίου κειμένου. Ἐπίσης χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπόδοσις τῆς ἔκφρασης «καὶ κοινῆς ἐλπίδος» (43,6) στὸ «καὶ ἐμπνέεται συγχρόνως ἀπὸ τὴν ἐλπίδα τῆς νίκης τῆς πατρίδος». Ἀπὸ τὰ λίγα παραδείγματα ποὺ ἀναφέραμε διαπιστώνεται ἡ τάσις τοῦ Βενιζέλου γιὰ τὴν ἀναλυτικὴ—ἐλεύθερη ἀπόδοσις, ποὺ μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν διατύπωση τοῦ Θουκυδίδη καὶ ποὺ δὲν ὀφείλεται σὲ σοβαρὴ μεταφραστικὴ δυσχέρεια. Τέτοιες ἐλεύθερες ἀποδόσεις εἶναι ἀναπόφευκτες σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ κειμένου, ἐκεῖ ὅπου βρισκόμαστε σ' ἀπόλυτη ἀδυναμία νὰ παρακολουθήσουμε πιστὰ τὸ πρωτότυπο. Π.χ. στὸ 34,6 τὸ καὶ ἀξιῶσει προήκει πολὺ δικαιολογημένα μεταφρ. «ἀλλὰ καὶ στέκει ὑψηλὰ εἰς τὴν κοινὴν ἐκτίμησιν».

Ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὴν λεκτικὴν διατύπωση τοῦ Θουκυδίδη γίνεται συχνὰ μετὰ τὴν μεταβολὴν στὴν μετάφραση τῆς σειρᾶς τῶν λέξεων καὶ τῆς σειρᾶς τῶν προτάσεων. Βέβαια, ὁ μεταφραστὴς προσπάθει νὰ δώσῃ τὸ νόημα τοῦ ἀρχαίου κειμένου μετὰ τὴν νέα σύνταξις, χωρὶς νὰ μπορῇ καὶ χωρὶς νὰ τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ μὲν προσκολλημένος στὴ φυσικὴν σειρά τῶν λέξεων καὶ στὴν πλοκὴ τῶν προτάσεων τοῦ πρωτοτύπου. Ὅμως εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ μὴν παραβλέψῃ τὴν ἰδιαίτερη θέσιν ποὺ κατέχει μιὰ λέξις ἢ μιὰ πρότασις στὸ ἀρχαῖον κείμενον καὶ νὰ μὴν τὰ ἰσοπεδώσῃ ὅλα κατὰ τὸ πλάσιμον τῆς νέας ἀπόδοσης. Ἄν συμβῇ αὐτό, θὰ χαθοῦν πολλὲς λεπτὲς ἀποχρώσεις τοῦ ἀρχαίου κειμένου. Π.χ. τὸ περίφημον «Μία δὲ κλίνη κενὴ φέρεται ἐστρωμένη τῶν ἀφανῶν, οἱ δὲ μὴ εὐρεθῶσιν ἐς ἀναίρεσιν» (34,3) ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν Βενιζέλον : «Διὰ τοὺς ἀγνωστομένους, ὅσους δὲν κατῴρθωσαν νὰ εὕρουν καὶ συλλέξουν, φέρουν ἐπάνω στὰ χέρια κενὸν φέρετρον μετὰ ἐπίστρωμα». Στὴν μετάφρασιν χάνεται ἡ ἐπιβλητικὴ λεκτικὴ διατύπωση τοῦ πρωτοτύπου, ἐνῶ εἶναι ἱκανὸς ὁ νεοελληνικὸς λόγος ν' ἀποδώσῃ ἀρκετὰ ἱκανοποιητικὰ τὴν περίοδο, χωρὶς ἀναταραχὴ στὶς προτάσεις, καθὼς τοῦτο φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν πετυχημένη ἀπόδοσιν τοῦ Κακριδῆ : «Κι' εἶναι κι' ἓνα φέρετρο, ποὺ τὸ κουβαλοῦν στρωμένο ἄδειον, τῶν ἐξαφανισμένων, αὐτῶν ποὺ ἔτυχεν νὰ μὴν τοὺς βροῦν νὰ τοὺς σηκώσουν». Ἐπίσης λίγο πιὸ κάτω, στὸ 34,4, ἡ πρότασις «ξυνεκφέρει δὲ ὁ βουλόμενος καὶ ἀστῶν καὶ ξένων», ποὺ ἔχει πρώτη λέξις τὸ ρῆμα, μεταφρ. : «Καθεὶς ποὺ θέλει, εἴτε πολίτης εἴτε ξένος ἢ μπορεῖ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν ἐκφορὰν», μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ρήματος στὸ τέλος.

Σὲ ἄλλα πάλι σημεῖα τοῦ Ἐπιταφίου ὁ Βενιζέλος ἔχει προχωρήσει περισσότερο στὴν ἐλεύθερη ἀπόδοσιν, σχεδὸν ἔχει παραφράσει τὸ Θουκυδίδη, μάλιστα σὲ βαθμὸ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴ γενικὴ ἀρχὴ τῆς πιστῆς ἀπόδοσης. Καὶ στὰ σημεῖα αὐτὰ δὲν ἐξαφανίστηκαν βέβαια τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ λόγου τοῦ ἱστορικοῦ. Ἀσφαλῶς ὅμως ἡ σκέψις τοῦ ἱστορικοῦ δὲν ἔχει ἐδῶ στὴν ἀπόδοσιν τὴν πυκνότητα καὶ

γενικά τὴν ιδιορρυθμία τοῦ πρωτοτύπου. Στὸ 36,2 τὸ «δρᾶσαί τι ὧν ἤκουσε» ἀποδίδεται «νὰ κατορθώσῃ ὁμοία ἢ ἀνάλογα τῶν ἐπαινουμένων». Στὸ 36,3 τὸ «τὰ δὲ πλείω αὐτῆς..... ἐπηυξήσαμεν» ἀποδίδεται «ἐνισχύσαμεν οἱ ἴδιοι τὴν ἡγεμονίαν αὐτὴν πολυειδῶς». Στὸ 39,1 ἡ πρότασις «ἡμεῖς δὲ ἀνειμένως διαιτώμενοι οὐδὲν ἤσσαν ἐπὶ τοὺς ἰσοπαλεῖς κινδύνους χωροῦμεν» μεταφρ. «ἐνῶ ἡμεῖς μολονότι ἀκολουθοῦμεν τρόπον ζωῆς ἀβιάστου, εἴμεθα ἐξ ἴσου ἱκανοὶ νὰ προκινδυνεύσωμεν, ἀγωνιζόμενοι πρὸς ἰσοπάλους ἐχθρούς». Στὸ 40,5 ἡ περίοδος «Καὶ μόνοι οὐ τοῦ συμφέροντος μᾶλλον λογισμῷ ἢ τῆς ἐλευθερίας τῷ πιστῷ ἀδεῶς τινα ὠφελοῦμεν» ἀποδίδεται «Καὶ μόνοι ἀφόβως ὠφελοῦμεν ἄλλους ὅχι ἀπὸ ὑπολογισμὸν διὰ τὸ ἰδικόν μας ὑλικὸν συμφέρον, ἀλλ' ἀπὸ ἐμπιστοσύνην πρὸς τὸ ἐλευθέριον πνεῦμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐμπνεόμεθα». Στὸ 42,1 τὸ «μὴ περὶ ἴσου ἡμῖν εἶναι τὸν ἀγῶνα καὶ οἷς τῶνδε μὴδὲν ὑπάρχει ὁμοίως» παραφράζεται «ὅτι τὰ ἄθλα διὰ τὰ ὁποῖα ἀγωνιζόμεθα, εἶναι πολὺ μεγαλύτερα ἀπὸ ἐκεῖνα, διὰ τὰ ὁποῖα ἀγωνίζονται ὅσοι δὲν ἀπολαύουν ὁμοία μὲ αὐτὰ πλεονεκτήματα». Στὸ 42,4 τὸ «καὶ κινδύνων ἅμα τόνδε κάλλιστον νομίσαντες ἐβουλήθησαν μετ' αὐτοῦ τοὺς μὲν τιμωρεῖσθαι.....» ἀποδίδεται «καὶ ὅτι δὲν ἤμποροῦσαν νὰ ἐκθέσουν τὴν ζωὴν των χάριν εὐγενεστέρας ὑποθέσεως, ἀπεφάσισαν διακινδυνεύοντας αὐτὴν, νὰ ἐκδικηθοῦν μὲν ἐκείνους.....». Στὸ 43,5 ἡ πρότασις «ἀλλ' οἷς ἡ ἐναντία μεταβολὴ ἐν τῷ ζῆν ἔτι κινδυνεύεται καὶ ἐν ᾧ μάλιστα μεγάλα τὰ διαφέροντα, ἦν τι πάθωσι» μεταφρ. «παρὰ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι, ἐὰν ἐξακολουθήσουν ζῶντες, τρέχουν τὸν κίνδυνον νὰ μεταπέσουν ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν εἰς τὴν δυστυχίαν, καὶ οἱ ὁποῖοι, ἐὰν νικηθοῦν, ἔχουν νὰ χάσουν περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον». Ἀκόμη στὸ 45,1 τὸ «Παῖσι δ' αὖ, ὅσοι τῶνδε πάρεστε, ἢ ἀδελφοῖς ὁρῶ μέγαν τὸν ἀγῶνα» μεταφρ. «Δι' ὅσους δὲ ἀπὸ τοὺς παρόντας εἰσθε τέκνα ἢ ἀδελφοὶ τῶν πεσόντων, βλέπω τὸν ἀγῶνα τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀμίλλης τοῦ νὰ φανῇτε ἀντάξιοι των δυσχερῆ».

Ἐπίσης θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ πὺς ἀρκετὲς λέξεις ἢ ἐκφράσεις δὲν τίς ἀποδίδει ὁ Βενιζέλος στὴ μετάφραση μὲ ἀκρίβεια, μὰ εἴτε πλατύνει, εἴτε περιορίζει τὴν ἔννοιάν τους, εἴτε τοὺς δίνει ἔννοια σύμφωνη μὲ τὰ συμφραζόμενα. Τοῦτο εὐκολὰ διαπιστώνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀπόδοσιν λέξεων κι ἐκφράσεων τοῦ Ἐπιταφίου. Π.χ. «τὸν πέλας» (37,2) μετ. «τῶν ἄλλων», ἐνῶ σημαίνει «τὸν κοντινόν», «τὸ γείτονα». «Τὸ λυπηρόν» (38,2) μετ. «τὰς μερίμνας τῆς ζωῆς», ἐνῶ σημ. «ἡ στενοχώρια», ἢ «λύπη». Τὸ «ἡμῶν αὐτῶν» (39,3) μετ. «ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας πολίτας», ἐνῶ σημ. «ἀπὸ μᾶς τοὺς ἰδίους» (Κακριδῆς). Τὴ μετοχὴ «δρῶντες» (40,3) = ἐνεργοῦντες, μετ. κατὰ τὴν ἔννοια «εὐεργετοῦντες» καὶ τὴ μετοχὴ ἀντοφείλων (40,4) μετ. «εὐεργετηθεῖς». Τὸ ρῆμα «ἐκόσμησαν» (42,2) μετ. «προσέδωκαν νέαν λάμψιν», ἀντὶ «ἐστόλισαν» ἢ κάπως παρόμοια. Τὴν πυκνὴ ἐκφραση «τὸ αἰσχρὸν τοῦ λόγου» (42,4) μετ. πολὺ γενικὰ «τὸ ὄνειδος τῆς δειλίας», ἐνῶ σημαίνει τὴ «ντροπὴ τῆς καταλαλιᾶς». Τὸ οὐ-

σιαστικοποιημένο ἐπίθετο «τοῦ δεινοῦ» (42,4) ποὺ σημαίνει «τὸ φοβερό» μετ. ἐλεύθερα «τὴν τρομερὰν ἡμέραν».

Εἶναι ὅμως εὐτύχημα ποὺ ὁ Βενιζέλος γενικὰ δὲν ἀκολούθησε τὸ δρόμο τῆς παράφρασης, ὅποτε τὸ ἔργο του θὰ ἔχανε μεγάλο μέρος τῆς ἀξίας του, ἀλλὰ προσπάθησε, ὅσο μποροῦσε κι ὅσο τοῦ τὸ ἐπέτρεπαν οἱ ἐκφραστικὲς δυνατότητες τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου, ν' ἀποδώσῃ πιστὰ τὸ νόημα καὶ τὴ μορφή τοῦ πρωτοτύπου. Κατὰ συνέπειαν καὶ ἡ παράφρασις πολλῶν μερῶν καὶ ἡ ἀναλυτικὴ, σχεδὸν ἐλεύθερη, ἀπόδοσις πυκνῶν ἐκφράσεων, δὲν ἐπηρεάζουν σὲ σημαντικὸ βαθμὸ τὴ μετάφραση σχετικὰ μὲ τὴν πιστὴ καὶ δημιουργικὴ ἀπόδοσιν τοῦ πρωτοτύπου, ἔτσι ποὺ νὰ δικαιολογῇται ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς μετάφρασης ὡς παράφρασις, ἢ ἔστω ὡς ἐλεύθερης ἀπόδοσις. Οἱ παρεκκλίσεις ἀπὸ τὴ βασικὴ γραμμὴ, ποὺ παρατηροῦνται σὲ ὠρισμένα σημεῖα, ὅταν δὲν ὀφείλονται στὴν ἀδυναμία τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου ν' ἀναπλάσῃ πυκνὰ νοήματα καὶ στρυφνὴ σύνταξιν, πρέπει ν' ἀποδοθοῦν στὴν ἀντίληψιν τοῦ Βενιζέλου, πὺς ἔτσι σ' ὠρισμένα σημεῖα ὑπηρετοῦσε καλύτερα τὸν Θουκυδίδην.

Σὲ μιὰ ὁλοκληρωμένη μετάφραση, ποὺ ἔρχεται νὰ δώσῃ στὴ ζωντανὴ γλῶσσα τὸ λόγο τοῦ ἀρχαίου ἱστορικοῦ, θὰ συμβοῦν κι ἐσφαλμένες ἀποδόσεις καὶ παρανοήσεις. Θὰ ἦταν κάτι τὸ ὑπερβολικὰ δύσκολο νὰ μεταφρασθῇ ἀψεγάδιαστα ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Θουκυδίδου. Ἔτσι κι ὁ Βενιζέλος, ποὺ μάλιστα δὲ διέθετε καὶ φιλολογικὴ εἰδίκευσιν κι οὔτε φυσικὰ ἐγνώριζε ὅλα τὰ μυστικὰ τοῦ ἀρχαίου λόγου, δὲν εἶναι ἀλάθης, ἀλλὰ ἔχει περιπέσει σὲ παρανοήσεις κι ἔχει καταλήξει σὲ αὐθαίρετες ἀποδόσεις. Μιὰ σημαντικὴ παρανόησις ἔγινε στὴ μετάφραση τοῦ προοιμίου τοῦ Ἐπιταφίου. Τὸ ἀρχαῖον κείμενον (Β, 34,2-5) ἔχει: «Τὰ μὲν ὅσα προτίθενται τῶν ἀπογενομένων πρότρίτα σκηνὴν ποιήσαντες, καὶ ἐπιφέρει τῷ αὐτοῦ ἕκαστος ἦν τι βούληται· ἐπειδὴν δὲ ἡ ἐκφορὰ ἦ, λάρνακας κυπαρισσῖνας ἄγουσιν ἅμαξαι, φυλῆς ἕκαστης μίαν· ἔνεστι δὲ τὰ ὅσα ἡς ἕκαστος ἦν φυλῆς. Μία δὲ κλίνη κενὴ φέρεται· ἐστρωμένη τῶν ἀφανῶν, οἱ ἂν μὴ εὐρεθῶσιν ἐς ἀναίρεσιν· συνεκφέρει δὲ ὁ βουλόμενος καὶ ἀστῶν καὶ ξένων, καὶ γυναῖκες πάρεσιν αἱ προσήκουσαι ἐπὶ τὸν τάφον ὀλοφυρόμεναι». Ὁ Βενιζέλος μεταφράζει: «Ἀφοῦ στήσουν ἐπὶ τούτῳ ἐξέδραν, τοποθετοῦνται ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν παραμονὴν τῆς ἐκφορᾶς τὰ ὅσα τῶν πεσόντων, καὶ ὁ καθεὶς φέρει εἰς τὸν νεκρὸν του ὅ,τι ἐπιτάφιον δῶρον θέλει. Ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα τῆς ἐκφορᾶς, ἅμαξαι κομίζουν λάρνακας κυπαρισσῖνας, μίαν δι' ἑκάστην φυλὴν, καὶ τὰ ὅσα ἑκάστου τοποθετοῦνται εἰς τὴν λάρνακα τῆς ἰδικῆς του φυλῆς. Διὰ τοὺς ἀγνοομένους, ἄσους δὲν κατῴρθωσαν νὰ εὕρουν καὶ συλλέξουν, φέρουν ἐπάνω εἰς τὰ χέρια κενὸν φέρετρον μὲ ἐπίστρωμα. Καθεὶς ποὺ θέλει, εἴτε πολίτης, εἴτε ξένος, ἢ μπορεῖ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν ἐκφορὰν, καὶ αἱ συγγενεῖς ἀκόμη γυναῖκες προσέρχονται εἰς τὸν τόπον

τοῦ ἐνταφιασμοῦ ὀλοφυρόμεναι». Κατὰ τὴν περιγραφή ποὺ κάνει ὁ Θουκυδίδης τῆς ἐπικήδειας τελετῆς, τὰ ὅσα πρὶν ἀπὸ δύο μέρες ἔχουν ἐκτεθῆ σὲ δημόσιο προσκύνημα, τοποθετημένα ἐπάνω σ' ἐξέδρα, ὅπου καὶ δέχονται τὰ ἐπιτάφια δῶρα τῶν συγγενῶν. Κι ὅταν ἀρχίσῃ ἡ ἐκφορά, κουβαλοῦν ἀμάξια κυπαρισσένιες θήκες, μιὰ γιὰ κάθε φυλὴ. Μέσα στὴν κάθε θήκη βρίσκονται τὰ ὅσα τῶν νεκρῶν τῆς κάθε φυλῆς. Ἐπὶ πλέον φέρνουν κι ἕνα κενὸ φέρετρο, τῶν ἐξαφανισμένων. Στὴν ἐκφορά παίρνει μέρος κλπ. Ὁ Θουκυδίδης δὲν κάνει τὴ διευκρίνηση πῶς τὰ ὅσα εἶχαν ἐκτεθῆ σὲ προσκύνημα στὴν Ἀγορὰ καὶ πῶς ἀπὸ ἐκεῖ τὴν τρίτη μέρα γινόταν ἡ ἐκφορά τους πρὸς τὸν Κεραμεικὸ. Πληροφορεῖ ὅμως μὲ σαφήνεια, πῶς ὅταν ἀρχίσῃ ἡ ἐκφορά κουβαλοῦν τὶς λάρνακες ἀμάξια καὶ πῶς σὲ κάθε λάρνακα μέσα βρίσκονται (ἐνεστί) τὰ ὅσα τῆς φυλῆς. Ὁ Βενιζέλος μεταφράζοντας τὸ ρῆμα ἐνεστί, τοποθετοῦνται, παρουσιάζει τὸν Θουκυδίδη νὰ γράφῃ πῶς, ὅταν ἔρθῃ τῆς ἐκφορᾶς ἡ ὥρα, ἀμάξια φέρνουν λάρνακες, καὶ μέσα σ' αὐτὲς τοποθετοῦνται τὰ ὅσα.

Στὴ μετάφραση τοῦ Ἐπιταφίου παρατηροῦνται καὶ μερικὲς ἄλλες ἀνεπιτυχεῖς ἀποδόσεις. Στὸ 36,1 ἡ περίοδος «δίκαιον γὰρ αὐτοῖς καὶ πρέπον δὲ ἅμα ἐν τῷ τοιῷδε τὴν τιμὴν ταύτην τῆς μνήμης δίδοσθαι» μεταφρ. «Διότι εἶναι ὅχι μόνον δίκαιον, ἀλλὰ καὶ πρέπον συγχρόνως εἰς τοιαύτην εὐκαιρίαν, ὅπως ἡ παροῦσα, ν' ἀποτίσωμεν εἰς τὴν μνήμην των τὸν φόρον αὐτὸν τῆς τιμῆς». Μὰ ἡ ὠραία ἔκφραση «τιμὴ τῆς μνήμης» δὲ σημαίνει «ὁ φόρος τῆς τιμῆς εἰς τὴν μνήμην», ἀλλὰ ἡ τιμὴ τοῦ μακαρισμοῦ, τῆς μὴ λησμοσύνης, ἡ τιμὴ τῆς θύμησης (Κακριδῆς). Στὸ 41,4 τὸ «πανταχοῦ δὲ μνημεῖα κακῶν τε κάγαθῶν αἰδία ξυγκατοικίσαντες» μεταφρ. «καὶ ἐγκατεσπείραμεν παντοῦ αἰώνια μνημεῖα ἀνδραγαθῶν ἐναντίον ἐχθρῶν καὶ ὑπὲρ φίλων», ποὺ δὲν εἶναι ἡ ὀρθὴ ἀπόδοση, γιατί τὸ «μνημεῖα κακῶν τε κάγαθῶν» δὲν ὑπονοεῖ μνημεῖα ἀνδραγαθῶν ἐναντίον ἐχθρῶν καὶ γιὰ ὄφελος φίλων, μὰ τὴν ἀθάνατη δόξα, ποὺ παντοῦ τὴν ἔστησε ἡ πόλη, ἄσχετα ἐὰν ἐνίκησε ἢ νικήθηκε. Εἶναι τὰ αἰώνια μνημεῖα, ποὺ ὑψώθηκαν στὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων, ὅταν ἡ Ἀθήνα ἔλαμπε καὶ σκόρπιζε καὶ στοὺς ἄλλους φῶς. Ἐπίσης στὸ 43,2 τὴν πρόταση «κοινῇ γὰρ τὰ σώματα διδόντες ἰδίᾳ τὸν ἀγῆρων ἔπαινον ἐλάμβανον» μεταφράζει ὁ Βενιζέλος «καθόσον, θυσιάζοντες τὴν ζωὴν των διὰ τὸ κοινὸν καλόν, ἐκέρδιζαν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸν ἀθάνατον ἔπαινον». Τὸ ἰδίᾳ σημ. «χωριστὰ ὁ καθένας» (Κακριδῆς) κι ὅχι «ὑπὲρ ἑαυτῶν», καὶ τὸ «κοινῇ», ὅχι «διὰ τὸ κοινὸν καλόν», μὰ «ὅλοι ἀπὸ κοινοῦ», «ὅλοι μαζί». Καὶ στὸ 43,3 ἡ πρόταση «ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μὴ προσήκουσῃ ἄγραφος μνήμη παρ' ἐκάστῳ τῆς γνώμης μᾶλλον ἢ τοῦ ἔργου ἐνδιαιτᾶται» δὲ μᾶς λέγει πῶς «καὶ εἰς τὴν ξένην διατηρεῖται ἄγραφος ἡ μνήμη των, [τῶν νεκρῶν] χαραγμένη εἰς τὸ πνεῦμα ἐκάστου μᾶλλον παρὰ εἰς ὑλικά μνημεῖα», ὅπως μεταφρ. ὁ Βενιζέλος, ἀλλὰ πῶς καὶ στὴν ξένη χώρα, μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ καθενὸς ζεῖ ἄγραφη ἡ ἀνάμνηση τῶν

ἡρωικῶν νεκρῶν, ὅχι τόσο γιὰ τὸ ἔργο ποὺ ἔφεραν σὲ πέρας, ἀλλὰ προπάντων γιὰ τὸ γενναῖο φρόνημα ποὺ ἐπέδειξαν.

Τέλος ἡ ἐσφαλμένη ἀπόδοση ποὺ ὑπάρχει στὴ μετάφραση τοῦ 39,4 δὲ βαρύνει ἀσφαλῶς τὸν μεταφραστή. Τὸ κείμενο μᾶς δίνει: «περιγίγνεται ἡμῖν τοῖς τε μέλλουσιν ἀλγεῖνοις μὴ προκάμνειν». Στὴ μετάφραση τοῦ Βενιζέλου: «Ἔχομεν τὸ πλεονέκτημα, ὅτι χωρὶς νὰ παραπονούμεθα προῶρως χάριν μελλόντων κινδύνων...». Τὸ «μὴ προκάμνειν» δὲ θὰ μεταφραστῇ «ὅτι χωρὶς νὰ παραπονούμεθα» μὰ «ὅτι χωρὶς νὰ καταπονούμεθα». Εἶναι φανερό, πῶς ἡ μεταβολὴ τοῦ «καταπονούμεθα» σὲ «παραπονούμεθα» ὀφείλεται σὲ ἀβλεψία τοῦ τυπογράφου ἢ τοῦ ἀντιγραφέα τοῦ χειρογράφου.

Τὶς ἐρασιτεχνικὲς ἐνασχολήσεις μὲ τὴν μετάφραση τῶν κλασικῶν κειμένων πρέπει νὰ τὶς ἀντικρίζομε χωρὶς εὐκολοὺς ἐνθουσιασμοὺς καὶ μὲ δικαιολογημένη ἐπιφυλακτικότητα. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ θὰ πλησιάσῃ τὸ κλασικὸ κείμενο μὲ σκοπὸ νὰ τὸ φέρῃ στὸ νέο λόγο, κι ἂν ἀκόμη διαθέτῃ εὐρύτερη πνευματικὴ καλλιέργεια, καὶ μὲ ὅλη τὴ συγκινητικὴ ἐπιμονὴ ποὺ θὰ δείξῃ, δὲ θὰ ἔχῃ μεγάλες πιθανότητες νὰ δρέψῃ τὸν ποθητὸ καρπὸ. Θὰ χρειαστῇ κάτι ἀπ' τὸ μόχθο τοῦ εἰδικοῦ, γιὰ νὰ καταλήξῃ σὲ ἱκανοποιητικὸ ἀποτέλεσμα ἢ δύσκολη προσπάθεια. Ὅταν ὅμως καὶ τὸν μὴ εἰδικὸ μεταφραστὴ τὸν κατακτήσῃ ὁ κλασικὸς ὁλόκληρο καὶ γίνῃ γι' αὐτὸν ἡ ἀδελφὴ ψυχὴ, τόσο ποὺ οἱ περιστάσεις καὶ ὁ χρόνος νὰ μὴν ἐπηρεάσουν στὸ ἐλάχιστο τὴ σταθερότητα τοῦ δεσμοῦ, εἶναι δυνατὸ νὰ πέσουν οἱ φραγμοὶ καὶ νὰ ὑπερπηδηθοῦν τὰ ἐμπόδια. Τότε ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν κλασικὸ, ἂν φυσικὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀπαραίτητη πνευματικὴ διαύγεια καὶ καλλιέργεια, ὁδηγεῖ ἐκεῖ ὅπου κι ὁ μόχθος τοῦ εἰδικοῦ. Μάλιστα ἡ γνωριμία τοῦ κλασικοῦ κειμένου γίνεται στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἀπὸ ἕνα πνεῦμα δροσερό, ποὺ δὲν τὸ ἔχει κάπως ἀποξηράνει κι οὔτε τὸ ἔχει καταπονήσει τῆς ἐπιστημονικῆς εἰδίκευσης ἢ ἀφοσίωσης. Μὲ τέτοιαν ἀγάπη ξεκίνησε κι ὁ Βενιζέλος, γιὰ νὰ πλησιάσῃ γόνιμα τὸν Θουκυδίδη. Καὶ χωρὶς νὰ εἶναι εἰδικός, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος τῆς πολιτικῆς πράξης, δὲν ἀπέτυχε στὸ ἔργο του. Βέβαια, σὲ ἄρκετὰ σημεία δὲ συλλαμβάνει τὶς λεπτότατες ἀποχρώσεις τοῦ κειμένου, ἄλλοι ὁ λόγος τοῦ ἀποδίδει ἀδυνατισμένα τὸν ἀρχαῖο, σὰ μακρινὴ ἀπήχησίν του, κι οὔτε λείπουν οἱ ἀνεπιτυχεῖς ἀποδόσεις καὶ παρανοήσεις. Ἐπειτα, καὶ ἡ γλῶσσα τῆς μετάφρασης δὲν εἶναι αὐτὴ ποὺ σήμερα θὰ μιλοῦσε στὴν ψυχὴ μας. Ἀλλ' ὅμως ὁ Βενιζέλος μὲ τὴ θερμὴ ἀγάπη του πρὸς τὸν ἀρχαῖο ἱστορικὸ, μὲ τὴν πολυχρόνη συναναστροφὴ μαζί του, ἀπόκτησε κάποια εἰδικότητα καὶ κατόρθωσε νὰ δημιουργήσῃ μιὰ καλὴ ἀπόδοση στὸ νεοελληνικὸν λόγον τοῦ ἔργου τοῦ ἱστορικοῦ. Ἡ μετάφραση αὐτὴ τοῦ Βενιζέλου θὰ εἶναι πολὺ χρήσιμο βοήθημα σὲ ὅλους ἐκείνους, ποὺ θὰ ἔχουν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ γνωρίσουν τὸν Θουκυδίδη καὶ ποὺ δὲ θὰ εἶναι γνῶστες τοῦ ἀρχαίου λόγου. Καὶ μόνο τότε

πού θὰ ἐπιτευχθῇ πιστὴ ἀπόδοση τοῦ Θουκυδίδη στὴ δημοτικὴ, θὰ ἔρθῃ σὲ δευτερεύουσα μοῖρα ἡ χρησιμοποίησις τῆς μετάφρασης τοῦ Βενιζέλου. Μὰ καὶ πάλι δὲ θὰ εἶναι ἴσως περιττὴ τῆς μετάφρασης ἡ μελέτη. Θ' ἀποτελῇ ἓνα πρῶτο καὶ σημαντικό σταθμὸ γιὰ τὴν ἀνάπλαση τοῦ Θουκυδίδη στὴ ζωντανή μας γλῶσσα, πού ὅπωςδήποτε θὰ πρέπη νὰ τὸν περάσουμε. Γιατὶ ποτὲ δὲν ἀνεβαίνει κανεὶς στὶς ἀπάτητες κορφές, ἀν δὲν πατήσῃ πρῶτα ἐκεῖ πού οἱ πρῶτοι ἔφτασαν. Κι ἀφοῦ εἶναι ὑποχρεωμένα τὰ Ἑλληνόπουλα νὰ διδάσκωνται καὶ τὴν καθαρεύουσα, θὰ ἦταν δυνατό, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα κείμενα σὲ καθαρεύουσα πού χρησιμοποιοῦν στὸ Γυμνάσιο, νὰ ἔχουν καὶ περικοπὲς εὐρύτερες ἀπὸ τὴν μετάφραση τοῦ Βενιζέλου. Θὰ συναποκόμιζαν διπλὸ κέρδος: Θὰ γνώριζαν καὶ θὰ μελετοῦσαν μιὰ μορφή ἀψογῆς καθαρεύουσας, καὶ παράλληλα θ' ἀποκτοῦσαν κάποιαν οὐσιαστικότερη ἐπαφὴ μὲ τὸν Θουκυδίδη. Στὴ σύσταση αὕτῃ κλείνεται ὅλη ἡ ἐκτίμησις πρὸς τὴν μεταφραστικὴν προσπάθειαν τοῦ Βενιζέλου. Θὰ ἦταν ἔγκλημα νὰ δώσουμε στὰ παιδιὰ μας μετάφραση πού προδίδει τὸ πρωτότυπο ἢ ἔχει ἀνώμαλη γλωσσικὴ μορφή. Ἐχει τὴν τόλμην νὰ τὸ προτείνῃ αὐτὸ κανεὶς, ὅταν πιστεύῃ ἀπόλυτα, πὼς ἡ ὀξφορδιανὴ ἔκδοσις προσφέρει μιὰ μετάφραση τοῦ Θουκυδίδη, πού δὲν παρουσιάζει μόνον ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς προσωπικότητος τοῦ δημιουργοῦ της, μὰ καὶ ἀξία γιὰ τὴ δημιουργικὴ ἀπόδοση τοῦ δυσκολομετάφραστου κλασικοῦ κειμένου.

ΚΩΣΤΑΣ Α. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΣ

Ἡ παιδαγωγικὴ καὶ διδακτικὴ τέχνη τοῦ λόγου

«Μὲ κανένα ἐπάγγελμα δὲν εἶναι τόσο στενὰ ἀνταμωμένη ἡ καλλιτεχνικὴ διαμόρφωσις τοῦ λόγου, ὅσον μὲ τὸ διδασκαλικόν».

Luttge (1)

I

Ἐνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα μυστικὰ τῆς διδακτικῆς ἐπιτυχίας εἶναι καὶ ἡ τέχνη τοῦ λόγου, ἡ τέχνη τῆς ὁμιλίας τῆς διδακτικῆς, ἡ τέχνη δηλαδὴ τοῦ νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος ὁ δάσκαλος ὁ καλλιτέχνης τοῦ λόγου μέσα στὰ πλαίσια τῆς διδακτικῆς τῶν ἐπὶ μέρους μορφῶν ἐργασίας τῶν διαφόρων μορφωτικῶν ἀγαθῶν πού ἀποτελοῦν τὸ ὑλικόν τοῦ Προγράμματος.

Ἐὰν ἡ τέχνη ἡ μεθοδολογικὴ βρίσκεται στὴν ἰκανότητα τοῦ δασκάλου νὰ ἀφυπνίσῃ ἐκάστοτε σὲ αὐτενέργεια καὶ σὲ αὐτοεξέλιξη τὶς

1. Luttge, Die mündliche Sprachpflege als Grundlage des Unterrichts in der Muttersprache, 1930, Vorwort.

ἐσωτερικὲς δυνάμεις τοῦ παιδιοῦ, ἡ τέχνη τοῦ λόγου ἀντιθέτως εἶναι ἐντοπισμένη στὴν ἰκανότητα τοῦ δασκάλου γύρω ἀπὸ τὴν πλαστικὴ διαμόρφωσις τοῦ λόγου σὲ τρόπον ὥστε ἡ ἐπίδρασίς του στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν νὰ εἶναι ὑποβλητικὴ καὶ ἀφυπνιστικὴ.

Ἡ ἐποπτικὴ καὶ συναρπαστικὴ διήγησις εἶναι μιὰ τέχνη πού στοὺς περισσότερους δασκάλους δὲν εἶναι δῶρο δοσμένο ἀπὸ τὴ φύση, προβάλλει ὅμως σὰν καθῆκον ἐπιτακτικὸ νὰ γίνῃ ἡ μύηση γύρω ἀπὸ τὸ βασικὸ αὐτὸ μορφωτικὸ ἀγαθόν, πού εἶναι στενῶτατα συνδεδεμένο μὲ τὸ ἐπάγγελμα τὸ διδασκαλικόν.

Τὸ νὰ κάνῃ ὁ δάσκαλος ἀπλὲς κουβέντες μὲ τοὺς μαθητὰς του, αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ καμμιά τέχνη τοῦ λόγου. Ἡ ἐποπτικὴ περιγραφή καὶ ἡ ζωντανὴ διήγησις τοῦ δασκάλου πρέπει νὰ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴ διδακτικὴ ἀρχὴ πὼς ὅλα ὅσα πρόκειται νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ, τὰ ὅποια ὅμως δὲν βρίσκονται ὑπὸ ἐποψίν χώρου καὶ χρόνου τόσο κοντὰ ὥστε νὰ τὰ ἀντιληφθοῦν μὲ τὶς αἰσθήσεις τους, θὰ ἔπρεπε νὰ διατυπωθοῦν καὶ νὰ ἐρμηνευθοῦν ἔτσι ὥστε νὰ τὰ ζήσουν μὲ τὰς ἐσωτερικὰς αἰσθήσεις. Γι' αὐτὸ ἡ ἐποπτεία (1) κατὰ τὸν Pestalozzi σὰν ἐννοία παιδαγωγικὴ καὶ σὰν μέσον διδακτικόν γιὰ νὰ μπορέσουν τὰ παιδιὰ στὴ μικρὴ τους ἡλικία νὰ γνωρίσουν πραγματικὰ τὰ ἀντικείμενα τοῦ περιβάλλοντος κόσμου, παίζει τὸν ἴδιον ρόλο πού κυριαρχεῖ ἀργότερα στὴν προσπάθεια τῶν ἐνηλίκων γιὰ νὰ σχηματίσουν κάποια βαθύτερη ἀτομικὴ καὶ προσωπικὴ κοσμοθεωρίαν. Πρέπει δηλαδὴ τὸ παιδί μὲ τὴν ὁμιλίαν τοῦ δασκάλου νὰ ἐρεθίζεται ἐσωτερικὰ κατὰ τέτοιο τρόπον πού νὰ μπορῇ νὰ ζωντανέψῃ παραστάσεις ἐντυπώσεων, νὰ δημιουργήσῃ καινούργιες συνδέσεις καὶ νὰ εὐρύνῃ τὸ πνεῦμα του μὲ διαμορφώσεις τέτοιες πού νὰ εἶναι, ὅσο μπορεῖ, πιστὰ ἀντίγραφα τῆς πραγματικότητος.

Προβάλλει συνεπῶς γιὰ τὸ δάσκαλο ἐκεῖνο τὸ καθῆκον πού ὁ Νίτσε διετύπωσε ἐπιγραμματικὰ γιὰ τοὺς συμπατριῶτες του: «Πάρτε το στὰ σοβαρὰ τὸ πὼς μιλάτε καὶ πὼς γράφετε. Ὅποιος δὲν μετεωρίζεται στὸ συναίσθημα ἐνὸς ἱεροῦ καθήκοντος, σ' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει ἀκόμη σπέρμα ἀπὸ μιὰν ἀνώτερη μὀρφωσις» (2).

Σὲ κανένα ἴσως ἐπάγγελμα δὲν χρειάζεται τόσο μεγάλῃ κατοχὴ τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ ἀπὸ ἀποψη καλλιτεχνικὴ ὅσο στὸ διδασκαλικόν. Πάντοτε καὶ πανταχοῦ ὁ δάσκαλος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ μιλήῃ στὴν κατάλληλη ὥρα καὶ νὰ σιωπᾷ ἐπίσης στὴν κατάλληλη στιγμή. Πάντοτε καὶ πανταχοῦ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ βρῇ ὅχι μονάχα τὶς κατάλληλες λέξεις ἀλλὰ καὶ τὸν κατάλληλον πρό παντός παιδαγωγικὸ τόνον. Αὐτὰ ὅμως ὅλα εἶναι μιὰ τέχνη πολὺ δύσκολη, μιὰ τέχνη πολὺ λεπτὴ. Καὶ τίποτε ἀληθινὰ δὲν εἶναι πιὸ δύσκολον γιὰ νὰ μπορέσῃ κά-

1. Delekat, Pestalozzi, Leipzig 1928, σελ. 280. Δὲς καὶ: Γκρόζα Ἀθαν. Κίνητρα καὶ κατευθύνσεις τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας, «Παιδεία», 1948 τεύχ. 16, σελ. 11—17.
2. Spranger, Begabung und Studium, Leipzig 1917, σελ. 38.

ποιος, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Gaudig, νὰ δαμάσῃ, ὅσο τὴν δασκαλίστικη ἀνούσια πολυλογία.

Ἀπάνω στὴ γλῶσσα ποὺ μιλάει ὁ δάσκαλος πρέπει νὰ διαμορφωθῇ καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ μαθητοῦ, ἡ συστηματικὴ ὅμως ἀσχολία μὲ τὴ μητρικὴ γλῶσσα, σὰν ἔκφραση τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ἐκείνη ποὺ φέρει τὸν μαθητὴ σὲ προσωπικὴ ἀντιπαράσταση μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ του, ἀφυπνίζει μέσα του ἓνα συναισθημα ἀξίας γιὰ τὴ γλῶσσα, τοῦ παρέχει τὴν ἱκανότητα νὰ αἰσθανθῇ τὴ γλωσσικὴ ὁμορφιά⁽¹⁾ καὶ μόνος του ἔτσι μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἐκφραστικοῦ αὐτοῦ μέσου νὰ διαμορφώσῃ πλαστικὰ τὶς ἰδέες του.

Πάντοτε, ὅπως διακηρύττει ἡ στενὴ συνεργάτις τοῦ Gaudig, ἡ Lotte Mueller⁽²⁾ πρέπει νὰ παρουσιάζωμε στὰ παιδιὰ ζωντανὲς γλωσσικὲς ἐκφράσεις καὶ νὰ τὰ ἐθίζωμε στὴν ἐξεύρεση καὶ τὸν σχηματισμὸν ὠραίων ζωντανῶν ἐκφράσεων, μὲ τὰς ὁποίας νὰ πλουτίζουν τὸν γλωσσικὸ τους θησαυρό, ξεκινώντας δὲ ἀπὸ τὴ γλωσσογνωσίαν σὰν γέφυρα καὶ ὅχι ἀπὸ τοὺς ξηροὺς γραμματικούς τύπους, νὰ ἐποικοδομοῦμε ἔτσι τὶς ἐκάστοτε ἐπιζήσεις τῶν παιδιῶν ὥστε ἡ ἐμβάθυνση στὴ μητρικὴ γλῶσσα νὰ μὴ εἶναι ἀπλῶς εὐκαιρία τῆς λειτουργίας μόνον τοῦ λογικοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ συναισθήματος.

Ὅταν τὸ παιδί δουλεύῃ καλλιτεχνικὰ καὶ δημιουργικὰ, φθάνει σιγα σιγὰ στὴν καλλιέργεια καὶ ἀτομικοῦ styl καὶ συνεπῶς προφυλάσσεται ἀπὸ τὲς κενὲς καὶ ἡχηρὲς ἐκφράσεις. Καντὰ σ' αὐτὰ δὲν θάπρεπε νὰ παραγνωρισθῇ καὶ τὸ ἀξίωμα, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ γλωσσικὴ καλλιέργεια ἔχει μορφωτικὴ δύναμη μόνον ἐφόσον στηρίζεται σὲ ἀτομικὴ ἐπαγρύπνηση, δεδομένου ὅτι καὶ φύσεις μὴ καλλιτεχνικὰ προδιατεθειμένες, ὅταν ἔτσι διαπαιδαγωγοῦνται γλωσσικά, μετεωρίζονται ἐνίοτε σὲ καλλιτεχνικὴ δημιουργία.

Ἡ συνειδητὴ γλωσσικὴ καλλιέργεια στὸ σχολεῖο θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῇ γενικὰ ὡς ἀνύψωση τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. «Μέσα στὴ λέξη—τονίζει ἡ Lotte Müller, ἀπηχώντας ἐπὶ τοῦ προκειμένου γνώμη τοῦ Ἰψεν—ἔτσι ὅπως τὴν βλέπεις καὶ τὴν ἀκοῦς, ξεμοναχιασμένη καὶ μὲ ἀλλοιωμένη τὴ μαγεία τῆς τὴν ἐσωτερικῆς, βρίσκεται ἓνα κομμάτι ζωῆς. Ἐμπρὸς λοιπόν, ἀπελευθέρωσέ την !...».

II

Κάθε γλωσσικὴ καλλιτεχνικὴ διαμόρφωση, παρατηρεῖ ὁ παιδαγωγὸς W. Albert⁽³⁾, δὲν μπορεῖ νὰ ξεχωρισθῇ ἀπὸ τὸ ἀξιολογικὸ συναισθημα ἐκείνου ποὺ καταπιάνεται μὲ τὴ διαμόρφωσή του. Ἡ γλωσσικὴ

1. Lüttge, Didaktische Sprachkunde als aesthetische Selbstdarstellung der Lehrerpersoenlichkeit, 1931, σελ. 12.

2. Lotte Mueller, Deutsche Sprachkunde in der Arbeitsschule, Vorwort.

3. W. Albert, Paedagogische Neubau, 1924, σελ. 17. Δὲς ἐπίσης σχετικὰ καὶ Ε. Π. Παπανοῦτσου, Αἰσθητική, Ἀθήναι, 1948.

ὅμως καλλιτεχνικὴ διαμόρφωση⁽¹⁾ μὲ τοῦ ἀξιολογικοῦ συναισθήματος τὴν ἀφύπνιση πρέπει νὰ βρίσκει πλήρη τὴν ἐφαρμογὴ τῆς καὶ στῶν διδασκτικῶν ἰδίως βιβλίων τὴν συγγραφὴν, δυστυχῶς ὅμως στὶς ἐκάστοτε προκηρύξεις πρὸς συγγραφὴν τῶν διαφόρων διδασκτικῶν βιβλίων τόσον γιὰ τὴ λαϊκὴ ὅσον καὶ γιὰ τὴν Μέση Παιδεία δὲν ἀντιπροσωπεύονται οἱ σύγχρονες παιδαγωγικὲς ἀντιλήψεις σχετικὰ μὲ κάθε μορφωτικὸν ἀγαθόν.

Καὶ γιὰ νὰ εἴμεθα ἀπόλυτα ἀντιληπτοὶ στοὺς ἀναγνώστες μας, φέρομε ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν, παραθέτοντες ὅμως προηγουμένως τοῦ διασήμου ἱστορικοῦ Spengler κάποια γνώμη καὶ κριτικὴ συνάμα σχετικὰ μὲ τὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια τῆς Ἱστορίας.

«Θὰ ἐπεθύμουν, διακηρύσσει⁽²⁾ ὁ Spengler, ἀντὶ τῶν ἱστορικῶν περιγραφῶν ποὺ μᾶς δίνουν οἱ δασκάλοι μας στὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια γύρω ἀπὸ τὶς διάφορες περιόδους τῆς Ἱστορίας, νὰ εἶχαμε στὴ διάθεσή μας παρόμοιες διηγήσεις καὶ περιγραφὲς ἀπὸ πραγματικούς ποιητὲς καὶ ἀνεγνωρισμένους λογοτέχνες. Ἀπὸ τὴν πείρα μου τὴ διδακτικὴ εἶμαι πεπεισμένος πὼς τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς περιγραφὲς ποὺ εἶναι ἐγκατεσπαρμένες στὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια τῆς Ἱστορίας εἶναι χωρὶς φιλολογικὲς ἀξιώσεις καὶ μπορῶ μάλιστα νὰ πῶ ἐστερημένες ἀπὸ κάθε ἀξία. Ἐλλείπει ἀπὸ τὶς διηγήσεις αὐτὲς καὶ τὶς ἱστορικὲς περιγραφὲς ἡ πλαστικότητα ἐκείνη ποὺ μόνον ἓνας ποιητὴς θὰ μπορούσε νὰ μᾶς δώσῃ καὶ δὲν ἐκπληροῦται ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰδικὰ ἡ ἀπαίτηση τοῦ Νίτσε σύμφωνα μὲ τὴν ὁποίαν πρέπει στὸν ἀκατέργαστο ὄγκο τῶν ἱστορικῶν γεγονότων νὰ ἐγχαράσσεται ἡ μορφή τῶν ἀγαλμάτων, ὥστε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ πλάθωνται πραγματικὰ καλλιτεχνικὰ ἀγάλματα».

Ἐὰν συνεπῶς θέλωμε, τονίζει ὁ διάσημος φιλόσοφος, νὰ πετύχουμε κάποια ἀξιοποίηση τῆς ζωῆς, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ καταπιασθοῦμε μὲ καλλιτεχνικὲς διαμορφώσεις ποὺ νὰ παρουσιάζουν καὶ νὰ προβάλλουν στὰ μάτια μας κατὰ τρόπο σαφῆ πλατύτερες πολιτιστικὲς⁽³⁾ εἰκόνες καθὼς καὶ ἰσχυρὰ ἀποτυπωμένες ἱστορικὲς προσωπικότητες.

Γύρω ἀπὸ τῆς ἐποπτείας τὰ μέσα τὴν πρώτη θέση κατέχει ἡ ἐποπτικὴ λέξη, δηλαδὴ ἡ περιγραφή, ἡ ἀπεικόνιση, ἡ διήγηση. Αὐτὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ πρέπει νὰ προσέχῃ ξεχωριστὰ ὁ δάσκαλος καὶ νὰ τὴν καλλιεργῇ στὴ διδασκαλία του μὲ φλογερότητα παλλομένην ἀπὸ πρωτοτυπίαν, μὲ ἐπιζήσεις γεμάτες ἀπὸ ἐνθουσιασμόν, καὶ μὲ παρατηρήσεις χτυπητὲς καὶ πειστικὲς.

Οἱ συρρικνωμένες γενικότητες ἐγκυκλοπαιδικῶν περιγραφῶν, ποὺ

1. Εὐρ. Σοῦρλα, Διαμορφώσα διδασκαλία, «Παιδεία» 1949, τεύχ. 35-36, σελ. 354-365.

2. W. Albert, Die Wurzel der paedagogischen Krisis. Goettingen 1921, 5 Auflage. Δὲς ἰδίως τὸ κεφάλαιον: Das Buch in der neuen Schule σελ. 17 καὶ περαιτέρω.

3. Kurt Breysig, Die Kulturgeschichte im Unterricht der hoeheren Schulen: Ἐν Paedagogische Zentralblatt 1929 Heft 9.

εἶναι ἐγκατεσπαρμένες στὰ ἱστορικά ἐγχειρίδια, εἶναι γραμμένες, ἐπιλέγει ὁ Spengler, ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ βλέπουν τὸν κόσμον καὶ τὴ ζωὴ μὲ τὰ μυωπικά τους μάτια καὶ μᾶς δίνουν συνήθως καὶ γιὰ τὴν πιὸ ἐνδιαφέρουσα ἱστορικὴ ὕλη μόνον ξηρές, ἄψυχες καὶ τρομαχτικὰ πληκτικὲς περιγραφὰς ποὺ δὲν μποροῦν νὰ συγκινήσουν τὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν....

Ἔχομε τὴν γνώμη πὼς μὲ τὴν παραπάνω κριτικὴ τοῦ Spengler παρεθέσαμε περιληπτικὰ ἓνα ρωμαλέον παιδαγωγικὸ μῆνυμα ποὺ διατηρεῖ ἀνάγλυφον τὴν ἰσχύν του καὶ γιὰ τὴν ἐποχὴ μας.

Ἄς δοῦμε ὅμως τώρα καὶ κάποιο παράδειγμα γύρω ἀπὸ τὴ δική μας σχολικὴ πραγματικότητα. Παίρνω τυχαίως ἓνα κομμάτι περιγραφῆς ἀπὸ ἐγκεκριμένο ἐγχειρίδιο τῆς Ἱστορίας ποὺ προορίζεται γιὰ τὴν Β' τάξη τοῦ Γυμνασίου, καὶ γιὰ νὰ μὴ νομισθῇ πὼς διάλεξα τὰ πιὸ ἀσθενῆ σημεία, παίρνω, ἐπαναλαμβάνω, τὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς εἰσαγωγῆς⁽¹⁾.

Ἀντιγράφω :

«Ἡ περίοδος τῆς Ἱστορίας, τὴν ὁποίαν θὰ ἀρχίσωμεν νὰ σπουδάζωμεν εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο, εἶναι ἡ περισσότερον ἐνδοξος ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας περιόδους τῆς Ἱστορίας τοῦ ἔθνους μας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οἱ Ἕλληνες ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν πολὺ ἰσχυρὸν λαὸν τῆς Ἀνατολῆς, ὁ ὁποῖος ἠπέλιψε τότε τὴν ἐλευθερίαν των, τοὺς Πέρσας. Ἡ περίοδος αὕτη τῆς Ἱστορίας μας εἶναι καὶ δι' ἓνα ἄλλον λόγον ἡ λαμπροτέρα ὅλων. Οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοί μας ἔκαμαν τότε μεγάλας προόδους εἰς τὴν τέχνην καὶ εἰς τὰ γράμματα. Εἰς τὸ νέον μας λοιπὸν βιβλίον θὰ σπουδάζωμεν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος ἔφθασεν εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῆς ἀκμῆς του κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τῆς Ἱστορίας τοῦ ἔθνους μας. Ἐὰν οἱ Πέρσαι κατὰ τὸν πόλεμον τότε ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος κατῴρθωναν νὰ ὑποδουλώσουν τὴν ἀρχαίαν μας Πατρίδα, ὁ κόσμος σήμερα θὰ ἦτο πολὺ διαφορετικὸς. Οἱ ἄνθρωποι δὲν θὰ εἶχον τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησαν οἱ μεγάλοι μας πρόγονοι καὶ θὰ ἦσαν πολὺ καθυστερημένοι».

Ἡ παραπάνω περιγραφὴ τοῦ συγγραφέως προορίζεται γιὰ παιδιὰ 14-15 ἐτῶν. Ἐὰν τώρα ἐπιχειρήσουμε νὰ τὴν δοῦμε μὲ τὴν προοπτικὴ τῶν παραπάνω ἀπόψεων τοῦ Spengler—ὅχι ἀσκοῦντες κριτικὴν ἀλλὰ κρίνοντας ἀντικειμενικὰ— δὲν θὰ ἦταν ἐπερβολή, ἐὰν λέγαμε, πὼς ἡ περιγραφὴ εἶναι ξηρά, παγερά, χλιαρά, δὲν ὑπάρχει κανένας παλμὸς προσωπικὸς στὸ βάθος καὶ δὲν διεγείρει οὐδένα ἐνθουσιασμόν— Ἡ ἱστορικὴ ὅμως ἀφήγησις, ὅπως λέγει καὶ ὁ Γκαϊτε, πρέπει νὰ μᾶς διεγείρῃ ἐνθουσιασμόν.— Καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐρωτῶμεν μετὰ τοῦ Spengler : Εἶναι ἡ διήγησις λογοτεχνικὴ, πετυχαίνεται μὲ τὴν παραπάνω περιγραφὴ ἀξιοποίησις τῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν ; Ὑπάρχουν ζωντανὲς πολιτιστικὲς εἰκόνες ποὺ νὰ προβάλλουν στὰ μάτια τῶν παιδιῶν ; Ἀμφιβάλλο μεπο-

1. Ἰωάννου Παπασταύρου, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. (Διὰ τὴν Β' τάξιν τῶν Γυμνασίων). Ὁργαν. ἐκδ. σχολ. βιβλ. Ἀθῆναι 1947, σελ. 5.

λὺ ἐὰν ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς θᾶθελε νὰ τὸ παραδεχθῇ, ἔστω κι ἂν θέλαμε ἡμεῖς τουλάχιστον προσωπικὰ νὰ πιστεύαμε πὼς ὑπάρχουν στὴν παραπάνω περιγραφὴ αὐτὰ τὰ προσόντα ποὺ θέλουν ὁ Spengler καὶ ὁ Γκαϊτε.

Παρεθέσαμε ἀνωτέρω ἓνα ρωμαλέον παιδαγωγικὸν μῆνυμα προερχόμενον ἀπὸ διεθνοῦς φήμης φιλόσοφον τῆς Ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ⁽¹⁾, τὸν Spengler, ἰδοὺ ὅμως πὼς βλέπει τῶν ἐγκεκριμένων βιβλίων τὴν σύνταξιν καὶ ἓνας δικὸς μας λογοτέχνης, ὁ Ἀγγελος Τερζάκης, χωρὶς νὰ εἶναι δάσκαλος :

«Ὁ δάσκαλος, παρατηρεῖ⁽²⁾ ὁ περὶ οὗ λόγος λογοτέχνης, πρέπει νὰ βλέπῃ τὸ διδακτικὸ βιβλίον μὲ τὸ μάτι τοῦ βλέπει ἓνας συνθέτης τὸ λιμπρέττο. Σὰν ἓνα κείμενον ποὺ πρέπει νὰ τὸ ἐμψυχώσῃ, νὰ τὸ ἀναπτύξῃ, νὰ τὸ θερμάνῃ μὲ τὴ μελωδίαν τῆς ψυχῆς του. Τὸν παλμὸ ὅμως ποὺ θὰ τὸ ζωντανέψῃ εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸν ἀντλήσῃ ὁ δάσκαλος ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦ του. Ὑπάρχει μιὰ προδιάθεσις γιὰ τὸ λειτούργημα αὐτὸ κι ἡ προδιάθεσις τούτη δὲν διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν προδιάθεσις τοῦ ποιητῆ. Ἀκόμη καὶ τὸ πιὸ θετικό, τὸ πιὸ ξερὸ μάθημα, ἔχει τὴν ποιήσιν του. Ἄν δὲν τὴ βρῇ, φταίει ὁ δάσκαλος, ὅχι τὸ μάθημα. Τοῦ λείπει ἡ ἱερὴ φλόγα.... Τὸ διδακτικὸ βιβλίον χρειάζεται γιὰ νὰ γραφῇ σωστά ὅ,τι κ' ἓνα καλλιτεχνικὸ ἔργο. Δηλαδή ζέστη τῆς καρδιάς, εἰλικρίνεια, μέτρο. Ἡ θεωρητικὴ κατάρτισις ἐδῶ δὲν σώζει....».

Νὰ καὶ ἓνα ἄλλο-τολμῶ νὰ τὸ πῶ-μῆνυμα παιδαγωγικὸ προερχόμενο ἀπὸ κάποιον ἀνεγνωρισμένο λογοτέχνη. Πιστεύομε πὼς κάθε καλῆς πίστεως συζητητῆς δὲν θὰ μποροῦσε νὰ τὸ ἀπορρίψῃ εὐκόλῃ καὶ ἴσως δὲν θὰ ἦταν ἐπερβολὴ νὰ πῶ πὼς θὰ πρεπε νὰ μπῇ σὰν σχόλιο παιδαγωγικὸ ἀνάμεσα καὶ σὲ κείμενα προκηρύξεως συγγραφῆς διδακτικῶν βιβλίων, εἰδικὰ γιὰ Ἱστορικὲς καὶ Πατριδογνωστικὲς περιγραφὰς.

«Ἡ Πατριδογνωσία, τονίζει⁽³⁾ ἓνας Γερμανὸς ἱστορικὸς, ὁ Stadtmüller, πρέπει νὰ ἀποκτήσῃ μεγαλύτερη σημασίαν μέσα στὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας». Μιλώντας μάλιστα εἰδικώτερα γιὰ τὴ γερμανικὴ πραγματικότητα, διακηρύττει «ὅτι τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας πρέπει νὰ δώσῃ στὸ μαθητὴ μιὰν ὀργανικὴν εἰκόνα τῆς θέσης ποὺ κατέχει ἡ Στενωτέρη Πατρίδα μέσα στὰ πλαίσια τῆς ὅλης ἐθνικῆς ἐπικράτειας τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ κόσμου».

Ἐστὰ σχολικὰ Προγράμματα, παρατηρεῖ⁽⁴⁾ καὶ ὁ Ἀλ. Δελμούζος ὅτι ἓνα πρόσφατό του ἄρθρον, ὅποια μορφή καὶ ἂν παίρνουν οἱ διάφο-

1. Spengler, Der Untergang des Abendlandes, München 1924.
2. Ἀγγέλ. Τερζάκης, Διδακτικὰ βιβλία, «Βῆμα» Δεκέμβριος 1951.
3. Ε. Κριαρᾶ, Τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας ὅπως τὸ βλέπει σήμερα ἓνας Γερμανὸς ἱστορικὸς. Δὲς «Παιδεία καὶ Ζωὴ» 1952, τεύχ. 1, σελ. 29-30.
4. Α. Δελμούζου, Οἱ ξένοι κι' ἐμεῖς, «Παιδεία» 1951, τεύχ. 61, σελ. 413.

ρες προσπάθειες τοῦ νέου σχολείου, τὴ βάση τὴ δίνει πάντα ἡ Πατριδογνωσία».

Εἶναι πλέον ἢ εὐχάριστον ὅτι ὅλοι οἱ συνάδελφοι τῆς Παιδαγωγικῆς καθὼς καὶ πολλοὶ Ἐπιθεωρηταὶ τῆς λαϊκῆς μας παιδείας ἄρχισαν νὰ ἀναγνωρίζουν πὼς ἡ Πατριδογνωσία καὶ ἡ ἰδέα τοῦ πατριδογνωστικοῦ σχολείου πρέπει νὰ βρίσκονται στὸ κέντρον τῶν προσπαθειῶν ποὺ θὰ μᾶς ὁδηγήσουν στὴν πραγματοποίηση τοῦ νεωτέρου λαϊκοῦ σχολείου ὡς σχολείου ἐργασίας. Ἡ ἀναγνώριση ὅμως αὐτὴ θάπρεπε παράλληλα νὰ ὁδηγήσῃ καὶ ὅσους ἔχουν τὴν εὐθύνη τῆς ὁργανώσεως τῆς λαϊκῆς παιδείας νὰ ἐπιδιώξουν τὴ μεταρρύθμιση τοῦ θεσμοῦ τῆς μορφώσεως τῶν δασκάλων μας, νὰ πραγματοποιήσουν τὴ μεταβολὴ τοῦ Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος καὶ γενικὰ νὰ ἀρχίσουν νὰ προσανατολίζονται πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ πατριδογνωστικοῦ σχολείου. Ἡ πεντάχρονη ἐργασία καὶ ὁ πειραματισμὸς ὁ παιδαγωγικὸς στὸ Διδασκαλεῖο τῶν Γιαννίνων ἔδειξαν τὸ δρόμο ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς τοῦ Σχολείου τῆς Στενώτερης Πατρίδας τὴν πραγματοποίηση.

Εἰδικὰ γύρω ἀπὸ τὴ μύηση τῶν δημιουργικῶν δασκάλων μας στὴν τέχνη τοῦ διαμορφούντος λόγου, ποὺ ἀποτελεῖ ἀντικείμενον τοῦ παρόντος παιδαγωγικοῦ μας σημειώματος, θὰ εἶχαμε νὰ συστήσουμε τὴν ἀσχολία μὲ θέματα πατριδογνωστικὰ ἀπὸ προσωπικὲς ἐπιζητήσεις τοὺς γύρω ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐκασταχοῦ Στενώτερης Πατρίδας. Τὸ σχολεῖο καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ, ὁ μύλος καὶ οἱ βρύσες, τὰ ἀλώνια καὶ οἱ φράχτες, οἱ γιορτὲς καὶ τὰ πανηγύρια καὶ ἀπειρία θεμάτων παρομοίων θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμεύσουν ὡς ἀσκήσεις μύησης γύρω ἀπὸ τὴν παιδαγωγικὴν τεχνικὴν τοῦ λόγου.

Σὰν ἓνα τέτοιο ἐρέθισμα ἂς ἐπιτραπῇ ἡ παράθεση τῆς κατωτέρω περιγραφῆς τοῦ χαράσσοντος τὴν γραμμὴν αὐτὴν γιὰ τὸ Πατρικὸ τοῦ Σπίτι, τὸ ὁποῖον λόγῳ τῆς ξεχωριστῆς του λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀναγνωρίστηκε (1) ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας ὡς ἱστορικὸ μνημεῖο καὶ προωρίστηκε ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενο ὡς Πατριδογνωστικὸ Μουσεῖο γιὰ νὰ στεγασθοῦν ὅλα τὰ κειμήλια λαϊκῆς τέχνης καὶ Ἀγιογραφίας τῆς ἐπαρχίας Κονίτσης. Τὴν παρακάτω περιγραφὴν τοῦ ἀρχοντικοῦ μας στὴν Πυρσόγιαννη Κονίτσης τολμοῦμε νὰ τὴν ἐμφανίσουμε σὰν ἓνα νεοελληνικὸ πατριδογνωστικὸ κείμενο, ποὺ ἀντέχει καὶ στῆς τέχνης τοῦ διαμορφούντος λόγου τὴν ἀπαιτήσιν. Κάποια προσωπικὴ ἐξομολόγησις θὰ ὑποβοηθήσῃ ἴσως τὸν ἀναγνώστη στὴν κατανόησιν τῆς περιγραφῆς μας, ἡ πίστις δηλαδὴ τοῦ χαράσσοντος τὴν γραμμὴν αὐτὴν πὼς ἡ ψυχικὴ ὠραιότης καὶ ὁ ψυχικὸς πλοῦτος δὲν βρίσκονται στὸ πλῆθος τῶν πραγμάτων ποὺ εἶδε ὁ καθένας μας, ἀλλὰ στὴν ἀνάμνησιν τῶν μεγάλων καὶ συνταρακτικῶν ἐπιζητήσεων

1. Ἐφημερὶς Κυβερνήσεως 1946, τεύχ. Β, ἀριθμ. φύλλ. 218. Ἀριθμὸς Ὑπουργ. Ἀποφάσεως 90974/2676 τῆς 22-ΧΙ-1946 «περὶ ἀνακηρύξεως ὡς ἱστορικοῦ διατηρητέου μνημείου τῆς ἐν Πυρσογιάννῃ (Κονίτσης) οἰκίας Γιάννη Σούρλα».

ποὺ θέτουν σὲ κίνηση ὅλες τὶς δυνάμεις τοῦ ἀτόμου καὶ δίνουν περιεχόμενο καὶ ἀξία στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ.

III

ΤΟ ΠΑΤΡΙΚΟ ΜΟΥ ΣΠΙΤΙ

1. Μὲ τὸν ὄγκο του, τὴν ἐπιβλητικότητά του, τὴν ἰδιορρυθμίαν του τὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴν ἱστορικότητά του δὲν θὰ ἀσχοληθοῦμε γιὰτί κάποιος ἄλλος ἀγαπημένος μας τὰ περιέγραψε². Γι' αὐτὸ θὰ περιορισθῶ μόνον στὴν ψυχικότητα ποὺ ἀντιπροσώπευε καὶ ἀντιπροσωπεύει τὸ περίφημο αὐτὸ Ἀρχοντικὸ μας καθὼς καὶ στὶς τρανταχτερές καὶ ἀλησμόνητες ἐπιζητήσεις ποὺ ἀφῆκε στὴν ψυχὴ καὶ τὴ θύμησίν μου ἡ ἐμψυχωμένη μορφή του.

Κανένα ἄψυχο δὲν εἶναι τόσο πολὺ συνδεδεμένο μὲ ὁλόκληρο τὸ εἶναι μου ὅσο ἡ μορφή, ἡ ἐσωτερικότης καὶ ἡ ψυχικότητα τοῦ Πατρικοῦ μου Σπιτιοῦ. Σ' αὐτὸ χρωστώ ὅλες μου τὶς χαρὲς τῆς παιδικῆς καὶ ἐφηβικῆς ἡλικίας. Στὴ μορφή του ἀντιφεγγίστηκε ἡ μαγικὴ σκέψις τῆς πρώτης μου παιδιάστικης ἡλικίας καὶ στὸ ἐμψυχωμένο περιβάλλον του λικνιστήκανε τὰ πρῶτα ἰδανικά καὶ ἰδεολογικά φρεουγίσματα τῆς ἐφηβικῆς μου ψυχῆς.

Ἡ κάθε του γωνιά, ἡ κάθε κόγχη, τὸ κάθε του ἀπόκρυφο μέρος εἶναι συνδεδεμένο καὶ μὲ μια παιδικὴ μου ἐπιζήση. Μὲ τὸ σχῆμα του ἐνοιῶσα τὶς γεωμετρικὲς μορφὲς τῶν πραγμάτων, μὲ τὸν ὄγκο του εἰσέδуса στὶς πρῶτες ἐννοιες τοῦ βάρους, μὲ τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν του ἀπόχτησα τὴν πρώτη αἴσθησιν τῶν καλλιτεχνικῶν γραμμῶν, μὲ τὴν ἐπιβλητικότητά του μετροῦσα τὸ ἐκάστοτε ὕψος τοῦ ἀναστήματός μου, μὲ τὴν ἐσωτερικὴν του ἐπιπλοσὴν ἀπόχτησα τὸ αἶσθημα τῆς ἀρμονίας, μὲ τὰ κρεμασμένα στοὺς τοίχους τῶν δωματίων του προγονικά κειμήλια: τὶς ἀσημένιες πάλες, τὰ καρνοφίλια, τὰ στερνάρια καὶ τὶς ἀσημένιες κουμποῦρες ἀφύπνισα μέσα μου τὴν πρώτη ἱστορικὴ ἀτμόσφαιρα τῶν παλαιότερων χρόνων, μὲ τὶς καλλιτεχνικὰ κορινθιασμένες λιθογραφίες ποὺ ἦταν ἀνηρτημένες στοὺς τοίχους καὶ τοὺς διαδρόμους τοῦ ἔκαμα τὴν πρώτη οἰκείωσιν μὲ μορφὲς καὶ προσωπικότητες ἱστορικές στὶς ὁποῖες οἱ Πάπποι καὶ οἱ Προπάπποι μου τρέφανε ξεχωριστὴ ἐκτίμησιν (μνημονεύω μόνον τὶς εἰκόνες τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου, τρέφοντες τὴν ἡρώων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ Διαφόρων ἡρώων τῆς Μεγάλης καθὼς καὶ μιὰ ὑπέροχον λιθογραφία τοῦ Κριμαϊκοῦ πο-Α' καὶ Αἰκατερίνης τῆς Μεγάλης καθὼς καὶ μιὰ ὑπέροχον λιθογραφία τοῦ ὁποῖου μου λέμου) καὶ μὲ τὸ μεγάλο, βαρὺ καὶ πρωτότυπο σὲ κατασκευὴ ὥρολόγι, τοῦ ὁποῖου μου μένουν ἀκόμα καὶ ἕως σήμερα βαθιὰ ἀποτυπωμένοι οἱ ρυθμικοὶ του χτύποι, διδάχτηκα τὴν ἀκρίβεια στὴ δουλειά μου.

Μὲ τὴν πρωϊνὴ καὶ ἑσπερινὴν προσευχήν μου μπροστὰ στὸ Εἰκονοστάσι, πλουτισμένο μὲ λεπτῆς τέχνης εἰκόνες φερμένες ἀπὸ τοὺς Παπούδες μου ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ μὲ ἄλλες φκιαγμένες ἀπὸ τὴν Ἀγιογραφικὴν Σχολὴν τῶν Ζωγράφων ἀπὸ τοὺς Χιοκαὶ μὲ ἄλλες βωμὸν ποὺ φυλαγότανε τὰ Ἅγια τῶν Ἀγίων τοῦ Πατρογονικοῦ καὶ ὁ ὁποῖος φωτισμένος στὶς προκεχωρημένες ἰδίως βραδυνὲς ὥρες μὲ τὸ τρεμουλιαστὸ καὶ ὀδυνηρὸν φῶς τοῦ καντηλιοῦ ποὺ προσέδιδε κάποια ἀνταύγεια στὶς μορφὲς τῶν Ἀγίων ποὺ ἀμιλλώντανε σὲ ἱριδισμοὺς μὲ τὸν φωτοστέφανο τῆς Μορφῆς τοῦ Χριστοῦ— μὲ τὴν προσευχήν μου ἐπαναλαμβάνω μπροστὰ στὸ Εἰκονοστάσι μέσα σὲ τέτοια ἀτμόσφαιρα διδάχτηκα τὴν ἀπολυτρωτικὴν ἀξίαν τοῦ Μυστικισμοῦ καὶ τὴν προέκτασιν καὶ τὸ βάθος τῆς ψυχικῆς ἀνατάσεως.

1. Ἄς μὴ ξεχνῶμε ποτὲ πὼς τὰ πατρικά χρώματα ποὺ μᾶς ἐπλάσαν βρίσκονται σὲ μυστικὴ ἐπαφὴ καὶ συνεννόησιν μὲ τὴν ψυχὴν μας.
2. Β. Χρήστου (Πατρίου). Τὸ Ἀρχοντικὸ τῶν Σουρλαίων. Δὲς: Ἡμερολόγιον Πελασγοῦ 1941 σελ. 41—44.

Ταχτικά επίσης έκαμνα τις άνασκαφές μου στὰ ντουλάπια και στis σκαλιστές κα-
σέλες που ήτανε σκορπισμένες στὰ διάφωρα δωμάτια του 'Αρχοντικού μας και άτέλειω-
τες ήτανε πολλές φορές οι ώρες που περνούσα άνασκαλεύοντας την πλούσια για την
έποχή εκείνη βιβλιοθήκη του Πατέρα μου. Στις άνασκαφές αυτές είμαι ύποχρεωμένος να
όμολογήσω πως χρωσιέται και η πρώτη άφύπνιση του ένστίκτου για την περισυλλο-
γή και διάσωση προγονικών κειμηλίων και έγγραφων ιστορικών, άφύπνιση δηλαδή
που το πέραςμα του χρόνου ώδήγησε στη συνειδητή έρευνα της ιστορίας της Στενώ-
τερης Πατρίδας μου και της έπαρχίας όλοκληρου.

Η επίπλωση του 'Αρχοντικού πλούσια και αυτόχρονα ήγεμονική. Στους καλούς
όντάδες του τρίτου όρόφου, άρχοντικώτατα και καλλιτεχνικά επιπλωμένους, φιλοξενη-
θήκανε κατά καιρούς Δεσποτάδες και Πασάδες, Μπέηδες και Μεραλάδες, άνώτεροι ύπάλ-
ληλοι της κατά την έποχή εκείνη κραταιάς Τουρκικής Αυτοκρατορίας, στρατιωτικοί
άκόλουθοι ξένων έννοικιότητων, ιδίως Αυστριακοί και Γάλλοι, καθώς και ξένοι περιη-
γηταί.

Τὰ άναπαυτικά μπάσια στους καλούς όντάδες και τὰ ντιβάνια τὰ άπέραντα, που
χρησιμεύανε για σαλόνια ύποδοχής, στρωμένα όμως όλα με παχιά μιντέρια, με κόκκινα
στρωσίδια, με σελτέδες και με κιλίμια θεσσαλικά, λεπτής ύφαντουργικής τεχνοτροπίας,
όλη αυτή η άνετη και άπλόχωρη επίπλωση με τους συνδυασμούς της διακοσμητικής
επένδυσης των τοίχων και των διαφόρων κειμηλίων που ήτανε σκορπισμένα στὰ τρα-
πέζια και τις κασέλες, άποτελούσαν ένα σύνολο άρμονικό, καλλιτεχνικό και καλαισθητικό.
Το δάπεδο των δωματίων και των διαδρόμων με τὰ πλατύτατα σανίδια του και τὰ βε-
νέτικα καρφιά έμοιαζε κι αυτό σαν μια συνεχής άπαστράπτουσα επιφάνεια εις την ό-
ποιαν μόλις διακρινότανε οι σχισμές των άρμών....

Την πλούσια και καλλιτεχνική επίπλωση όντάδων, ντιβανιών και διαδρόμων
συνεπλήρωναν διάφορα άντικείμενα σπανίας λαϊκής τέχνης. Μνημονεύω μερικά από όσα
ζούν άκόμη στη θύμηση μου: Καθρέφτες και τραπέζια με επενδύσεις από βελούδο και
κατηφέ, λάμπες σφαιρικές λογιών-λογιών και κηροπήγια διαφόρων διαστάσεων,
σερβίτσια πολύτιμα και ζάρφια άσημένα, ένα μεγάλο μαγκάλι φερμένο από την Πόλη,
κρεβάτια του ύπνου σιδερένια, δώρον του Δεσπότη των Γρεβενών στους Παποϋδες
μου, σελτέδες βαρύτιμοι, μεταξωτά παπλώματα και μαξιλάρια πουπουλένια, λιγένια
και ίμπρίκια που θύμιζαν τους 'Ομηρικούς χέρνιβας, μια τάσα του νερού επίχρυση και
με άνάγλυφες πάραστάσεις, ιδού μερικά από τὰ άλλα άντικείμενα που συμπληρώνανε
την πλούσια επίπλωση ντιβανιών, διαδρόμων και άπλόχωρων όντάδων.... Το πλα-
κόστρωτο μάλιστα του τζακιού του «καλού όντα» στον τρίτο όροφο ήτανε κατα-
σκευασμένο με μικρά τετραγωνικά χρωματιστά και άπαστράπτοντα πλακάκια από
τη Μάλτα, συναρμολογημένα όμως καλλιτεχνικά και κατά τρόπο που το μάτι του έπι-
σκέπτη άντίκρυζε θανμάσια σχήματα μαιάνδρων και κύκλων έφαπτομένων.

Στο ισόγειο δυό θεόρατα άμπάρια άφηναν την έντύπωση κάποιας εικόνας του
δημηρικού Δουρείου ίππου, στο κύτος του όποιου δεν κρυβόντανε φύλακες ύπερασπιστές
του 'Αρχοντικού αλλά τὰ προϊόντα της Δήμητρας, σέ πλούσιες παρακαταθήκες. 'Ο
Διόνυσος άντιπροσωπευότανε κι αυτός μ' ένα τεράστιο κάδο που χωρούσε έως 3.000
όκάδες σταφύλια και με πολυάριθμα βαγένια εις τὰ όποια μεταφερόντανε το κρασί και
που ήτανε τοποθετημένα στο πρωτότυπο για την έποχή εκείνη καταφύγιο, την περί-
φημη «Μπίμτσα» του, δείγμα κι' αυτό της ιδιόρρυθμης λαϊκής άρχιτεκτονικής του
Προγονικού.

Για τη φύλαξη του 'Αρχοντικού που με την πλακοστρωμένη και μαντρωμένη
αύλη του έμοιαζε σαν φρούριο και σαν κάστρο ένετικό, είχαν επίσης προνοήσει εκείνοι
που είχαν φιλοτεχνήσει την άρχιτεκτονική του προοπτική, ιδίως στην άνατολική και
δυτική πρόσωση καθώς και στις κεντρικές εισόδους.

'Ο Γκουμπές, δηλαδή ο τοξοειδής τεράστιος θόλος στην 'Ανατολική πρόσωση, αί-
ωρούμενος σαν ούράνιο τόξο άπάνω από την πύλη της κεντρικής εισόδου, προσέδιδε

με το τεράστιο ήμικύκλιό του άφατη γοητεία και ήτανε ένας αυτόχρονα άρχιτεκτο-
νικός ίριδισμός. Παρόμοιος και στην δυτική πρόσωση του 'Αρχοντικού.

'Ο Μασιαλάς, δηλαδή ένας σιδερένιος τεράστιος κάλαθος γεμάτος με δέσμες δαδιού,
έξαιρετικής άναφλεκτικότητας, κρεμασμένος στο κέντρον του τοξοειδούς θόλου, ήτανε ένα
είδος Προμηθέως Πυρφόρου που κρατούσε στις άγκάλες του το έκτυφλωτικό πύρ
το όποιον θα έπρόδιδε τις μορφές των βεβήλων εκείνων, που θα άποτολμούσαν να πλη-
σιάσουν τη βαρεία και θεόρατη σιδερένια πύλη της κεντρικής εισόδου. Ένας παρόμοιος
και στην δυτική πρόσωση.

Τὰ Μασγκάλια, δηλαδή αί πολεμίστρες στὰ πλάγια του τοξοειδούς θόλου, σαν
λεπτότατες χαίνουσες γραμμές μέσα στον κατάλευκο φόντο του θόλου, ήτανε οι άνύ-
ποπτες εκείνες για τον έχθρο κρύπτες, από του βάθους των όποιων θα έκτυρσκορο-
τούσανε τὰ καρνοφίλια και θα έκσφενδονίζοντανε οι σφαίρες που θα έπλητταν τὰ
στήθη εκείνων που θα άποτολμούσαν να παραβιάσουν τον πυλώνα.

Και το άμυντικό συγκρότημα του Κάστρου αυτού συμπληρώνανε οι σιδε-
ρένιες πόρτες της κεντρικής εισόδου, κατασκευασμένες από χονδρότατο δρύινο κορμό,
ντυμένο με παχύτατο στρώμα λαμαρίνας, διάστικτο από βενέτικα καρφιά και προστα-
τευόμενο από το μέσα μέρος με μια παχύτατη βαρεία γρεντά, που έφραζε κατά μήκος
τὰ δυό θυρόφυλλα-τόν περίφημο «Περάτη», όπως είχανε βαφτισμένη στη λαϊκή
γλώσσα την χοντρή αυτή δοκό, και από ένα όρθογώνιο πάσαλο, που ένσφηνωμένος
στο έσωτερικό του τοίχου δεν επέτρεπε στον «Περάτη» να μετακινηθή. Ήτανε-έτσι όπως
ώνομαζόντανε με λαϊκή άρχιτεκτονική έκφραση-ό «κλέφτης»...

'Ο θεόρατος και επιβλητικός αυτός όγκος με την πρωτότυπη και ιδιόρρυθμη άρχι-
τεκτονική του πλαισιωνότανε από μια μαντρωμένη αύλη και από ένα κήπο, σαν κλι-
μακωτή διαβάθμισή της. 'Ο χώρος της αύλης ήτανε στολισμένος με ροδιές, κυδωνιές,
με μια υπερύψηλη κερασιά, και με μια καστανιά, σπάνιο και μοναδικό δένδρο σέ όλο
το χωριό. Η καστανιά σαν έξωτική νεράιδα μέσα στο χώρο της αύλης προσέδιδε κατά
την άνοιξη και το καλοκαίρι ιδίως μια όψη αυτόχρονα φαντασμαγορική. Ήτανε μια
άληθινή γοητεία και ένα «χάρμα όφθαλμών», ο δε βόμβος των μελισσών, που πετούσανε
στους άνθισμένους κλώνους της, συμπλήρωνε σαν μια παναρμόνια μουσική την εικόνα
του ματιού, ταχτικά δε την έποχή που «άποχοΰσαν» τὰ μελίσις, ή καστανιά χρησί-
μευε για τη «Βασίλισσα των μελισσιών» ως ο πρώτος προσωρινός θρόνος της. Το
δένδρο αυτό, πραγματικό στολίδι της αύλης, επέσυρε πάντοτε την προσοχή, την πε-
ριέργεια και το θαυμασμό κάθε επισκέπτου του Πατρογονικού μας. Μεγάλες γλάστρες
τετραγωνικές με άνθη, γαρύφαλα ιδίως και τριαντάφυλλα, στολίζανε τις γωνιές της
αύλης, εις το βάθος της όποιας ήτανε άρμονικά τοποθετημένες δυό σειρές από κυνέες
μελισσών, όλόκληρη δε η έκταση της αύλης ήτανε σκεπασμένη με παχύ στρώμα από
τριφύλλι, που σαν πέπλος τη σκέπαζε όλόκληρη προσδίδοντας της όψη αυτόχρονα
παραμυθένια. Και στον κήπο, σαν μια διαβαθμιωτή προέκταση της αύλης ήτανε από
την έποχή των Παπούδων φυτεμένες και τον στολίζανε: δαμασκηνιές, κομπλιές, ζερζε-
τιές, συκιές, άπιδιές, μηλιές, περγουλιές, κοριθιές, κυδωνιές και άφθονες τριανταφυλλιές.

2. Ζαπλωμένος ώρες όλόκληρες και πέραν του μεσονυκτίου τις περισσότερες φο-
ρές στὰ μεγάλα σιδερόφρακτα παράθυρα του τρίτου πατώματος, που ήτανε έστραμ-
μένα προς τὰ βουνά της Καστανιανής και προς το φειδωτό Σαραντάπορο, ξεχνιώ-
μένα προς τὰ βουνά και επιζώντας τη νυχτερινή γοητεία του τριγύρω μου
μουνα βυθισμένος σέ ρέμβη και επιζώντας τη νυχτερινή γοητεία του τριγύρω μου
τοπίου..... 'Απέναντί μου ώρθονόντανε, προβάλλανε και άπλωνόντανε τὰ βουνά της
Καστανιανής, σαν ένα θεόρατο προπέτασμα και σαν ένας συμπαγής τιτανικός όγκος
με πυκνόφωτες λαξεύσεις και με άπόκρημνες σμιλεύσεις, και έν συνεχεία ο λάκος της Κα-
στανιανής, δηλαδή ένας όρμητικός χείμαρρος που έμοιαζε με όφιοειδή σκελετό έλισσο-
μένου καρχαρία, και ο όποιος σμίγοντας μέσα στο βογγητό του με τον Σαραντάπορο
μένου καρχαρία, και ο όποιος ρόλο χαλαστού και τροφοδότου συνάμα για του χω-
ρειού τον κάμπο τον μοναδικό και άπέραντο, που άπλώνεται έως την άκροποταμιά,

καὶ τέλος ὁ κάμπος τῆς Καστανιανῆς, ποὺ ἔπαιρνε κατὰ τὶς ὥρες πρὸ τοῦ μεσουυκτίου καὶ ἰδίως τὶς βραδυνὲς ποὺ πυκνὸ σκοτάδι βασίλευε στὴν τριγύρω φύση, τὴν ὄψη ἐνὸς ἀπέραντου βωμοῦ τοῦ Διονύσου, περίξ τοῦ ὁποῖου χορεύανε ὄχι οἱ μυθολογικὲς Μαινάδες, ἀλλ' οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ ποὺ πότιζαν τὰ καλαμπόκια, ἕως τὰ βαθεῖα μεσάνυχτα, καὶ κρατοῦσανε στὰ χέρια τοὺς τεράστια δαδιά ἀναμμένα, ποὺ χωρὶς νὰ σβύνουν ἀπὸ τὸν ἀέρα, δίνανε τὴν ὄψη κάποιου κύματος φωτοπλημύρας ποὺ διακοπτότατε μόνον κατὰ ἀραιὰ διαστήματα.... Θέαμα ἀληθινὰ πρωτότυπο καὶ φαντασμαγορικό, πάντως θέαμα ἀξέχαστο ἀνάμεσα στῆς παιδικῆς ἡλικίας τὶς θύμησης καὶ τὶς ἐπιζητήσεις.

Ἄλλ' ἡ θέα δὲν τελείωνε ἕως ἐδῶ... Καὶ ἐν συνεχείᾳ προβάλλανε μπροστά μου ὁ μύλος τοῦ ἴδιου τοῦ χωριοῦ τῆς Καστανιανῆς—σὰν ἓνα μαρμαρωμένο παλάτι στὴν ἀκροποταμιά, ποὺ κατὰ τὰ μεσάνυχτα ἔλυνε τὸ μυστήριό τῆς σιγαλῆς καὶ τῆς σιωπῆς ποὺ τὸ σκέπαζε καὶ χωρὶς νὰ παρουσιάσῃ ἴχνη ἄλλης μορφῆς ζωῆς γύρω ἀπὸ τὸ ξεμαρμάρωμά του ξέπετοῦσε ἀπὸ τὰ σπλάχνα του μόνον κρότους ρυθμικοὺς ποὺ μοιάζανε ἢ μὲ τὸ ρυθμικὸ παλμὸ τοῦ τριγύρω τοπίου ἢ μὲ τὴ μυστικιστικὴ ὑπόκωφη συναυλία ποὺ ἔβγαινε ἀπὸ τὸ ἄδυτο τοῦ μαρμαρωμένου αὐτοῦ λευκοῦ ὁράματος· καὶ ὁ ρυθμικὸς αὐτὸς κρότος ποὺ ξεχυνότανε σὰν κάποια πρωτόγονη μουσικὴ, δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρὰ ἐκεῖνος ποὺ ξεπετιόταν ἀπὸ τὰ «μαντάνια» καὶ τὴ «φτερωτὴ» τοῦ μύλου... Καὶ ἔτσι μέσα στὸ χάσμα τῆς «Βακχικῆς» αὐτῆς ὀργιώδους νυχτερινῆς λατρείας τῆς Δήμητρας στὸν κάμπο τὸν Καστανιανίτικο γιὰ τὸ πότισμα τῶν καλαμποκιῶν, ὁ ἀθέατος ἐπίσης Ἀπόλλωνας μὲ τὴν πρωτόγονη διονυσιακὴ του μουσικὴ συνεπλήρωνε τὴν εἰκόνα τῆς Μητέρας Γῆς ποὺ γονιμοποιεῖ τὰ πάντα....

Ἡ γοητεία ὅμως τοῦ ὁράματος ἀποκορυφώνονταν μὲ τὴ θέα τοῦ Σαρανταπόρου καὶ τοῦ Σμόλιγκα.... Ὁ Σαραντάπορος μὲ τὴν ἀπλωσιά του, τὶς πολλὲς νησίδες του, τὴν ἐκτυφλωτικὴ λαμπράδα τῶν ὀχθῶν του, τὴν ἀφρισμένη ὄψη του καὶ τὴ φουρτουνιασμένη μορφὴ του, ἔδινε πολλὲς φορές τὴν ἐντύπωση τρομεροῦ καὶ φοβεροῦ καταχτητῆ, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ κατέβηκε ὀρμητικὸς κι' ἀκάθεκτος ἀπὸ τὶς ὑψηλότερες κορφές τοῦ Γράμμου καὶ τῶν διακλαδώσεών του ἕως τὴν τοποθεσίαν «Κλειδί», ὅπου ἡ διασταύρωση ἀπὸ τοὺς παραποτάμους τοῦ Β. καὶ Α. συγκροτήματος, καὶ κατὰ τὴ μακρυνή του διαδρομὴ συμπαρέσυρε κορμούς ἀπὸ δένδρα, ξερρίζωσε ἀμπέλια καὶ πλημύρισε χωράφια, ἐχαλάρωσε πιά τὴν ὀρμή του, ξεχύθηκε στὸν κάτω ροῦν του μὲ νωχέλια ἀσιατικὴ ἀρδεύοντας κατὰ μήκος τῆς διαδρομῆς του τὶς παρόχθιες πεδιάδες καὶ πῆρε τὴ μορφὴ μιᾶς ἀπέραντης λίμνης κοντὰ στὴ «Μελισσόπετρα» τῆς Πυρσόγιαννης. Θέαμα ὅμως ὑποβλητικῆς ὁμορφίᾳς μᾶς χαρίζει ὅταν περνᾷ μπροστὰ ἀπὸ τὸν Καστανιανίτικο μύλο, σχίζεται σὲ νησίδες ποὺ μοιάζουνε καθὼς τὶς χρυσώνει τὸ φεγγάρι μὲ τὶς ἀχτίδες ποὺ ρίχνει ἐπάνω τους, μὲ κομμάτια ξεσχισμένης ἡγεμονικῆς ἀλουργίδος... Καὶ στὸ βάθος ὅλου αὐτοῦ τοῦ ὑπερόχου ὁράματος προβάλλει ὁ Σμόλιγκας, σὰν λευκὴ ὀπτασία, σὰν μιὰ ὑπερκόσμια μαρμαρυγὴ, σὰν ἓνα ἀντιφέγγισμα, σὰν ἓνας φωτεινὸς κῶνος αἰωρούμενος στὸ μεταίχμιο Οὐρανοῦ καὶ Γῆς...

Ἐζησα χρόνια γιὰ χρόνια τὴν ψυχὴ τοῦ τοπίου ποὺ βρισκότανε ἀντίκρου καὶ ἀπέναντι ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ Ἀρχοντικοῦ μας, μέσα στῆς νύχτας τὴν ὑπερκόσμια γαλήνη... Πρὸς τὸ ΒΑ μέρος ἀντίκρουζα μὲ μιὰ ματιὰ τὰ βουνὰ τῆς «Μπλίσγιανης», τῆς «Σέλτσης», τῆς «Φετόκως» καὶ τῆς «Ζέρμας», σὰν διαβαθμίσεις κλιμακωτῆς ἀνόδου πρὸς τὶς κορυφογραμμὲς τοῦ πανύψηλου συγκροτήματος τοῦ Γράμμου. Οἱ κατὰ ἀραιὰ μάλιστα διαστήματα πυκνόφυτες «κατὰ παράταξιν» προεξοχές μὲ τὰ πανύψηλα δένδρα τῶν βελανιδιῶν καὶ τῶν πεύκων, σὰν σιδερόφρακτα ἱπποτικὰ τάγματα τοῦ Μεσαιῶνα, φρουρούσανε ἄγρυπνα τὶς κορυφογραμμὲς καὶ ἀπαγορεύανε τὴ διείσδυση τῶν βεβήλων στὰ ἄδυτα τοῦ θρυλικοῦ αὐτοῦ βουνοῦ, ποὺ ἀνταλλάσσει μυστικὸ χαίρετισμὸ μὲ τὸν ὁμόζυγόν του τιτανικὸν ὄγκον, τὸν Σμόλιγκα...

Ἡ φύση τοῦ ἀνατολικοῦ συγκροτήματος, δηλαδὴ τῶν βουνῶν τῆς Καστανιανῆς, τοῦ Σμόλιγκα καὶ τοῦ Σαρανταπόρου, ἐμποιεῖ τὴν ὄψιν παγανιστικῆς τελετῆς, μὲ

κέντρο τῆ λατρείας τῆς Δήμητρας, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ τοῦ ΒΑ συγκροτήματος φύση παρουσιαζότανε στὰ μάτια μου, χρόνια ὁλόκληρα ποὺ ἐχαιρόμουν τὸ θέαμα αὐτό, σὰν ἓνας χριστιανικὸς βωμὸς τοῦ ὁποῖου τὸ ἄδυτον εἶναι βυθισμένο στὸ ἱστορικὸ μοναστήρι τῆς Ζέρμας, ποὺ ἱδρύσε ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πρωγανάτος, οἱ δὲ καπνοὶ τοῦ θυμιάματος ποὺ ἀναδινότανε ἀπὸ τὸ θυσιαστήριο, φθάνανε στὸν Οὐρανὸ, σὰν δείγμα λατρείας τῶν εὐσεβῶν κατοίκων τοῦ ἀκριτικοῦ αὐτοῦ τμήματος τῆς Ἡπείρου...

Αὐτὸ τὸ ὑπέροχο μεῖγμα τοῦ Παγανιστικοῦ καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ στοιχείου τῆς φύσεως τὸ ζοῦσα χρόνια ὁλόκερα μὲ τὴν θέα τῶν ἀπέναντι βουνῶν ποὺ ἀντίκρουζα ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ Ἀρχοντικοῦ μου, χωρὶς κ' ἐγὼ νὰ ξεύρω μέσα στὴ νυχτερινὴ αὐτὴ ρέμβη μου καὶ τὸ ξέχασμα τὸ γοητευτικὸ, ἕως ποῦ ἔφθανε ἡ Παγανιστικὴ προσήλωσή μου καὶ ποῦ τελείωνε ἡ Χριστιανικὴ μου προσευχή, ἕως ποῦ δηλαδὴ ἤμουν Πανθεΐστης καὶ ἓνα πρᾶγμα μὲ τὴν τριγύρω φύση καὶ ἕως ποῖο σημεῖο ἔπαιρνε συγκεκριμένο περίγραμμα ἡ θρησκευτικότητά μου...

3. Ἀλλὰ τὸ θέαμα δὲν σταματοῦσε ἕως ἐδῶ... Μπροστὰ μου καὶ τριγύρω μου ἀνάμεσα στὸ χῶρο ποὺ σχηματιζότανε μεταξὺ τοῦ Ἀρχοντικοῦ μου καὶ τῶν ἀπέναντι βουνῶν ἀπλωνότανε ἓνα εἶδος περικοῦ τάπητος, ἓνα εἶδος φυσικοῦ καὶ τεχνητοῦ Μωσαϊκοῦ, σὰν τὰ περίφημα Μωσαϊκὰ τῆς Ραβέννας... Ἡ ἀπέραντη ἔκταση τῶν ἀμπελῶνων ἀποτελοῦσε τὸν στήμονα τοῦ τάπητος ἐπάνω στὸν ὁποῖον εἶχαν ὕφανθῃ ἀτίμητα τεχνητὰ καὶ φυσικὰ προεξέχοντα πετράδια... Ξεχωρίζω μερικὰ:

Τὶς καλύβες, ποὺ βρισκότανε στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ καὶ μοιάζανε σὰν ἀπολιθωμένες πηχτὲς σκιὲς ἀπὸ ἰδιόρρυθμα γεωμετρικὰ σχήματα ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴν πιὸ μουντὴ προεξοχὴ τοῦ τάπητος.

Τοὺς φράχτες, ποὺ μοιάζανε σὰν οὐλαμοὶ στρατιωτῶν ὀπλισμένων μὲ ξύλινα ἀκόντια, ἔτοιμα νὰ μπηχτοῦν στὸ σῶμα ἢ στὰ πόδια ἐκείνου ποὺ θὰ τολμοῦσε νὰ μπῇ στὸ χῶρο ποὺ περικλείανε. ...

Τὰ ἀλώνια τοῦ χωριοῦ, σὰν λευκὲς παλαῖστρες ποὺ ἄλλοτε περιμένανε τὰ κορίτσια νὰ στήσουν τὸν χορὸ, κι' ἄλλοτε τοὺς γέρους νὰ παίξουν τὰ «κιδόσκια».

Τὸ χωράφι τοῦ Στέκου, στοὺς πρόποδες τοῦ Πατρικοῦ μας, κατάφορτο ἀπὸ σιτάρι καὶ σὰν μιὰ χρυσίζουσα ὁάση μέσα στὴν ἀνταύγεια τοῦ φεγγαριοῦ.

Τὸ Σχολεῖο, σὰν μιὰ ἀντιφεγγιὰ ἀνάμεσα στὸν τάπητα τῶν φυσικῶν καὶ τεχνητῶν προεκβολῶν, σὰν ἓνα ἀπύθμενο φῶς φωτεινοῦ καθρέπτη, σὰν ἓνα ἀντιφέγγισμα παρόμοιο μ' ἐκεῖνο ποὺ αἰσθανότανε κατὰ τὸ μῦθο ὁ νεαρὸς Διόνυσος ἀπάνω στὸ κορμὶ του, ὅταν λουζότανε ἀμέριμνος μέσ' στὰ χρυσαφένια νερά τοῦ Πακτωλοῦ.

Τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ χωριοῦ, τὸν Αἰγίωργη, σὰν ἓνα ἱριδισμὸ πλουμισμένο, μὲ κάποιο ὑπερκόσμιο μυστικιστικὸ φῶς, μὲ τὸ φῶς τῶν καντηλιῶν τὸ γλυκὺ ποὺ ἔκαιε τὴν νύχτα καὶ ἀντανακλοῦσε στὰ χρωματιστὰ παράθυρα.

Τὰ καμπαναριά τῆς Ἐκκλησίας, σὰν τὴν ὑψηλότερη ἀνάταση τῆς ψυχῆς ποὺ ὀρμάει νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸ ἄπειρον.

Τὰ γύρω ἐξωκλήσια, σὰν ἀκίνητους σιδερόφραχτους καὶ ἀπαστράπτοντας καβαλλάρηδες, ἔτοιμους νὰ σταματήσουν τὴν εἴσοδο κάθε βεβήλου στὸν χῶρο τὸν ἱερὸ ποὺ περιζώνανε.

Τὰ εἰκονίσματά, ἐγκατεσπαρμένα τριγύρω στὶς ράχες τοῦ χωριοῦ, σὰν ἀχνάρια μιᾶς διαλεκτικῆς πορείας τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν κεντρικὴ κατάκτηση τῆς εὐσεβείας....

Τὸ λόφο τοῦ Ντραγατικιοῦ, σὰν ἓνα πολῦτιμο πετράδι ἀνάμεσα στὶς προεξοχές τοῦ τάπητος.

Τὴ βρύση τῆς Ντόμιστας σὰν τὴ μυθικὴ Νύμφη Ἀρέθουσα, σὰν κάποια πηγὴ ποὺ ἐκπηδαεῖ ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς Γῆς καὶ ποτίζει μὲ τὸ γάργαρο καὶ κατακάθαρο νερό τῆς κήπους καὶ κηπάρια μιᾶς εἰδυλλιακῆς αὐτόχρημα τοποθεσίας.

Τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ σὰν ἓνα κοιμισμένο στρατόπεδο μὲ ἀραιὰ κάπου κάπου τὰ ἐξασθενημένα φῶτα του ποὺ ξεχωρίζανε ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ μισοκλεισμένα παράθυρα. Ἦτανε τὸ μοναδικὰ σημεία ζωῆς ποὺ μπορούσε νὰ ξεχωρίσῃ τὸ μάτι τοῦ σκοποῦ ποὺ

ἀγρυπνοῦσε..... Καὶ στὸ βάθος τῶν ἀμπελώνων κοίτονταν τὸ Κοιμητῆρι τοῦ χωριοῦ σὰν μιὰ κρύπτη, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν προβάλλανε οἱ σκιές τῶν πεθαμένων προγόνων, περιϊπτάμενες γύρω ἀπὸ τὰ προσφιλῆ τους μέρη.

Ἀνάμεσα καὶ τριγύρω ἀπ' ὅλα αὐτὰ ὑψωνόταν τὸ Πατρικὸ μου Σπίτι, τὸ Ἀρχοντικὸ μας στὸ χωριό, σὰν ἕνας κατάλευκος ἐπιβλητικὸς ὄγκος, σὰν ἕνα εἶδος κέντρου ἱερουργίας μὲ τὴν τριγύρω φύση, σὰν ἕνα εἶδος λευκοῦ βωμοῦ, σὰν μιὰ ἐκκλησιά, εἰς τὸ ἄδυτον καὶ τὸ ἱερὸν τῆς ὁποίας κατὰ τὰς μεσονυχτίους καὶ μεταμεσονυχτίους ὥρας ποὺ ἀγρυπνοῦσα καὶ παραδινόμουν στὴ γοητεία τῆς τριγύρω φύσης, ἤμουν ὁ μοναδικὸς Ἱερεὺς καὶ Ψάλτης, ὁ Ἀναγνώστης καὶ τὸ Ἐκκλησίασμα συνάμα...

Τέτοια ἦταν ἡ ψυχικότητα τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ περιβάλλοντος τοῦ Σπιτιοῦ μου ποὺ γεννήθηκα, ἀνατράφηκα καὶ ἐζησα τὰ καλύτερα χρόνια τῆς παιδικῆς καὶ ἐφηβικῆς μου ἡλικίας. Καὶ γιὰ νὰ τελειώνω....

Τὸ Σπίτι μου τὸ Πατρικὸ ἦταν, εἶναι καὶ θὰ εἶναι αἰώνια γιὰ μένα, Χαρά καὶ Πόνος, Ποίηση καὶ Ὁραμα, Τραγούδι καὶ Κλάμα, Φωνὴ καὶ Βόγγος, Ὁπτασία καὶ Ἀκτινοβολία, Ἀντιφέγγισμα καὶ Ἰριδισμός.....

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΣΟΥΡΛΑΣ

Ἡ πρώτη ἀνάγνωση

Εἶναι ἀλήθεια πὼς ἔχει ξοδευτὴ πάρα πολὺ μελάνι γιὰ τὸ πρόβλημα αὐτό. Ὁ μὴ κανένας δὲ μένει ἱκανοποιημένος. Ἀντίθετα μάλιστα, δὲν συμφωνοῦν οἱ γνώμες τῶν μεθοδικῶν. Ὑπάρχουν παιδαγωγοί, ποὺ τ' ὀνομά τους πέρασε στὴν ἱστορία τῆς Παιδαγωγικῆς καὶ ποὺ θεωροῦν τὴν Πρώτῃ Ἀνάγνωση ὡς πνευματοκτόνο, ἄλλοι ποὺ θέλουν νὰ μαθαίνουν τὰ παιδιὰ ἀνάγνωση ἀκόμη καὶ μετὰ τὰ δέκα τους χρόνια, καὶ ὁ σοφὸς Γκαῖτε, ποὺ σὲ ἡλικία 80 χρόνων παραπονεῖται πὼς δὲν μπόρεσε νὰ πετύχῃ τὸ σκοπὸ αὐτό, δηλ. νὰ μάθῃ ἀνάγνωση! Πολλοὶ νεώτεροι ὑποστηρίζουν θαρρετά, πὼς ὅλα αὐτὰ ὀφείλονται στὶς παλιές μεθόδους Πρώτης Ἀνάγνωσης καὶ ὅτι μετὰ τὸ 1905, ποὺ ὁ Ντεκρολύ ἀνακοίνωσε τὴν Ἰδεοπτικὴ ἢ Ὀλικὴ Μέθοδο, ἔπαυσε πιά τὸ μάθημα αὐτὸ νὰ εἶναι ὁ βραχνὰς διδασκόντων καὶ διδασκομένων, ἰδιαίτερα μάλιστα μετὰ τὶς πολλὰς παραλλαγὰς τῆς ὀλικῆς, ποὺ διάφοροι βοῆκαν μετὰ τὸν Ντεκρολύ. Νὰ εἶναι ἄραγε ἀτράνταχτο τὸ ἐπιχείρημα αὐτό ἢ θὰ πρέπει νὰ σκεφθῇ κανεὶς πὼς ἡ ἀπέραντη καὶ ὀξεῖα διάνοια τοῦ Γκαῖτε—γιὰ ν' ἀναφέρουμε μόνο αὐτόν—θὰ βρῖσκε τουλάχιστο γιὰ τὸν ἑαυτὸ της ἕνα τρόπο, στὰ τόσα χρόνια, γιὰ νὰ μάθῃ ἀνάγνωση; Μήπως τὸ πρόβλημα ἦταν καὶ παραμένει πρόβλημα; Καὶ γιὰ ποιούς λόγους; Στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ἕνας ἄγνωστος δάσκαλος δὲν ἔχει ἀξίωση πὼς θὰ δώσῃ τὴν ἱκανοποιητικὴ ἀπάντηση. Σκοπὸς του εἶναι νὰ δώσῃ ἀφορμὴ σὲ σοφὲς πέννες νὰ δώσουν τὴ λύση. Δίδαξε καὶ ὁ δάσκαλος αὐτὸς πάνω ἀπὸ εἴκοσι χρόνια Πρώτῃ Ἀνάγνωση σὲ μονοτάξιό καὶ πρόσεξε περισσότερο τὸ θέμα, ἀπὸ ἀφορμὴ εἰσήγησός του σὲ Παιδαγωγικὸ Συνέδριο, ποὺ ὀργάνωσε ὁ Ἐπιθεωρητὴς τῆς περιφερείας μας. Ἔτσι ὁ γράφων παίρνει τὸ θάρρος νὰ ἐκθέσῃ τίς σκέψεις του καὶ τίς ἀπορίες του, στὶς ὁποῖες δὲ βοῆκε ἀρκετὰ πειστικὴ ἀπάντηση, σὲ ὅσα τουλάχιστον ὁ ἴδιος βοῆκε καὶ μελέτησε ἢ ἀκουσε. Δὲ θὰ λεχθῶν πολλά, γιὰτὶ ἀπευθυνόμεσθε σὲ ἀναγνώστες ποὺ ἔχουν ἀσχοληθῇ μὲ τὴν Πρώτῃ Ἀνάγνωση καὶ ξέρουν τὴν Ἀναλυτικοσυνθετικὴ καὶ τὴν Ὀλική. Μὰ κι' ὅσοι δὲν ἔχουν ξεκάθαρα στὸ νοῦ τίς γνώσεις αὐτὲς θὰ μπορέσουν νὰ παρακολουθήσουν, γιὰτὶ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀναφερθῶν τὰ κυριώτερα, ὅσο κι' ἂν θελήσωμε νὰ συντομεύωμε σεβόμενοι τὸ χρόνο τοῦ μοναδικοῦ ἐγκριτοῦ περιοδικοῦ ποὺ φιλοξενεῖ τὴ μελέτη αὐτή.

1. Ἡ ὀλικὴ καὶ ἡ ἀναλυτικοσυνθετικὴ

Ἐνα παράδειγμα: Ἐχομε ἀπέναντί μας ἕνα δέντρο. Μὲ λίγες ματιὰς σκόρπιες στὸν κορμὸ ἢ σ' ἄλλα μέρη του καὶ μὲ τὴ συνολικὴ εἰκόνα τοῦ δέντρου, τὸ ἀναγνωρίζουμε καὶ ἡ ψυχὴ ἔχει συλλάβει τὸ ἀντικείμενο καὶ μένει ἱκανοποιημένη. Οὔτε μὲ τὴ σειρά, οὔτε ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ δέντρου ἀρπάζει τὸ μάτι. Μόνο μὲ μερικὰ γνωρίσματα καὶ μὲ τὴ συνολικὴ εἰκόνα ἡ ψυχὴ ἀντιλαμβάνεται μὲ δικὰ της συμπέρασμα τὸν ἔξω κόσμον. Αὐτὴ εἶναι ἡ ψυχολογικὴ βάση τῆς Ἰδεοπτικῆς ἢ Ὀλικῆς ἢ Μεθόδου Ντεκρολύ. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἡ ψυχὴ δουλεύει καὶ στὴν ἀνάγνωση: Παίρνει τὸ μάτι τὴ συνολικὴ εἰκόνα τῆς λέξης ἢ τῶν λέξεων καὶ μερικὰ μόνο γράμματα

(τὰ «κυριαρχοῦντα» ἢ «δεσπόζοντα») χωρὶς κανένα κανόνα γιὰ τὸ ποιά εἶναι αὐτά, καὶ συμπεραίνει ὁ ἄνθρωπος τί λέει. Ἄν τὸ μάτι θὰ ἀρπάξῃ μιὰ ἢ περισσότερες λέξεις ἐξαργυρῶνται ἀπὸ τὴν ἀναγνωστικὴν ἀσκήσιν πού ἔχουν προηγηθῇ σὲ ὅλη τὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου καὶ οἱ ὁποῖες ἀναπτύσσουν τὸ καλούμενο «ὀπτικὸ σημεῖο» ἢ «ἀναγνωριστικὴ σπιθαμὴ», δηλ. τὴν ἱκανότητα νὰ παίρνῃ συνειδητὰ τὸ μάτι ὁλοένα καὶ μεγαλύτερο κομμάτι εἰκόνας ἀναγνωστικοῦ κειμένου. Λέμε συνειδητὰ, γιατί τὸ μάτι παίρνει θαμπὰ καὶ ἀκαθόριστα πῶς μεγάλο κομμάτι κειμένου πού προσπίπτει ὄχι στὸ «ὀπτικὸ σημεῖο» ἀλλὰ στὸ «ὀπτικὸ πεδίο» ἢ «διαγνωστικὴ σπιθαμὴ». Σύμφωνα μὲ αὐτὰ οἱ ἐφαρμοστὲς τῆς Ὀλικῆς ἀρχίζουν τὴν ἀνάγνωσιν ἀπὸ λέξεις ἢ φράσεις, πού τὶς ἔχει ἐτοιμάσει σὲ ταινίες ὁ δάσκαλος ἢ καλύτερα πού βγαίνουν ἀπὸ τὶς ἐλεύθερες διηγήσεις τῶν μαθητῶν ἢ ἀπὸ τὴν Πατριδογνωσίαν καὶ τυπώνονται στὸ τυπογραφεῖο ἀμέσως ἢ γράφονται στὸν πίνακα, ἢ ἀρχίζουν τὴν ἀνάγνωσιν μὲ λέξεις πού φανερώ- νουν τὰ ὀνόματα ἀντικειμένων τῆς αἰθούσας καὶ τῶν μαθητῶν. Ὡς συνέχεια χειρο- τεχνικῆς βασικῆς ἐργασίας καὶ γράφουν τὶς λέξεις ἐπάνω στὰ ἀντικείμενα καὶ λοιπὰ κατὰ τὶς διάφορες παραλλαγές τῆς Ὀλικῆς. Αὐτὰ εἶναι γνωστὰ καὶ δὲ θὰ μᾶς ἀπασχο- λήσουν. Σημειώνουμε μονάχα πῶς χρειάζεται νὰ ἐντυπωθοῦν ὀπτικὰ στὰ παιδιὰ 300 περίπου λέξεις καὶ νὰ μποροῦν νὰ τὶς ἀναγνωρίζουν στίς ταινίες ἢ στίς ἐτικέτες καὶ νὰ τὶς «διαβάσουν». Ἡ ἀνάλυση ἐρχεται φυσικὰ καὶ ἀβίαστα μὲ τὸν καιρὸ καὶ τότε τὰ παιδιὰ μαθαίνουν τὰ γράμματα καὶ τοὺς φθόγγους τους. Μὲ τὴν ἴδια πορεία τὸ παιδί ἐνεργεῖ καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Βλέπει τὸ ἀντικείμενο-παιχνιδάκι του, τὸ πε- ρεργάζεται ὁλόκληρο καὶ ὕστερα τὸ κομματιάσει γιὰ νὰ ἰδῇ τὰ μέρη του. Ἀπὸ τὸ ὅλο δηλ. στὰ μέρη καὶ ὄχι ἀπὸ τὰ μέρη στὸ ὅλο. (Ἡ παραπάνω ἀρχὴ δὲ θίγει τὴν ἀρχὴ τῆς «παραγωγῆς» ἢ «ἐπαγωγῆς», κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ κανόνες πρέπει νὰ βγαί- νουν ἀπὸ τὰ παραδείγματα. Στὴ δευτέρῃ αὐτὴ περίπτωση πρόκειται γιὰ ἐννοιες —ὁρισμοὺς ἀφηρημένους πού γιὰ νὰ γίνουν νοητοὶ στὸ παιδί πρέπει νὰ βγοῦν αὐτενεργ- γὰ ἀπ' τὸ ἴδιο, ἀπὸ πολλὰ συγκεκριμένα παραδείγματα. Τὸ σημειώνουμε πρὸς ἀπο- φυγὴν συγχύσεως).

Ἡ Ἀναλυτικοσυνθετικὴ θέλει σὰν προασκήσεις νὰ ἀναλύωμε ἀμέσως προφο- ρικὰ ἢ καὶ μὲ γραφικὲς παραστάσεις τὴ φράσιν σὲ λέξεις, συλλαβές, γράμματα, καὶ ἀπ' τὰ γράμματα νὰ φθάνωμε ἀντίστροφα στὴ λέξη-φράσιν μὲ σύνθεσιν. Στὴ σημε- ρινὴ τῆς μορφῆς ἀρχίζει τὴν ἐργασίαν ἀπὸ ἓνα γράμμα πάντοτε φωνήεντο, πού δὲν εἶναι ἓνα ἀπλό γράμμα, ἀλλὰ μὲ τὴ βοήθειαν τῆς εἰκόνας τοῦ Ἀλφαβηταρίου ἢ τῆς διήγησιν γίνεται ἓνα ἐπιφώνημα πού ἐκφράζει μιὰ ψυχικὴ κατάσταση κάποιου προσώπου καὶ ἐπομένως τὸ γράμμα αὐτὸ θεωρεῖται σὰν μιὰ λέξη ἢ φράσιν. Κάθε νέα λέξη περιέχει ἓνα μόνο ἄγνωστο γράμμα πού μὲ ἀνάλυσιν βρίσκεται, μαθαίνεται καὶ γίνονται ἀσκήσεις ἀνάλυσης καὶ σύνθεσης καὶ ἀναγνωστικὲς μὲ τὸ νέο αὐτὸ γράμμα. Γιὰ τὴν Ἀναλυτικοσυνθετικὴ καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς, αὐτὰ μόνο, γιατί εἶναι πῶς γνωστὰ.

2. Νέες σκέψεις.

Τὸ ὅτι ἡ ψυχὴ ἀντιλαμβάνεται τὸν ἔξω κόσμον μὲ τὶς συνολικὲς εἰκόνας καὶ λίγα σκόρπια γνωρίσματα, εἶναι ἀναμφισβήτητο. Ἡ γνώμη πῶς ἔτσι λειτουργεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ ὄριμου ἀνθρώπου καὶ ὄχι τοῦ μικροῦ παιδιοῦ δὲ στέκει, εἶναι πλάνη. Ἀντίθετα ἡ ἐργασία πού θέλει ἢ Ἀναλυτικοσυνθετικὴ (ἀπὸ ἓνα ἓνα γράμμα στὴ σειρὰ, χωρὶς παράλειψιν κανενὸς νὰ φθάνωμε στὸ ὅλο), εἶναι περισσότερο ταιριαστὴ στὴν ψυχὴ τοῦ ὄριμου ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἐπιστήμονα παρὰ στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ. Ἐδῶ θὰ περὶ- μενε ὁ ἀναγνώστης νὰ κλείσῃ ἡ μελέτη καὶ νὰ ἰδῇ τὴν ὑπογραφήν τοῦ γράφοντος μὲ μιὰν ἀνεπιφύλαχτη σύστασιν γιὰ ἐφαρμογὴ τῆς Ἰδεοπτικῆς. Ὅμως ἴσα-ἴσα ἀπὸ ἐδῶ ἀρ- χίζει ἡ σκέψιν πού ἤθελα νὰ παραδώσω στὴν κρίσιν τοῦ ἀναγνώστη ἐκπαιδευτικοῦ. Θὰ φανῇ ἴσως ἀδικαιολόγητο, ὕστερα ἀπὸ τὶς παραπάνω κατηγορηματικὲς θέσεις. Παρακαλεῖται ὁμοῦς ὁ ἀναγνώστης νὰ μὴ βιαστῇ νὰ συμπεράνῃ. Ὁλόκληρο τὸ παρα-

κάτω μιὰ κύρια ἰδέα ἔχει καὶ ἀρχίζει ἀπὸ τὰ λιγώτερο σοβαρά. Τὴν κεντρικὴ αὐτὴ σκέψιν θὰ τὴν συλλάβῃ ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ ὅλα τὰ ἐπόμενα. Τὴν παραθέτομε καὶ ἐδῶ: Ἐπιτρέπει ἡ φύσις τῆς ἀνάγνωστος νὰ τὴν ἀποκτήσωμε κατὰ τὸν οἰκεῖον στὴν ψυχὴ ὀλικὸ τρόπο λειτουργίας;

α' Τὰ ἐπιχειρήματα τῆς Ἰδεοπτικῆς Μεθόδου πρώτης ἀνάγνωστος.

Ἀναφέρονται λίγα, τὰ πῶς σπουδαία.

I. Ἡ προφορὰ τοῦ ν (ὕψιλον). Τὸ γράμμα αὐτὸ στὴ γλῶσσα μας προ- φέρεται σὰν ι, σὰν φ καὶ σὰν β, καὶ ὁμοῦς δὲν δυσκολευόμαστε καθόλου κάθε φορὰ πού διαβάζομε λέξεις πού τὸ περιέχουν, οὔτε χάνομε καιρὸ νὰ βροῦμε ποιά ἀπὸ τὶς τρεῖς προφορὰς ταιριάζει. Ἐπομένως διαβάζομε κατὰ συμπερασμὸ μὲ τὰ κυριαρχοῦντα καὶ τὴν ὀλικὴν εἰκόνα τῆς λέξης καὶ ὄχι ἓνα ἓνα τὰ γράμματα στὴ σειρὰ.—Ἡ πείρα μου στὰ ὀχτὼ σχολεῖα πού δίδαξα καὶ ἡ γνώμη συναδέλφων πού ρώτησα ἀπαντοῦν πῶς τὸ συμπέρασμα αὐτὸ εἶναι βγαλμένο ἀπὸ παρατηρήσεις σὲ ἐγγράμματους ὄριμους ἀν-θρώπους καὶ ὄχι σὲ παιδιὰ μικρῶν τάξεων. Τὰ παιδιὰ δυσκολεύονται πολὺ νὰ προφέ- ρουν σωστὰ τὸ ὑψιλον. Καὶ στὴν πρώτη καὶ στὴ δευτέρῃ τάξιν τὰ παιδιὰ συναντοῦν δυσκολίες, ὄχι ἀνυπέρβλητες, ἀλλὰ χάνεται καιρὸς γιὰ νὰ βρεθῇ ἡ σωστὴ προφορὰ του καὶ γίνονται λάθη. Στὴ χρῆσιν μάλιστα τοῦ ὑψιλον γιὰ γραφὴν τὰ παιδιὰ κάνουν λάθη καὶ στίς μεσαιῶς καὶ σπάνια στίς ἀνώτερες τάξεις. Σημειώων ἐδῶ λίγες ἀπὸ τὶς πολλὰς λανθασμένες λέξεις πού εἶδα σὲ ἐκθέσεις μαθητῶν τῆς τρίτης, τετάρτης καὶ ἐνὸς τῆς πέμπτης τάξης: Νύνηκα (ἀντὶ νύκτη), κευάλι (ἀντὶ κεφάλι), τρίνηκε (ἀντὶ τρίφηκη). Ἐμεῖς οἱ μεγάλοι ξέρομε βέβαια ὅτι τὸ γράμμα αὐτὸ σὲ δίφθογγο μὲ τὸ α, ε, η προφέρεται σὰν φ μόνο μπροστὰ ἀπὸ τὰ σύμφωνα θ, κ, ξ, π, σ, τ, φ, χ, ψ καὶ στὸ τέλος τῆς λέξης καὶ δὲν κάνομε λάθη. Κι' ἂν ἐμεῖς δὲν ἔχωμε συνειδητὸ τὸν κανόνα αὐτό, τὸν ξέρομε ἀσυνείδητα ἀπὸ τὶς ἀπειρες φορὰς, πού διαβάσαμε τέτιες λέξεις. Τὰ παιδιὰ ὁμοῦς δυσκολεύονται στὴ σωστὴ προφορὰ τοῦ ὑψιλον.

Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῇ καὶ τοῦτο ἀκόμη: Γιὰ νὰ προφέρωμε σωστὰ τὸ ν, πρέπει νὰ ἰδοῦμε τὸ πρωτότερό του γράμμα (μήπως ἀνήκῃ σὲ δίφθογγο) καὶ τὸ κατόπι του καὶ φυσικὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ ν. Ἀλλὰ τὸ ν δὲν παρουσιάζει τίποτε χτυπητὸ σὰν ὀπτικὴ εἰκόνα καὶ ἀφοῦ πάντα τὸ προσέχωμε στὴν ἀνάγνωσιν καὶ δὲν μπορεῖ πάν- τα νὰ εἶναι δεσπόζον, θὰ πῇ ὅτι προσέχωμε ὅλα τὰ γράμματα διαβάζοντας καὶ ὄχι μόνο τὰ δεσπόζοντα. Σὰν ἀμφιβολία τὸ λέμε αὐτὸ καὶ ὄχι σὰν θέσιν ἀναντίρρητη.

II. Τὰ μὴ προφερόμενα γράμματα σὲ ξένες γλῶσσες. Π.χ. στὴ Γαλλικὴ τὸ ils aiment προφέρεται σὰν νὰ ἔλειπαν τὰ τρία τελευταῖα γράμματα. Ἄν διάβαζαν οἱ Γαλλόπαιδες ὅλα τὰ γράμματα στὴν σειρὰ, θάπρεπε νὰ προφέρουν ἰλς αἰμέντ καὶ ὄχι ἰλς-αἰμ. Ὅμως μπορεῖ νὰ μᾶς βεβαιώσῃ κανεὶς πῶς κανένα ἀπ' αὐτὰ τὰ τρία τελευταῖα γράμματα δὲν προσπίπτει στὸ ὀπτικὸ σημεῖο, δηλ. ὅτι δὲν τυχαίνει ποτὲ νὰ ἰδῇ οὔτε ἓνα ἀπ' αὐτὰ κανένας Γάλλος ἀναγνώστης; Θὰ ἦταν τέλεια αὐθαί- ρετη τέτια πρότασις καὶ ἀντίθετη πρὸς τὰ πορίσματα γιὰ τὰ κυριαρχοῦντα γράμματα, ἀφοῦ αὐτὰ μποροῦν κάλλιστα νὰ εἶναι καὶ τελικὰ ὅπως καὶ ἀρχικὰ καὶ μεσαῖα ἢ καὶ συνδυασμοὶ ἀπ' αὐτά. Εἶναι λοιπὸν φανερό πῶς ἐδῶ ἐπεμβαίνει ἡ γνώσις πού ἀποκτῇ- θηκε μὲ ἐπίμονες καὶ ἐνδελεχεῖς ἀσκήσεις. Ἡ γνώσις αὐτὴ ἐνεργεῖ στὴ βούλησιν καὶ αὐτὴ πάλι ἀπ' τὰ ὀπτικὰ στὰ φωνητικὰ κέντρα τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ἐκεῖνα ρυθμίζουν κατὰ τέτιον τρόπο τὶς κινήσεις τῶν μυῶν καὶ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων, ὥστε νὰ μὴ προφερθοῦν γράμματα πού ἀναμφίβολα εἶδε τὸ μάτι. Ἐδῶ λοιπὸν ἀναγκάζεται ἡ προφορὰ ἀπὸ τὴν ἰδιαιτέραν φύσιν τῆς ἀνάγνωστος, νὰ ἀποβάλῃ ἴσα ἴσα ἐκεῖνα τὰ γνω- ρίσματα τῆς εἰκόνας πού μὲ τὴν ὁρασιν ἐφθασαν στὴ συνείδησιν. Ἡ ψυχὴ ἀναγκάζε- ται νὰ μὴ ἐνεργήσῃ φυσικὰ καὶ ἀβίαστα ὅπως στὴν πρόσκτησιν φυσικῶν ἐποπτεῶν.

III. Πείραγμα μὲ ταχυσκόπιο. Μὲ τὸ ταχυσκόπιο, πού εἶναι ὄργανο τῆς Πειραματικῆς Ψυχολογίας, μπορούμε νὰ προβάλωμε εἰκόνας ἀντικειμένων ἢ λέξεων σὲ

ελάχιστο χρονικό διάστημα, δηλ. σε μικρό κλάσμα δευτερολέπτου, εκ των προτέρων καθορισμένο. Έγιναν πολλά πειράματα προβολής λέξεων και από τις απαντήσεις των εξεταζομένων βγαίνει καθαρά το συμπέρασμα πως η ανάγνωση γίνεται με τα κυριαρχούντα και τη συνολική εικόνα της λέξης, κατά συμπερασμόν. Τη διαπίστωση αυτή την έχουν γράψει αναγνωρισμένοι επιστήμονες και δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση. Μπορεί άλλωστε καθένας να επαληθεύει τα πορίσματα αυτά, με απλό τρόπο, χωρίς ταχυσκόπιο ως εξής: Σ' ένα μικρό κομματάκι χαρτί γράφουμε μια λέξη και τη σκεπάζουμε με το δείκτη του χεριού. Σηκώνοντας και κατεβάζοντας το δείκτη πολύ γρήγορα δείχνουμε την εικόνα της λέξης σε πολύ μικρή χρονική διάρκεια. Η δυσκολία είναι να μην αφήσουμε ασκήπαστη τη λέξη, περισσότερο από λίγα εκατοστά του δευτερολέπτου.

Αν θυμηθούμε πως το μεταίσθημα διαρκεί $\frac{1}{10} - \frac{1}{20}$ του 1" (κατά τις διάφορες

μετρήσεις), μπορούμε να πετύχουμε πολύ λίγο χρόνο προβολής της λέξης έτσι: Σηκώνουμε και κατεβάζουμε το δείκτη πολλές φορές και τόσο γρήγορα, ώστε να βλέπουμε συνεχώς τη λέξη χωρίς να διακόπτεται η εικόνα της με το σκέπασμα του δαχτύλου μας. Τότε είναι φανερό ότι σκεπάζουμε τη λέξη όσο χρόνο διαρκεί το μεταίσθημα ή και λιγότερο, δηλ. 0,10" - 0,05", το πολύ. Κάνουμε το ίδιο ακόμη πιο γρήγορα, πολλές φορές, και τότε βεβαιωνόμαστε ότι το σκέπασμα της λέξης εκράτησε λιγότερο από 0,05". Μερικές τέτοιες ασκήσεις μās κάνουν ικανούς να προβάλουμε τη λέξη μια μόνο φορά σε χρόνο μικρότερο από 0,05". Αυτό αρκεί. Η μελέτη του μηχανισμού του ταχυσκοπίου και η επαλήθευση των πορισμάτων στα πειράματα που έγιναν με αυτό, μās πείθει πως μπορούμε να πειραματισθούμε και με τον παραπάνω τρόπο, αν μās λείπει το ταχυσκόπιο. Πολλά άτομα που εξετάστηκαν με τον τρόπο αυτό, απάντησαν ότι είδαν δυο τρία γράμματα από κάθε λέξη και συμπεράναν όλη τη λέξη. Παρατηρήθηκαν όμως τα εξής: α) Σφάλματα. Πολλά σφάλματα. Π.χ. τη λέξη «παραθύρια» 40 άτομα τη διάβασαν «παραθύρα», 15 τη διάβασαν «παραθύρα» και 20 σωστά. β) Λέξεις άγνωστες δεν κατέστη δυνατόν να διαβαστούν έτσι ούτε με δεκάδες παραβολές και διαβάστηκαν ένα-ένα γράμμα. Π.χ. η λέξη «Απολλόδωρος». Βέβαια θα λεχθεί ότι δεν υπήρχε η εικόνα της λέξης. Αληθινό αυτό, αλλά αληθινό και πως για να αποκτηθεί η εικόνα της λέξης χρειάζεται να πάει το μάτι ένα ένα στη σειρά τα γράμματα και πολλές φορές, και αληθινό επίσης πως η ανάγνωση πρέπει να αποκτηθεί για όλες τις λέξεις κι όχι μόνο για τις γνωστές. γ) Οι εξεταζόμενοι δεν απαντούσαν άμεσα τί διάβασαν. Περνούσε χρόνος που μπορούσε να μετρηθεί σε 1-3 δευτερόλεπτα. Ωστε για το συμπερασμό της λέξης χρειάζεται ασύνγκριτα περισσότερος χρόνος από τους χρειάζεται για τη συνήθη ανάγνωσή της.

IV. Άλλο πείραμα με ταχυσκόπιο. Έγιναν προβολές λέξεων γραμμένων αντίστροφα, δηλ. από τα αριστερά προς τα δεξιά π.χ. ζοπωρηνά. Έτσι γραμμένες οι λέξεις δεν διαβάζονται ούτε με είκοσι προβολές. Και το επιχείρημα της Ίδεοπτικής είναι: Αν διαβάσαμε τα γράμματα ένα ένα στη σειρά, θάπρεπε να διαβάσουμε με την ίδια ευκολία τις λέξεις γραμμένες αντίστροφα. Νά όμως και το ερώτημα: Τι εμποδίζει το μάτι να αρπάξει δυο τρία γράμματα που δεν αλλάζουν μορφή και να συμπεράνει η ψυχή τη λέξη; Βέβαια αλλάζει η εικόνα της λέξης. Μήπως όμως αυτή η αλλαγή εμποδίζει τη σύνθεση της λέξης από τα στοιχεία της; Κάτι τέτοιο πρέπει να συμπεράνουμε, αφού τα οποιαδήποτε δεσπόζοντα δεν αλλάζουν μορφή. Για τη λύση της απορίας αυτής γίνθηκαν δοκιμές με λέξεις αντίστροφα γραμμένες, αλλά και με τα γράμματα αντίστροφα γραμμένα. Αποδείχτηκε πως έτσι διαβάζονται πολύ γρηγορότερα οι λέξεις. Π.χ. η λέξη «να» διαβάζεται δυσκολότερα γραμμένη άν, και ευκολότερα γραμμένη με τα γράμματα αντίστροφα. Επίσης δυσκολότερα διαβάζονται σανέ, αρετσό, και ευκολότερα με τα γράμματα αντίστροφα. Πολλές δοκιμές σε πολλά άτομα με τις ίδιες και με διαφορετικές λέξεις έπεισαν πως διαβάζονται ευκολότερα και στο

μισό περίπου χρόνο οι λέξεις, όταν είναι και τα γράμματα αντίστροφα. Οι δοκιμές έγιναν σε πολλά άτομα με πολλές κι όχι με μια λέξη και με διαρκή προβολή, και ύστερα βγήκε ο μέσος όρος χρόνου για την καθεμιά απ' τις δυο περιπτώσεις αντίστροφων λέξεων. Όμως τα πιο πολλά γράμματα, αντίστροφα αλλάζουν τέλεια μορφή. Θάπρεπε συνεπώς να μη μπορούμε καθόλου να τα διαβάσουμε, ενώ όταν οι λέξεις είναι αντίστροφα γραμμένες και τα γράμματα σωστά θάπρεπε να διαβάσουμε ευκολότερα. Τι να συμβαίνει λοιπόν; Είναι φανερό πως αν παίρναμε τη λέξη μόνο με τα κυριαρχούντα, θα μπορούσαμε να τη διαβάσουμε όταν τα γράμματα δεν αλλάζουν μορφή. Δεν μπορούμε όμως να διαβάσουμε τη λέξη γιατί δεν μπορούμε να συνδέσουμε τους φθόγγους που την αποτελούν. Νά ένα παράδειγμα: Στη λέξη να έχουμε συνηθίσει να βλέπουμε το ν προς το κυρτό μέρος του α κι όχι στο ίωτα. Όταν τη βλέπουμε άν, μπορούμε να διαβάσουμε άν και όχι νά. Όταν όμως δούμε το ν προς το κυρτό μέρος του α, συνθέτουμε ευκολότερα τη συλλαβή, παρ' όλο που το α δεν είναι πια γνωστό γράμμα. Από τουτό το παράδειγμα βγαίνει, νομίζω, ότι με σύνθεση των γραμμάτων διαβάσουμε κι όχι με τα δεσπόζοντα, παρ' όλο που η ψυχή ευκολότερα θα ενεργούσε ολικά, κατά τον οικείο σ' αυτήν τρόπο ενεργείας και θάταν επομένως κι ευκολότερη η δουλειά του δασκάλου στην πρώτη ανάγνωση.

V. Οι όπαδοι της Ίδεοπτικής λένουν ότι τα λάθη που κάνουμε στην ανάγνωση, γίνονται διότι τα κυριαρχούντα της λέξης που είναι γραμμένη είναι τα ίδια με τα κυριαρχούντα της λέξης που εσφαλμένα προσέφεραμε. Αυτό αποδεικνύει ότι διαβάσαμε με τα κυριαρχούντα. Αυτό είναι σωστό και πολλές φορές μās έτυχε να το παρατηρήσουμε όλοι. Απόλυτο δεν μπορεί να θεωρηθεί, γιατί μπορεί κιόλας να είδαμε όχι μόνο τα δυο τρία κυριαρχούντα αλλά τα πιο πολλά γράμματα κι έτσι άλλαξε η λέξη. Τουτό δεν έχει και τόση σημασία: ξεπροβαίνουν όμως δυο ερωτήματα. α) Αφού τα κυριαρχούντα συμβαίνει να ανήκουν συνήθως σε πολλές λέξεις τα ίδια, μήπως για να μη γίνονται λάθη στην ανάγνωση πρέπει να διαβάσουμε με όλα τα γράμματα κι όχι μόνο με τα κυριαρχούντα; β) Υπάρχουν πολλοί καλοί αναγνώστες που διαβάζοντας συνέχεια μισή ώρα το λιγότερο δεν κάνουν κανένα λάθος. Αν αυτοί διάβαζαν με τα κυριαρχούντα, δε θάταν φυσικό να κάμουν λάθη τουλάχιστο σε λέξεις που έχουν μικρή διαφορά και την ίδια σημασία; Π.χ. οι λέξεις: παράγγειλα-παρήγγειλα, αετός-αϊτός, είπαν-είπον, εκείνο-εκείνον, ερώτησε-ρώτησε κ.λ.π. Η εντύπωση είναι πως οι όπαδοι της Ίδεοπτικής, ενθουσιασμένοι από τη σοβαρή κατάκτηση της Ψυχολογίας περί ολικής ενεργείας, δεν πρόσεξαν βαθιά τη φύση της ανάγνωσης και πρόσεξαν πιο πολύ το πείραμα. Βέβαια το πείραμα είναι για τη νεώτερη επιστημονική έρευνα πάντα παρόν, και στις θετικές περισσότερες επιστήμες έγινε στοιχείο απαραίτητο και συντέλεσε στην καταπληκτική πρόοδό τους. Είναι όμως αλήθεια πως ο πειραματισμός των νεωτέρων είναι η κυριότερη διαφορά στον τρόπο έρευνας με τα έξοχα πνεύματα του κλασσικού ελληνισμού, που έφθασε τόσο ψηλά και σ' όλα του σχεδόν τα σημεία μένει ακόμη ατρόνταχτος, χωρίς πειραματισμούς παρά με τη βαθειά παρατήρηση και τη βαθύτερη σκέψη.

Υπάρχουν απαντήσεις και στ' άλλα πιο έπονσιώδη επιχειρήματα της Ίδεοπτικής, μα πρέπει να είμαστε σύντομοι.

β' Άλλες σκέψεις.

I. Αν δούμε μόνο την κορυφή του κεφαλιού ενός ανθρώπου ή τη μύτη του παιδιού του ή δυο του δάχτυλα, μπορούμε να συμπεράνουμε με ασφάλεια την έννοια «άνθρωπος». Αν δούμε όμως τα γράμματα ν, ρ, μπορούμε να διαβάσουμε «άνθρωπος», αφού αυτά τα δυο γράμματα μπορούν να ανήκουν και σ' άλλες πολλές λέξεις.

II. Η ανάγνωση χρησιμοποιεί σύμβολα που δεν έχουν καμιά σχέση με την έννοια που κρύβουν π.χ. τα σ, π, ι, τ, ι δεν έχουν καμιά απόλυτη σχέση με το σ π ι

τι. Ἄν κ' ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ σύμβολα δὲν προσέξωμε, μπορεῖ νὰ διαβάσωμε διαφορετικὴ λέξη μὲ ἄλλη ἔννοια. Ἄν ὅμως ἐνὸς σπιτιοῦ δὲν προσέξωμε τὸ ὕψος ἢ τὸ χρῶμα ἢ ὅλες τὶς πλευρὲς κ.λ.π. δὲν ὑπάρχει κανεὶς κίνδυνος νὰ τὸ νομίσωμε γιὰ ἄλλο ἀντικείμενο.

III. Ἀρκοῦν λίγες ματιὲς γιὰ νὰ καταλάβωμε τὸ εἶδος, τὸ μέγεθος καὶ τὶς ἄλλες ιδιότητες ἐνὸς δέντρου. Γιὰ νὰ δώσωμε ὅμως μὲ τὸ ἀναγνωστικὸ κείμενο τὴν ἴδια εἰκόνα, θὰ χρειαστῇ νὰ γράψωμε μιὰ σελίδα, κ' ἂς μεταχειριστοῦμε γνωστὰς παραστάσεις καὶ θὰ χρειαστῇ περισσότερος κόπος ν' ἀποκτήσουμε τὸ νόημα, κ' οὔτε θὰ τὸ πάρωμε μὲ τόση ἀκρίβεια ὅπως στὴν ἐποπτεία. Διαφέρει λοιπὸν ἡ ἀνάγνωση ἀπ' τὴν ἐποπτεία στὴ Φύση.

IV. Ὄταν διαβάζωμε κ' ὅταν παρατηροῦμε φυσικὰ ἀντικείμενα, κάνομε τὶς ἴδιες ἐνέργειες; Ὄταν διαβάζωμε, ἀρχίζομε ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος, διατρέχομε μιὰ γραμμὴ ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ, κατεβαίνομε λίγα χιλιostὰ πῶς κάτω καὶ κάνομε τὸ ἴδιο. Μήπως γιὰ νὰ παρατηρήσωμε ἓνα βουνό, ἀρχίζομε ἀπὸ τὴν κορυφή, ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ, κατεβάζομε λίγο τὴ ματιὰ μας καὶ κάνομε τὸ ἴδιο; Ὅχι βέβαια. Οὔτε καὶ ὅλα τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα μᾶς παρουσιάζονται ὑψωμένα (κάμπος, θάλασσα, δρόμος). Ἡ ψυχὴ λοιπὸν στὴν ἀνάγνωση ἀναγκάζεται νὰ κάνῃ διαφορετικὴ δουλειά, παρὰ στὴν παρατήρηση τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Δὲν εἶναι ἄλλωστε μόνον ἡ περιπτώσις τῆς ἀνάγνωσης ποὺ ὁ πολιτισμὸς μᾶς ἐπιβάλλει νὰ ἐνεργοῦμε κάτω ἀπὸ τεχνητοὺς τέλει νόμους καὶ συνθήκες καὶ καθόλου φυσικὰ καὶ ἀβίαστα.

V. Πέντε ἄτομα ποὺ εἶδαν τὴν ἴδια σκηνὴ ἢ τὸ ἴδιο ἀντικείμενο, ὅταν τὰ καλέσωμε νὰ μᾶς περιγράψουν, κάνουν πέντε ἐκθέσεις ὅχι ὅμοιες, ἀλλὰ μὲ πολλὰς διαφορὰς. Εἶναι γνωστὸ ὅτι κάθε ἄνθρωπος προσέχει ἰδιαίτερα ἀπ' τοὺς ἄλλους στοιχεῖα τῆς σκηνῆς ποὺ βλέπει—κατὰ κανόνα ἐκεῖνα ποὺ συγγενεῖται μὲ τὸν κόσμον τῶν παραστάσεων του. Μὲ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἡ ψυχὴ κάθε ἀνθρώπου πλάθει ἰδιαίτερη ἀντίληψη κ' ὄχι τὴν ἴδια μὲ τοὺς ἄλλους. Ὅμως πέντε ἄνθρωποι ποὺ διαβάζουν τὸ ἴδιο κείμενο, θὰ προσφέρουν τοὺς ἴδιους ἀκριβῶς φθόγγους, γιατί εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἰδοῦν τὰ ἴδια ὅλοι στοιχεῖα καὶ δὲν μποροῦμε νὰ πιστέψουμε πὺς βλέπουν μόνον τὰ κυριαρχοῦντα καθέναν δικὰ του, ὅπως κάνουν παρατηρώντας τὴ σκηνὴ ἢ τὸ ἀντικείμενο. Ἡ ἀνάγνωση λοιπὸν ἰσοπεδώνει ὅλους τοὺς ἀναγνώστες καὶ δὲν σέβεται καθόλου τὴν ἀτομικότητα τοῦ καθενὸς τους.

VI. Πολὺ συνηθισμένα μὲ τὰ ἴδια στοιχεῖα (γράμματα) οἰκοδομοῦμε λέξεις μὲ τελείως διαφορετικὴ ἔννοια. Π.χ. ἡ λέξη «ἀπέραντος» καὶ ἡ «ἀπένταρος» γίνονται ἀπὸ τὰ ἴδια γράμματα καὶ μὲ ψιλὴ καὶ ὀξεῖα. Μόνον ἀλλάζει ἡ θέσις τριῶν γραμμάτων. Ποιὰ ὅμως σχέσις μπορεῖ νάχη ἡ ἀπεραντοσύνη τοῦ σύμπαντος μὲ τὴν ἀπενταρία τῶν δασκαλικῶν βαλαντίων; Στὴ Φύση ὅμως μὲ τὰ ἴδια ἀκριβῶς ὄλικά σὲ σχῆμα, μέγεθος, χρῶμα, ἀριθμὸ κλπ. δὲν δημιουργοῦνται τόσο διαφορετικὰ ἀντικείμενα. Ἴσως νὰ συμβαίη αὐτὸ στοὺς κόσμους τῶν μορίων, ἀτόμων, ἡλεκτρονίων καὶ νετρονίων, καίτοι κ' ἐκεῖ παίζει τὸν πρῶτον ρόλον ὁ ἀριθμὸς τοῦ Πυθαγόρα. Πάντως στὸ φυσικὸ περιβάλλον, ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται μὲ τὶς αἰσθήσεις του καὶ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ, δὲν γίνεται αὐτό.

Ἄλλο λοιπὸν ἀνάγνωση καὶ ἄλλο φυσικὰ ἀντικείμενα.

VII. Μὲ τὴν Ἱδεοπτικὴν χρειάζεται νὰ ἐντυπωθοῦν ὀπτικά τὰ παιδιὰ 300 περίπου λέξεις σὰν—ἂς ποῦμε—προασκήσεις πρὶν φθάσουν στὴν ἀνάλυση. Τέτια ἐργασία σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Παιδαγωγικῆς, θ' ἀπαιτοῦσε τὰ ἑξῆς: α') διαφέρει τῶν παιδιῶν γιὰ τὴν ἀνάγνωση. Μερικοὶ παιδαγωγοὶ θεωροῦν ὅτι ὑπάρχει διαφύρον τῶν παιδιῶν νὰ μάθουν ἀνάγνωση. Φέρουν σὰν ἐπιχείρημα ὅτι πολλὰς φορὲς παιδιὰ οἰκογενειῶν ἰδίως ἐργαζομένων πνευματικῶς, ρωτοῦν τί λέει μιὰ ἐπιγραφή ἢ μιὰ λεζάντα εἰκόνας ἢ θέλουν ἀπὸ μίμηση πρὸς τοὺς γονεῖς τοὺς νὰ γράψουν. Ἐκτός, ὅμως, ποὺ τὰ παιδιὰ ἀγροτικῶν οἰκογενειῶν δὲν σκέφτηκαν οὔτε πὺς κάτι λέει ἢ ἐπιγραφή, δὲν μποροῦν τὰ δεδομένα αὐτὰ νὰ πείσουν ὅτι ὑπάρχει ἐνδιαφέρον τῶν

παιδιῶν γιὰ ἀνάγνωση. Κ' ἂν ρωτήσουν τί λέει ἡ ἐπιγραφή, σὲ μιὰ στιγμὴ τὸ ἐνδιαφέρον τους θ' ἀλλάξῃ θέμα. Γιὰ νὰ ἀποκτηθῇ ἡ ἀνάγνωση χρειάζεται διαφύρον σχεδὸν μόνιμο ἐπὶ πολλὸ μακρὸ χρονικὸ διάστημα· κ' ὅλοι συμφωνοῦν πὺς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ βετοῦς παιδιοῦ εἶναι εὐμετάβολο, ρευστὸ καὶ φευγάλο. β') Γιὰ νὰ ἐντυπωθοῦν τὰ παιδιὰ ὀπτικά καὶ ἀκουστικά τὶς λέξεις, χρειάζονται ἐπαναλήψεις καθημερινὲς τὶς πρῶτες ἡμέρες κ' ἀργότερα ἀραιότερες, ἄλλωστε δὲν τὶς κρατᾷ ἡ μνήμη. Αὐτὲς οἱ ἐπαναλήψεις πρέπει νὰ γίνονται στὴν ἀρχὴ γιὰ τὴν πρώτη φράση, τὴν ἄλλη μέρα γιὰ τὶς δυὸ ἢ πῶς πολλὰς κ' ὅσοι περισσότερες κ' ὅταν προχωρήσωμε πολὺ πρέπει μαζὶ μὲ τὶς πῶς κοντινὲς χρονικὰ φράσεις νὰ ἐπαναλαμβάνωμε κάπου κάπου καὶ τὶς παλιότερες. Τέτια ἐργασία, κ' ἂν ἀκόμη ὑπῆρχε διαφύρον τοῦ παιδιοῦ, θ' ἀποτελοῦσε ὑπερβολικὰ βαρὺ φορτίο γιὰ τὴ μνήμη, ἔστω κ' ἂν συνοδεύεται μὲ εἰκόνες ἀντικειμένων. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ὑπάρχει ἐνδιαφέρον, ἡ δουλειὰ εἶναι καταπιεστικὴ καὶ δὲν μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὠφελεῖ πνευματικὰ τὰ παιδιὰ.

VIII. Δὲν εἶναι ἀλήθεια πὺς τὰ παιδιὰ «διαβάζουν» ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὶς λέξεις ἢ τὶς φράσεις. Πὺς μποροῦν νὰ τὶς διαβάσουν, ἀφοῦ δὲν ξέρουν κανένα γράμμα; Τὶς διαβάζει ἀληθινὰ ὁ δάσκαλος· τὰ παιδιὰ τὶς ἀναγνωρίζουν ἀπὸ μέρη τῶν γραμμάτων. Αὐτὸ βέβαια εἶναι σύμφωνον μὲ τὸν ὀλικὸ τρόπο λειτουργίας τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀνάγνωση. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Ἱδεοπτικὴ προχωρεῖ στὴν ἀνάλυση, ποὺ μ' αὐτὴν μαθαίνουν τὰ παιδιὰ τοὺς φθόγγους καὶ ἀνάγνωση. Μὲ τὴν Ἱδεοπτικὴ ἡ ἀνάλυση ἐρχεται βέβαια φυσικὴ καὶ ἀβίαστη, ὅπως στὴ φυσικὴ μάθηση, ἀλλὰ ἡ καταπιεστικὴ δουλειὰ γιὰ ἐντύπωση τόσων λέξεων δὲν μικραίνει τὸ βάρος ποὺ καταπιέζει τὰ παιδιὰ. Τὸ ἐρώτημα εἶναι ἂν βλάβη περισσότερο ἡ ὀπτικὴ ἐντύπωση τῶν λέξεων ἢ οἱ προασκήσεις τῆς Ἀναλυτικοσυνθετικῆς ἢ πρέπει νὰ βρεθῇ ἄλλος τρόπος. Γι' αὐτὰ στὸ τέλος.

IX. Οἱ ὁπαδοὶ τῆς Ἱδεοπτικῆς δὲν μποροῦν νὰ ἐξακολουθήσουν ὡς τὸ τέλος ὅπως ἀρχίζουν. Καταφεύγουν κ' αὐτοὶ στὴν ἀνάλυση κ' ἔτσι μαθαίνουν τὰ παιδιὰ ἀνάγνωση. Αὐτὸ δείχνει πὺς βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἀνάγνωσης εἶναι ἡ ἀνάλυση καὶ ἡ σύνθεσις καὶ πὺς ὅσα ἐφαρμόζουν πρωτότερα οἱ ὁπαδοὶ τῆς Ἱδεοπτικῆς πρέπει νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς προασκήσεις, παρὰ τὶς διαμαρτυρίες τους.

X. Σὰν συμπέρασμα ἀπὸ τὰ παραπάνω βγαίνει ὅτι ἡ ἀνάγνωση εἶναι τεχνικὴ ἐπινόηση τοῦ ἀνθρώπου μυαλοῦ, ποὺ χρειάστηκε χιλιάδες αἰῶνες γιὰ νὰ τὴν ἐφεύρῃ. Μεταχειρίζεται σύμβολα καὶ ὄχι τὶς εἰκόνες τῶν ἀντικειμένων καὶ φθάνει σὲ ἔννοιες ἀφηρημένες, ποὺ δὲν ὑπάρχουν στὴν πραγματικότητα. Γιὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς (τῆς ἀνάγνωσης), θὰ ἦταν ἐδύχημα ἂν μπορούσαμε νὰ ἐργαστοῦμε μὲ τὸν συνήθη καὶ ὀκεῖο στὴν ψυχὴ ὀλικὸ τρόπο λειτουργίας, ἀλλὰ τὰ σύμβολα ποὺ χρησιμοποιεῖ δὲν τὸ ἐπιτρέπουν. Ἄν ἦταν ἀλλιῶς δὲ θάταν ἡ ἀνάγνωση «πνευματοκτόνος» (Berthold Otto), οὔτε «ἀληθὴς μάστιξ» (Rousseau) καὶ δὲν θὰ μᾶς ἦταν ἀδύνατον νὰ τὴν ἀποκτήσωμε στὴν ἐντέλεια (Goethe). Τότε καὶ ἡ Ἱδεοπτικὴ θὰ τόχαινε γενικῆς καὶ ἀνεπιφύλαχτης παραδοχῆς, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ ἐμφάνισις τῆς Ἀναλυτικῆς χαιρετίσθηκε μὲ θερμὴ γενικὴ πανηγυρικὴ ὑποδοχὴ ἀπὸ τὸν διεθνή εκπαιδευτικὸν κόσμον.

Κ' ἄλλες ἀκόμη παρατηρήσεις ἔχουν οἱ σημειώσεις μου, ποὺ παραλείπονται γιὰ συντομία.

3. Γενικὸ συμπέρασμα.

α') Εἶναι ἀλήθεια πὺς ἡ ψυχολογικὴ βάση τῆς Ὀλικῆς εἶναι σωστὴ, ἀλλὰ ἀμφισβητεῖται ἂν μπορῇ νὰ ἐφαρμοστῇ καὶ στὴν Πρῶτη Ἀνάγνωση, δηλ. ἂν ἡ φύσις τῆς Ἀνάγνωσης ἐπιτρέπῃ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ὀλικῆς ἀρχῆς, ποὺ δὲν εἶναι μόνον ἀρχὴ γιὰ τὴν πρώτη Ἀνάγνωση. β') Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ Ἀναλυτικοσυνθετικὴ θεωρεῖ τὴν ἀνάγνωση ἐπιστημονικὴ ἐργασία, κ' αὐτὸ ἀντιβαίνει πρὸς τοὺς ψυχολογικοὺς νόμους, παρὰ ὅτι ὅμως στὴν ἰδιαίτερη φύσιν τῆς Ἀνάγνωσης. Βέβαια ἡ πορεία καὶ τὰ μέσα προπαιδείας τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας δὲν εἶναι ἀπόβλητα ἀπὸ τὴ Διδακτικὴ. Ἰσα-ἰσα ποὺ πάντων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας δὲν εἶναι ἀπόβλητα ἀπὸ τὴ Διδακτικὴ. Ἰσα-ἰσα ποὺ ἡ στήριξις τῆς Διδακτικῆς στὴν Ψυχολογία μονομερῶς καὶ ὁ ἀποκλεισμός τῶν ἐπιστη-

μονικῶν μέσων κατηγορήθηκε πολὺ καὶ σήμερον παραδεχόμεστε πὺς καὶ τὰ δύο πρέπει νὰ τὰ προσέχη ἡ Διδακτικὴ. Ἀλλὰ εἰδικὰ γιὰ τὴν πρώτη τάξη, τότε ποὺ τὸ παιδάκι μόλις ἄφησε τὴ φυσικὴ ζωὴ, πὺς ταιριαστὸς βέβαια θάταν ὁ δρόμος ποὺ δείχνει ἡ Ψυχολογία καὶ στὴν πρώτη Ἀνάγνωση. Πάλι ὅμως μπορούμε νὰ κολλήσωμε τὸ χεροῦλι τῆς λαγῆνας στὸ κοφίνι; Νά τὸ πρόβλημα. Τί πρέπει νὰ γίνεται; Τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι καὶ θὰ παραμένῃ πρόβλημα. Σ' αὐτὸ ὀφείλονται οἱ τόσες διχογνωμίες καὶ οἱ τόσες δυσκολίες τοῦ μαθήματος καὶ γι' αὐτὸ ξεδεύτηκε τόσο πολὺ μελάνι εἰδικὰ γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα τῆς Διδακτικῆς. Δὲν μπορούμε ὅμως, βέβαια, νὰ μείνωμε μὲ στανωμένα τὰ χέρια. Πρέπει νὰ ἐπινοήσωμε τρόπο, ποὺ νὰ χρησιμοποιοῦ ὅσο εἶναι δυνατό καὶ τὴν ὀλικὴ ἀρχὴ καὶ νὰ μὴ παραβλέπη τὴν τεχνικὴ, ἐπιστημονικὴ φύση τῆς ἀνάγνωσης. Μπορεῖ νὰ πετύχη αὐτό; Ἀπόλυτα ὄχι, διότι οἱ δύο ἀρχές εἶναι ἀντίθετες. Κάθε δάσκαλος ὅμως μπορεῖ νὰ βρῇ ἓνα συνδυασμὸ ἱκανοποιητικὸ στὴν πράξι. Ἀναφέρουμε σὰν παράδειγμα τὴν πραγματεία τοῦ κ. Α. Π. Νικολαΐδη, ἐπιθεωρητῆ δημοτικῶν καὶ προτύπων σχολείων Λευκωσίας τῆς Κύπρου μας. Ἡ πραγματεία αὐτὴ ἔχει τὸν τίτλο «Ἡ πρώτη Ἀνάγνωση», ἐκδόθηκε στὴ Λευκωσία τὸ 1949 καὶ ἀνακοινώνει τὴ «Συνδυαστικὴ» μέθοδο τοῦ Σιονέλ, ποὺ συνδυάζει Ὀλικὴ καὶ Ἀναλυτικοσυνθετικὴ (ὁ συγγραφέας τὴ δευτέρω τὴ λέει «Φωνητικὴ»). Στὴν Ἀγγλίαν, κατὰ τὸν κ. Νικολαΐδη, ἐγκαταλείπεται ὁλοένα ἡ Ὀλικὴ καὶ ἐφαρμόζεται ἡ Συνδυαστικὴ.

(Ἀκολουθεῖ)

ΕΥΣΤΑΘ. ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΣ

ΗΝΩΜΕΝΑ ΕΘΝΗ

Ἡ διδασκαλία σχετικὰ μὲ τὴ συλλογικὴ ἀσφάλεια τῶν λαῶν II* (Ὁδηγὸς γιὰ τοὺς δασκάλους)

ΜΑΘΗΜΑ 3ο

Προστασία τῆς Εἰρήνης

ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟΝ Ο.Η.Ε.

Οἱ πρῶτες προσπάθειες ποὺ γίνονται γιὰ τὴν προστασία τῆς εἰρήνης ἔχουν κύριο σκοπὸ νὰ διοργανώσουν τὴ διαιτησίαν σὰ μέσο διακανονισμοῦ στὶς διεθνεῖς διαφορές. Μιὰ πρώτη σύσκεψη τῆς εἰρήνης, ποὺ ἔγινε στὴ Χάγη τὸ 1899, προσπάθησε νὰ φέρῃ κάποιο ἀποτέλεσμα σχετικὰ μὲ τὸν ἀφοπλισμὸ μάταια ὅμως. Ἀντίθετα τὸ ζήτημα τῆς ὑποχρεωτικῆς διαιτησίας σημείωσε κάποια ἐπιτυχία δημιουργήθηκε ἓνα Μόνιμο Συμβούλιο Διαιτησίας μὲ ἔδρα τὴ Χάγη, ποὺ εἶχε σκοπὸ ἀνὰ ἐξαπλώσῃ τὴν κυριαρχία τοῦ δικαίου καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ αἶσθημα τῆς διεθνούς δικαιοσύνης. Δυστυχῶς τίποτα τὸ ὑποχρεωτικὸ καὶ μόνιμο δὲ χαρακτήριζε τὸ Συμβούλιο αὐτό. Ἡ δευτέρω σύσκεψη τῆς Εἰρήνης, τὸ 1907, ὅπου σαραντα δύο κράτη πῆραν μέρος, εἶχε κάπως καλύτερα ἀποτελέσματα ἡ διαιτησία ἔγινε ὑποχρεωτικὴ στὶς διαφορές σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἔπρεπε νὰ ἐρμηνεύωνται οἱ συνθήκες, ἡ διάταξη ὅμως αὐτὴ δὲν μπόρεσε νὰ ἰσχύσῃ καὶ στὶς πολιτικὲς διαφορές, γιὰτὶ δὲ συμβιβαζόταν μ' ἓνα ἀξίωμα ποὺ ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν —καὶ τὰ Ἠνωμένα Ἐθνη ἀργότερα— θὰ εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ σεβαστοῦν: Τὸ ἀξίωμα τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας.

Τὰ παιδιά νὰ φανταστοῦν γιὰ παράδειγμα μιὰν ἀθλητικὴ συνάντηση (ἀγὼνα φουτ—μπῶλ...) χωρὶς διαιτητή.
Τί θὰ συμβῇ;
Συμπέρασμα: Ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ ἓνας διαιτητής: ὁ ρόλος του.
Ἡθικὴ δύναμη τοῦ κανονισμοῦ ποὺ δεχόμεστε μ' ἐλεύθερη θέληση.

Ἀναλογίες.

Ἡ τιμὴ τοῦ ὀνόματος, τῆς οἰκογένειας, τοῦ ἔθνους.

Τὰ ὄρια καὶ οἱ κίνδυνοι.

Τιμὴ δὲν εἶναι ἡ ἀλαζονεία.

Ἡ ἰδέα τῆς κοινωνικῆς τάξης, τοῦ ἀσυμβίβαστου κοινωνικοῦ γάμου κλπ.

Νὰ δώσετε στοὺς μαθητὲς ἢ νὰ τοὺς ζητήσετε νὰ βροῦν οἱ ἑλαιοὶ παραδείγματα ἀπὸ τὴ λογοτεχνία (σύγκρουση τιμῆς καὶ τιμιότητος), ἀπὸ τὴν ἱστορία (τηλεγράφημα τοῦ Ἑμς**, 1870).

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο (3ο) τεῦχος μας, σελ. 136.

** Σ. τ. Μ. Τηλεγράφημα τοῦ Ἑμς. —Ἱστορικὸ τηλεγράφημα ποὺ ἔστειλε ὁ Γουλιέλμος Α' τῆς Πρωσίας στὸν Βίσμαρκ ἀπὸ τὴ λουτρόπολιν τοῦ Ἑμς. Ἡ δημοσίευσή του ἦταν ἀφορμὴ νὰ κηρυχθῇ ὁ Γαλλογερμανικὸς πόλεμος τοῦ 1870, γιὰτὶ οἱ Γάλλοι θεώρησαν τὸ περιεχόμενό του προσβλητικὸ γι' αὐτοὺς.

ΟΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ

Η πρώτη σοβαρή πραγμάτωση, η Κοινωνία των Έθνών, ιδρύθηκε πριν από τριάντα μόλις χρόνια.

Την πρωτοβουλία είχαν οι Ένωμένες Πολιτείες. Ο Πρόεδρος Ουίλσον στο περίφημο μήνυμά του προς το Κογκρέσσο, στις 8 Ιανουαρίου 1918, έδινε τα δέκα τέσσερα άρθρα που όριζαν τους σκοπούς και τους θρους της ειρήνης των Συμμάχων. Το δέκατο τέταρτο άρθρο σ' αυτό το μήνυμα όριζε πώς «έπρεπε να σχηματιστή μια Κοινωνία από όλα τα έθνη, βασισμένη σε ένα σύμφωνο που αντικειμενικός του σκοπός θα ήταν να δώσει άμοιβαίες έγγυσεις πολιτικής και έδαφικής ανεξαρτησίας σε μικρά και μεγάλα Έθνη». Η παγκόσμια κοινή γνώμη είχε συγκινηθεί: Ένα όργανο ικανό να σκοτώσει τον πόλεμο έμελλε να δημιουργηθεί.

Το Συμβούλιο της Ειρήνης υιοθέτησε το σύμφωνο της Κοινωνίας των Έθνών στις 28 Απριλίου 1919. Ένας από τους σκοπούς του συμφώνου ήταν: «Να βοηθήσουμε να βασιλέψει η δικαιοσύνη και να σεβόμαστε απόλυτα όλες τις υποχρεώσεις που επιβάλλουν οι συνθήκες στις άμοιβαίες σχέσεις των οργανωμένων λαών». Το άρθρο 10 υποχρέωνε τα κράτη «να σέβονται και να προφυλάσσουν από κάθε έξωτερική επιβουλή την έδαφική ακεραιότητα και την πολιτική ανεξαρτησία όλων των μελών της Κοινωνίας. Σε περίπτωση εισβολής το Συμβούλιο θα αποφάσιζε με ποιά μέσα θα εξασφάλιζε την εφαρμογή της υποχρέωσης αυτής».

Το σύμφωνο παραδεχόταν έτσι το αξίωμα της συλλογικής ασφάλειας, μα έπρεπε και να μπορέ να το εφαρμόσει. Στην πραγματικότητα και η καλή θέληση και τα μέσα έλειψαν. Η Κοινωνία των Έθνών δεν ήταν ούτε Υπερέθνος, ούτε καν μια Όμοσπονδία. Ήταν ένα κέντρο συνεργασίας ή μια εταιρεία κρατών, όπου τα διάφορα κράτη διατηρούσαν όλη τους την ανεξαρτησία.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Άγονες στάθηκαν όλες οι προσπάθειες της Κοινωνίας των Έθνών. Έδειξαν όμως τη δυνατότητα, τη χρησιμότητα και, μπορεί κανείς να πη, την ανάγκη μιας κοινής Οργάνωσης στο διεθνές πεδίο, σύμφωνα με το παράδειγμα που είχε δώσει η Κοινωνία των Έθνών.

(Ακολουθεί)

Τα παιδιά πρέπει να καταλάβουν πώς ήταν η πρώτη δημιουργία αυτού του είδους και πώς αποφασίστηκε μέσα στον ένθουσιασμό μιας νίκης που πληρώθηκε άκριβά. Δεν μπορούσε να σταθή στο ύψος της αποστολής της. (Ιστορικές αναλογίες).

Είναι πάντα εύκολο να δείξεις καλή διάθεση· είναι πιο δύσκολο να τη μεταφράσεις σε έργα.

Τα ίδια τα παιδιά να εξηγήσουν και να αναφέρουν παραδείγματα από την προσωπική τους πείρα: δουλειές που αρχίζουν στον ένθουσιασμό μιας στιγμής και που αποτυχαίνουν από την έλλειψη προετοιμασίας, την άγνοια της δυσκολίας και την αποθάρρυνση.

PAUL FERAUD
Μετάφρ. Φρ. Καββαδά

Ας διδάξωμε τα κορίτσια μας πώς ν' ανατρέφουν τα παιδιά τους

Είναι γνωστό σε όλους μας ότι η άγωγή του παιδιού και η διάπλαση του χαρακτήρα του έχει ολόκληρη άφεση στα χέρια των Δασκάλων, της Δημοτικής στην αρχή και ύστερα της Μέσης Εκπαιδεύσεως. Το σχολείο ανοίγει κάθε χρόνο στα παιδιά μας τη στορική άγκαλιά του και ζητάει να τα περιμαζέψει κάτω από τις φτερούγες του, σαν την κλώσσα που με θερμή πονετικής μάνας σκεπάζει τα κλωσσοπούλια της. Ζητάει ακόμη το σχολείο να τους δώσει γνώσεις, να τα ώθησει στην εργατικότητα, στην υπακοή, με μια λέξη στην αρετή, για να επιτευχθή έτσι ο μεγάλος προορισμός του ανθρώπου, που έχει στη ζωή. Άλλ' αυτά όλα θα συμβούν, όταν το παιδί φθάσει στην ηλικία των έξι ετών, για να του επιτραπή να φοιτήσει στο σχολείο. Και τότε να παραδοθή στα χέρια του δασκάλου. Έως ότου όμως φθάσει στην ηλικία αυτήν, θα έχουν περάσει έξι ολόκληρα χρόνια, τα πρώτα χρόνια του παιδιού. Και καλά θα ήτανε στο διάστημα αυτό, έως ότου πάει το παιδί στο σχολείο, να μη βλέπει, να μην ακούει, να μη μιμηται, να μην αντιγράφη εκείνα που βλέπει και ακούει γύρω του, ώστε η ψυχή του να παραδίδεται στο δάσκολο σαν μια tabula rasa, όπου να χαραχθή μονάχα αυτός, εκείνο που πρέπει να χαραχθή στην άπλη ψυχή, σύμφωνα με τους κανόνες της Παιδαγωγικής.

Άλλ' έφ' όσον αυτό είναι έντελώς αδύνατο και το παιδί από τα πρώτα του βήματα μαθαίνει, μακριά από το δάσκολο, να λη τις πρώτες του λεξούλες κι' έτσι να μιμείται μηχανικά τη γλώσσα, τους τρόπους και τις συγκινήσεις των μεγαλύτερων ανθρώπων που είναι στο σπίτι του, να ξεσηκώνει μάλιστα και την προφορά της όμιλίας και τον τρόπο ακόμη, με τον όποιον γίνεται αυτή από τους άλλους, καθ' όλη τη νηπιακή του ηλικία και μετέπειτα, εύνοητο είναι πώς αυτή η ηλικία, που λέγεται προσχολική, είναι απαραίτητο να πέσει σε καλά χέρια. Και τα καλά αυτά χέρια δεν είναι άλλα από τους γονείς. Οι γονείς πρέπει να είναι οι πρώτοι δάσκολοι των παιδιών τους και μάλιστα η Μητέρα, το ιερό αυτό πρόσωπο της Μάνας, με τον πλούσιο ήθικό και συναισθηματικό κόσμο, που θα στείρει στην ψυχή του παιδιού της μαζί με τις πρώτες λέξεις της όμιλίας, με τις πρώτες συνήθειες και κατευθύνσεις και το σπόρο των ευγενικών ιδεών, που σαν βλαστήση, θα δημιουργήσει τα τέλεια παιδιά και θα διαπλάσει τα ενάρετα άτομα, που θα συντελέσουν στην εξύψωση της κοινωνίας μας. Η ανατροφή λοιπόν της βρεφικής θα προσχολικής εν γένει ηλικίας είναι στα χέρια της Μάνας. Αυτή θα φροντίσει για μια τέλεια σωματική και πνευματική ανάπτυξη των παιδιών της.

Είναι γνωστό πώς σε όλα τα νεογνά των ζώων, και κατά συνέπεια και στα παιδιά των ανθρώπων, υπάρχει έμφυτη ή ώθηση για ανάπτυξη. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή τη φυσική ώθηση θα μεγαλώσουν και θα αναπτυχθούν ασφαλώς και τα παιδιά των ανθρώπων, έστω κι' αν το περιβάλλον τους κι' οι συνθήκες, ανάμεσα στις οποίες ζουν, είναι δυσμενείς. Άλλ' όμως όλοι μας θέλουμε τα παιδιά μας να αναπτυχθούν από τα πρώτα τους χρόνια μέσα σε εύνοικό περιβάλλον, το όποιον θα ενισχύσει εις το τελειότερον την έμφυτη ώθηση για την ανάπτυξή τους. Γιατί όποιοςδήποτε ιδιότητες κι' αν ρον την έμφυτη ώθηση για την ανάπτυξή τους, μπορούμε να τις αλλάξωμε, δημιουργώντας τις καλύτερες δυνατές συνθήκες, μέσα στις οποίες θα ζήσει, ώστε οι ιδιότητες αυτές να γίνουν καλύτερες. Άλλ' και το αντίθετο μπορεί να συμβη, αν οι συνθήκες που θα

δημιουργήσωμε, δὲν εἶναι οἱ καλύτερες. Καὶ τότε οἱ ιδιότητες πού θά φέρη τὸ παιδί ἀπὸ τοὺς γονεῖς του, θά χειροτερεύσουν, ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ κακοῦ περιβάλλοντος, μέσα στὸ ὁποῖον ἐζησε. Καὶ τί θά μπορέσῃ νὰ κάνῃ τὸ σχολεῖο, ὕστερα ἀπὸ τὰ ἔξι χρόνια, πού θά παραλάβῃ τὸ παιδί; Εὐνόητο εἶναι πὼς θ' ἀρχίσῃ νὰ χτίζῃ ἐπάνω στὴν ἄμμο.

Γιὰ νὰ μὴ συμβοῦν ὅλα αὐτά, εἶναι ἀπαραίτητο ἡ πρώτη φυσικὴ παιδαγωγὸς τοῦ παιδιοῦ, ἡ Μάνα, νὰ εἶναι σὲ θέσῃ νὰ δημιουργήσῃ εὐνοϊκὸ περιβάλλον γιὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ καλυτέρευση τῶν ιδιοτήτων, πού φέρει μαζί του τὸ παιδί, ἀμέσως ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα τῆς γεννήσεώς του.

Δυστυχῶς στὴν Ἑλλάδα τὰ κορίτσια μας παντρεύονται δίχως νὰ ἔχουν καμιὰν ἰδέα ἀπὸ τὶς ἱερὲς ὑποχρεώσεις τῆς Μητέρας. Τὰ Γυμνάσιά μας, στὰ ὁποῖα φοιτοῦν, δὲν τοὺς παρέχουν καμιὰ τέτοια μόρφωση. Γι' αὐτὸ θά προέτεινα νὰ προστεθῇ μιὰ ὥρα στὴν τελευταία τάξη τοῦ Γυμνασίου, ἡ ὁποία νὰ μὴ βαρύνῃ ὅμως, ὅπως καὶ στὴν προτελευταία τάξη, κανένα ἀπὸ τὰ ἄλλα μαθήματα. Καὶ στὴν ὥρα αὐτήν, πού θά προστεθῇ, νὰ διδάσκωνται καὶ ὀλίγα παιδαγωγικά, τὰ ὁποῖα θά πρέπει νὰ γνωρίζῃ κάθε μητέρα καὶ τὰ ὁποῖα θά ἐφαρμόζῃ στὰ παιδιά της τῆς προσχολικῆς ἡλικίας καὶ μάλιστα ἀμέσως ἀπὸ τὶς πρώτες ἡμέρες τῆς βρεφικῆς ἡλικίας. Ὡστε τὸ παιδί, μαζί με τὶς καλὲς συνήθειες πού θά ἀποκτήσῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς του γιὰ τὴν ὑγιεινὴ καὶ καλὴ διατήρηση τοῦ σώματός του, νὰ ἀποκτήσῃ καὶ καλὲς συνήθειες πού θά τὸ βοηθήσουν γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ψυχῆς του καὶ τοῦ χαρακτήρα του. Καὶ τότε τὸ πρόγραμμα τοῦ Γυμνασίου τῶν Θελέων συμπληρώνεται σύμφωνα καὶ με τὴ φυσικὴ προδιάθεση τῆς γυναίκας καὶ με τὶς ἀνάγκες τῆς ψυχῆς της. Κι' ἔτσι θά ἔχωμε τὴν κοπέλλα ἑτοιμὴ γιὰ τὸ μεγάλο της προορισμό, τῆς Μητέρας.

Ἀπὸ μικρὸ ἀκόμη παιδί τὸ κοριτσάκι τῆς προσχολικῆς ἡλικίας παίζει με τὶς κούκλες του, τὰ παιδιά του τὰ ψεύτικα. Κι' ἔτσι παίζοντας τὸ ρόλο τῆς ψεύτικης Μητέρας ἱκανοποιεῖ τὴ φυσικὴ προδιάθεση τῆς γυναίκας, πού ἐκδηλώνεται ἀπὸ τὰ μικρά του χρόνια στὸ παιχνίδι τῆς κούκλας, πού τὴν νταντεύει, τὴν ταΐζει, τὴν κοιμίζει, τὴν πλένει, τὴν ράβει, τὴ σφίγγει στὴν ἀγκαλιά του, τὴ νανουρίζει με σιγοτραγουδάκια. Μὰ τὸ ἄψυχο αὐτὸ μωρὸ οὔτε βλέπει, οὔτε ἀκούει, οὔτε τρώγει, οὔτε μιλάει, οὔτε μεγαλώνει, οὔτε μιμεῖται τοὺς μεγάλους..... Γι' αὐτὸ καὶ ἡ μικρὴ του μητέρα δὲν δυσκολεύεται καὶ πολὺ γιὰ τὴν ἀνατροφή του, οὔτε χρειάζεται νὰ ἔχῃ προπαιδευθῇ. Ἡ κούκλα-παιχνίδι μᾶς βοηθεῖ ὅμως γιὰ νὰ διαγνώσωμε τὴ φυσικὴ προδιάθεση τῆς γυναίκας, πού ἐξωτερικεύει τὸ μικρὸ κοριτσάκι στὸ παιχνίδι του. Αὐτὴ τὴν προδιάθεση ἔμεῖς στὰ Γυμνάσια Θελέων πρέπει νὰ τὴν ὁλοκληρώσωμε καὶ νὰ τὴν ἀναγάγωμε σὲ ἐπιστήμη. Ὡστε τὸ Γυμνάσιο, μαζί με τὸ δρόμο γιὰ τὸ Πανεπιστήμιο, πού ἀνοίγει σὲ μερικὰ κορίτσια, νὰ ἀνοίγῃ ταυτόχρονα καὶ τὸ δρόμο γιὰ τὶς καλὲς μητέρες. Καὶ θά εἶναι τουλάχιστον τὰ $\frac{3}{4}$ τῶν κοριτσιῶν μας ἐκεῖνα πού δὲν θά σπουδάσουν. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπιστήμονες

θά εἶναι τελειότερες γυναῖκες, ἂν ἔχουν προπαιδευθῇ γιὰ καλὲς μητέρες, ὥστε καὶ με τὴν ἐπιστήμη τους νὰ τελειοποιήσουν τὴ γυναικεῖα φύση.

Λοιπὸν, νὰ προστεθῇ στὸ πρόγραμμα τῆς τελευταίας τάξεως καὶ μιὰ ὥρα γιὰ τὰ «Παιδαγωγικά τῆς προσχολικῆς ἡλικίας», ὅπως προσετέθη ἐφέτος ἡ δευτέρα ὥρα, τῆς Βρεφοκομίας, στὴν Ὑγιεινὴ τῆς προτελευταίας τάξεως. Γιατὶ δὲν φθάνει μόνο ἡ γνώση γιὰ τὶς θεμελιώδεις φυσικὲς συνθήκες, μέσα στὶς ὁποῖες πρέπει νὰ ἀναπτυχθῇ τὸ βρέφος καὶ ὕστερα τὸ προσχολικὸ νὰ ποῦμε παιδί, καθὼς ὁ καθαρὸς ἀέρας, ἡ τροφή, τὸ νερό, ἡ ζεστασιά, ὁ ὕπνος, ἡ ἀνάπαυση, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἐξάσκηση. Ὅλοι μας τὸ ξέρομε, καὶ ἀπὸ τὴν πείρα τῆς ζωῆς, πὼς καὶ ἓνα φυτὸ γίνεται δυνατό, ζωηρὸ καὶ παράγει ἄφθονα ἄνθη καὶ καρπούς, ὅταν τὸ ἔδαφος, τὸ νερό καὶ οἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου προσ-αρμόζονται σύμφωνα με τὶς ἀνάγκες του. Καὶ πὼς τὸ ἴδιο τὸ φυτὸ, ὅταν οἱ συνθήκες αὐτὲς εἶναι δυσμενεῖς, θά γίνῃ καχεκτικὸ, ἀδύνατο καὶ ἀνίκανο νὰ παραγάγῃ γερά ἄνθη καὶ καρπούς, με μιὰ λέξη ὅλη του ἡ ἀπόδοση θά εἶναι καχεκτικὴ. Με τὰ ζητήματα αὐτά τοῦ

καθαροῦ ἀέρα, τοῦ ἀερισμοῦ τοῦ σπιτιοῦ, τῆς θερμάνσεως τοῦ σπιτοῦ καὶ τῆς κατάλληλης τροφῆς τοῦ παιδιοῦ, θά ἀφήσωμε ἄλλους πιὸ εἰδικούς, παιδιάρχους ἴσως καὶ καθηγητὰς τῆς ὑγιεινῆς, νὰ ἀσχοληθοῦν ἐκτενέστερα. Οἱ παιδικὲς ἄλλωστε ἐξοχὲς καὶ κατασκηνώσεις, πού γίνονται στὴν πατρίδα μας κάθε καλοκαίρι γιὰ τὴ σχολικὴ ἡλικία τῶν παιδιῶν, μᾶς δείχνουν πὼς οἱ δυὸ-τρεῖς ἐβδομάδες πού διαρκοῦν οἱ κατασκηνώσεις αὐτὲς γιὰ κάθε παιδί, φέρνουν τέτια μεταβολὴ στὴν ἐμφάνισή, στὰ πρόσωπα τῶν ὠχρῶν κι' ἀναιμικῶν παιδιῶν τῶν πόλεων, πού μᾶς πείθουν γιὰ τὴ μεγάλη σπουδαιότη-τητα πού ἔχουν οἱ ἡλιακὲς ἀκτίνες, ὁ καθαρὸς ἀέρας καὶ ἡ ἐλεύθερη ἐξάσκηση στὴν ὑγεία καὶ στὴν ἀνάπτυξη τῶν παιδιῶν.

Ἐγὼ θά περιορισθῶ στὰ καθαρῶς παιδαγωγικά ζητήματα, πού πρέπει νὰ ξέρῃ κάθε μητέρα γιὰ τὴν προσχολικὴ μόρφωση τοῦ παιδιοῦ της καὶ τὰ ὁποῖα νομίζω πὼς εἶναι: οἱ συνήθειες, ἡ ὑπακοή, ἡ πειθαρχία, ἡ τιμωρία, ἡ ψυχαγωγία κ.ἄ.

ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ

Ὅλοι μας ἐγεννηθήκαμε δίχως συνήθειες. Γι' αὐτὸ καὶ χρειάζεται στὴν ἀρχὴ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας τοῦ παιδιοῦ νὰ καταβληθῇ ὁ ἴδιος κόπος γιὰ νὰ μάθῃ καλὲς συνήθειες, ὅσος χρειάζεται καὶ γιὰ νὰ μάθῃ τὶς κακὲς. Γιατὶ ἂν κι' ἐγεννηθήκαμε ἐντελῶς δίχως συνήθειες, ἐν τούτοις ὅλη μας ἡ ζωὴ εἶναι «παίγνιο τῶν συνηθειῶν μας». Αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη σημασία τῶν συνηθειῶν γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ γι' αὐτὸ καὶ στὴν Ἠθικὴ ἔθος καὶ ἦθος εἶναι ταυτόσημα. Στὰ εὐπλάστα χρόνια τῆς παιδικῆς ἡλικίας, πού τὸ παιδί πε-τάει σὰν τὴ μέλισσα ἀπὸ λουλούδι σὲ λουλούδι γιὰ νὰ ρουφήξῃ με δίψα τὸ νέκταρ πού θά φτερίξῃ τὸ μέλι του, τὸ μόνιμο εἶδος τοῦ μυαλοῦ του καὶ τοῦ χαρακτήρα του, εἶναι μεγάλη ἀνάγκη νὰ τὸ διδάξωμε τέτοιες συνήθειες, τὶς ὁποῖες νὰ μὴ εἶναι ὑποχρεω-μένο νὰ τὶς ξεμάθῃ ὅταν θά μεγαλώσῃ.

Σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς νηπιακῆς τοῦ ἡλικίας τὸ βρέφος πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν κατάλληλη καθοδήγηση, ὥστε νὰ μάθῃ μερικὰ ἀπαραίτητα καὶ νὰ γίνουν κτῆμα του μερικὲς συνήθειες τ' ἄξεως. Τοῦτο μποροῦμε νὰ τὸ πετύχωμε με τὴν καθημερινὴ ἐπανάληψη, με τὸν ἴδιο τακτικὸ τρόπο, τῶν διαφορῶν γεγονότων πού ἀπασχολοῦν τὴ ζωὴ του. Πρέπει νὰ μάθῃ νὰ περιμένῃ τὸ φαγητό του, τὸν ὕπνο του καὶ τὸν περίπατό του τὴν ἴδια περίπου ὥρα κάθε ἡμέρα. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὰ τὰ πράγματα προέρχονται στὸ βρέφος πάντοτε ἀπὸ τὴ Μητέρα του, ἔχει συνηθίσει κιόλας νὰ τὴν ὑπακούῃ, ἴσα με ἓνα σημεῖο, σ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὶς τακτικὲς προσκλήσεις.

Εἶπα πὼς αὐτὲς οἱ προσκλήσεις προέρχονται πάντοτε ἀπὸ τὴ μητέρα, γιατί θέλω νὰ τονίσω πὼς ἡ ὑπηρετρία δὲν πρέπει νὰ παίρνῃ κανένα ἐνεργὸ μέρος στὴν ἀνατροφή τοῦ βρέφους καὶ ὕστερα τοῦ προσχολικοῦ παιδιοῦ. Ἀλλήμονο στὴ γυναῖκα ἐκείνη πού δὲν κατάλαβε με τὸ γάμο της τὸν προορισμό της, τὴ μεγάλη εὐθύνη τοῦ ἀνέλαβε ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ της, τοῦ συζύγου της, τῶν παιδιῶν της, καὶ ὁλόκληρης τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητος με τὸ νὰ γίνῃ μητέρα.

Εἶναι δυνατόν μιὰ γυναῖκα νὰ μὴ μπορέσῃ νὰ γράψῃ Ἰλιάδες, νὰ ἀνεγείρῃ Παρθενῶ-νες καὶ νὰ γλύψῃ σὰν Φειδίας ἀγάλματα. Νὰ μὴν ἀνακαλύψῃ οὔτε τὴν Ἀλγεβρα, οὔτε τὸ τηλεσκόπιο, οὔτε τὴν ἀτμομηχανή, ὅπως οἱ ἄνδρες. Νὰ μὴν ἀνακαλύψῃ οὔτε καὶ τὸ ράδιο, ὅπως τὸ ἀνεκάλυψε ἡ ὁμόφυλὴ της κυρία Curie. Ἀλλ' εἶναι ἱκανὴ νὰ θυσιάσῃ, νὰ θυσιάσῃ, με τὸ μέτρο βέβαια, τὴ φιλαρέσκεία της, τὶς ὁμορφες γραμμὲς τοῦ σώματός της, τὶς ἄσκοπες διασκεδάσεις, γιὰ νὰ παραγάγῃ καὶ νὰ ἀναθρέψῃ κάτι ὠραιότερο ἀπὸ ὅλα τὰ τεχνικὰ δημιουργήματα, τὰ ὠραιότερα δημιουργήματα τῆς φύσεως, τὰ παιδιά. Κι' ἔτσι ἡ εὐαίσθητη αὐτὴ γυναικεῖα ὑπαρξὴ ἔχει τὴ δύναμη νὰ δημιουργήσῃ τοὺς ἰδίους τοὺς δημιουργούς.

Γιατὶ ἔχοντας ἡ Γυναῖκα γιὰ τοὺς καλύτερους συμβούλους της τὴν ἀρετὴ τῆς καρ-διᾶς της, πού τὴν κάνει ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ σημεῖο νὰ ὑπερέχῃ ἀπὸ τὸν ἄνδρα, καὶ τὸ συν-αίσθημα, πού παρουσιάζεται πλούσιο στὴ Γυναῖκα, γνωρίζει νὰ ἀφοσιώνεται μέχρις αὐταπαρνήσεως στὴν καλὴ ἀνατροφή τοῦ παιδιοῦ της, ὅταν μάλιστα ἔχῃ προπαι-

γωγής του Λουκάτου, στις οποίες εκθέτει τη θεωρία της παροιμίας και ιδίως της φαρασιώτικης. Σημειώνουμε ακόμα στο ένεργητικό του Λουκάτου την παράθεση πινάκων, που είναι τόσο διαφωτιστικοί και απαραίτητοι στις λαογραφικές συλλογές, και που πολλοί συλλογείς τους παραλείπουν, μειώνοντας με τον τρόπο αυτό το ποιόν του έργου τους. Άξιο-πρόσεχτος είναι και ο πίνακας με την έννοιο-λογική κατάταξη των παροιμιών—πράγμα που γίνεται για πρώτη φορά σε νεοελληνική συλλογή παροιμιών—και μας βοηθεί ως εύρε-τήριο να βρίσκουμε τις αλληγορικές έννοιές τους.

Το βιβλίο αυτό και για έναν άλλον ακόμα λόγο πρέπει να προβληθεί ως υπόδειγμα του είδους του: είναι σ' αυτό εκδηλωμένη η συμβολή περισσότερων του ενός ειδικών έπιστη-μόνων, αφού ο Ν. Π. Ανδριώτης θεώρησε τα κείμενα από την άποψη της γλωσσικής απο-δόσεως του ιδιώματος των Φαράσων και ο Ι. Κερίσσογλου τακτοποίησε το λεξιλόγιο.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η γλωσσική έρευνα τόπων, όπως η Καππαδοκία, που κράτησε στοργικά στη γή της, στα βάθη της βυζαν-τινής Μικράς Ασίας, ένα τμήμα του ελληνι-σμού της Ανατολής. Το υλικό αυτό θα χανό-ταν, όπως είναι φυσικό, νωρίτερα, αν δεν κα-ταγράφονταν τα μακρινά αυτά υπολείμματα. Έγκαιρα, αφού προέρχονται από τόπο που βρισκόταν πιο κοντά στην τουρκική επίδρα-ση. Αναγράφουμε επίσης εδώ δυο άλλες έρ-γασίες, οι οποίες αναφέρονται στα Φάρασα, και κυκλοφόρησαν σε χωριστές εκδόσεις: «Το διαλεκτικό ιδίωμα των Φαράσων» του Ν. Π. Ανδριώτη και «Η λαϊκή λατρεία των Φαρά-σων» των Δ. Λουκόπουλου και Δ. Πετρόπου-λου. Και οι δυο αυτές εκδόσεις έγιναν επίσης από το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Είναι ανάγκη, τελευταία, να τονίσουμε ότι πολλά μπορεί ν' αποδώσει η προσπάθεια συλ-λογής τέτοιου λαογραφικού υλικού από τους εκπαιδευτικούς—με πρότυπο την εργασία του Δ. Λουκάτου. Όσοι υπηρετούν σε προσφυ-γικούς συνοικισμούς μπορούν και πρέπει ν' ά-ναπτύξουν πρωτοβουλία για να περισωεί αυτό το υλικό, που με το πέρασμα του χρόνου θα χανόταν ολότελα. Εύκολα οι εκπαιδευτικοί μπορούν ν' ανακαλύψουν τους κατάλληλους πληροφορητές τους στους λογιώτερους και γεροντώτερους κατοίκους των προσφυγικών συνοικισμών. Κι' αν άρκεστούν ακόμα στη συλ-λογή του λαογραφικού υλικού, οι υπηρεσίες που θα προσφέρουν, θάναι και πάλι άνεκτί-μητες, γιατί η κατάταξη του υλικού από τους ειδικούς είναι επακόλουθο, ένα δεύτερο στάδιο. Προέχει άσφαλώς η επιμελημένη συλλογή—και γι' αυτήν είναι άρμοδιώτατοι οι εκπαι-

δευτικοί. Άλλωστε, άρκετες άποδείξεις μάς έχουν δώσει ως τώρα, ώρισμένοι άπ' τους έκ-παιδευτικούς, της προσφοράς τους σ' αυτόν τον τομέα, με τη συγκέντρωση δηλαδή λαο-γραφικού υλικού άπ' όλες σχεδόν τις έπαρχίες της ελληνικής μας πατρίδας.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΕΥΔΗΣ

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ίω. Δ. Δημάκη «Η Άκριτική Ποίηση» Αθήναι 1952, σελ. 16.

Δημ. Π. Μαντζουράνη, Γυμνασιάρχου «Ο Άνδρέας Κάλβος και η Έλληνική Έπανάστα-ση» Κάστρο Λήμνου 1952, σελ. 17.

Κ. Μιχαηλίδου-Γ. Κελεμένη «Ο Νεώτατος Πρακτικός Όδηγός Δημοδιδασκάλου» τόμ. Α', Αθήναι 1952, σελ. 552.

Ed. Claparède. «Ψυχολογία του παιδιού και Πειραματική Παιδαγωγική», τεύχη Α, Β και Γ', μετάφρ. Χάρη Πάτση, Αθήνα 1952.

Κ.Ι. Βουρβέρη, Κάθηγητου του Πανεπιστη-μίου Αθηνών «Η κλασσική φιλολογία ως πνευματική έπιστήμη», Αθήναι 1952, σελ. 112.

Χάρη Πάτση «Η πρώτη Άνάγνωση και Γρα-φή με την ιδεοπτική μέθοδο Décaoly» έκδ. β', Αθήνα 1951, σελ. 104.

Χάρη Πάτση «Τα κέντρα ενδιαφέροντος και η συγκεντρωτική διδασκαλία στην πράξη» έκδ. β', Αθήνα 1951, σελ. 112.

Χάρη Πάτση «Η πρώτη Άρίθμηση με τη συνολική μέθοδο Décaoly» Αθήνα 1951, σελ. 64.

Άννας Σταματελάτου «Οι σύγχρονες κα-τευθύνσεις στην Έκπαίδευση» Αθήναι 1952, σελ. 158.

Μένιου Μουρτζόπουλου «Ο Δάσκαλος. Μνη-μόσυνο Βασιλείου Κόντη» Βόλος 1952, σελ. 40.

Κωνσταντίνου Π. Μπέντα, Έπιθεωρ. Δημ. Σχολείων «Ιστορικά Βογοταξικού» Καστοριά 1952, σελ. 60.

Έλλης Γ. Βορεάδου «Η Οικιακή Οικονομία και η συμβολή της στην όργάνωση της συγ-χρόνου Πολιτείας» Αθήναι 1952, σελ. 59.

ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΗ

Στη μελέτη της κ. Μ. Σακελλαρίου-Κανδή-λη «Στόν κόσμο του ύποσυνειδήτου», που δημοσιεύθηκε στο 3ο τεύχος μας, ν' αντικα-τασταθί στη σελ. 140 η λέξη selbst με τη λέξη persona και αντίστροφα η λέξη persona με τη λέξη selbst.

«ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

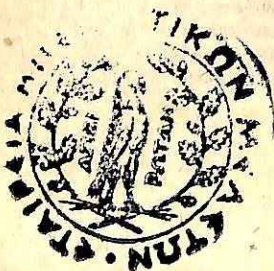
Βιβλιοθήκη ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΕΖΟΓΡΑΦΩΝ καὶ ΠΟΙΗΤΩΝ

ΣΕΙΡΑ Α'. Τόμοι 1—100 δεμένοι εις 44 τόμους	Δραχμάς 2.200.000
Σειρά χαρτών 1—3 του εις τους ΑΡ-ΧΑΙΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ γνωστού κό-σμου δεμένη με ξυλίνους ράβδους προς άνάρτησιν.....	» 75.000
Σειρά Β'. Τόμοι 101—200. Έξεδόθησαν οι τόμοι 101—127 και πωλούνται άδετοι άντι	» 529.500

Οι άνωτέρω τόμοι και με εύκολίες πλη-ρωμής επί ιδιαιτέρα συμφωνία.

Η έκδοσις της Β' σειράς συνεχίζεται.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
Έν Αθήναις—Στοά Άρσακείου Άρσάκη 6

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ—ΑΡΣΑΚΗ 6—Τηλ. 23-218

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Α' 1947 ἄδεται Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Β' 1948 ἄδεται Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Γ' 1949 ἄδεται Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Δ' 1950 ἄδεται Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Ε' 1951 ἄδεται Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος ΣΤ' 1952 διὰ συνδρομῶν

α) Νομικῶν Προσώπων Δραχ. 90.000

β) Φυσικῶν Προσώπων Δραχ. 75.000

Τιμὴ Τεύχους Δραχμαὶ 7.500

ΚΑΡΑΧΡΙΣΤΟΥ Ν. τέως προέδρου τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου:

1) ΦΥΣΙΟΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΑΣΧΟΛΙΕΣ.—ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ	Δραχ. 15.000
2) Η ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ	Δραχ. 15.000
3) Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ	Δραχ. 15.000
4) Η ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΓΕΩΜΕΤΡΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ	Δραχ. 15.000
5) ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ	Δραχ. 15.000
6) Η ΠΑΤΡΙΔΟΓΡΑΦΙΑ—ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ	Δραχ. 15.000
7) ΟΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ	Δραχ. 15.000
8) Η ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ—Η ΩΔΙΚΗ—ΤΑ ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ ΜΕ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ	Δραχ. 25.000
ΓΚΡΟΖΑ ΑΘΑΝ.—ΕΙΔΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ Β' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	Δραχ. 15.000
ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ ΕΥΑΓ.—ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΠΡΑΞΕΩΣ	Δραχ. 15.000
ΘΕΜΕΛΗ Γ.—ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ	Δραχ. 10.000